

PREDSLOV

Jozef Hal'ko

V práve prebiehajúcom takzvanom “osmičkovom roku” si akosi viac uvedomujeme plynutie dejín a ich prelomové roky, keď sa spoločenská situácia v určitom bode nasýtenia kvalitatívne preklpila so nového obdobia. Je priam symbolické, že nové číslo časopisu Acta akoby svojimi článkami reflektovalo tuto skutočnosť. Ved' napríklad autorka Oľga Gavendová vo svojom článku o človeku ako dejinnej bytosti uvádza, že za týmto slovným spojením sa nenachádza predovšetkým minulosť, ale práve prežívaná prítomnosť a nasledujúca budúcnosť. Na to nechceme nadväzovať Martin Hibký, keď tuto časovú súslednosť fokalizuje na vyučovanie náboženstva a etiky a porovnáva ich v rôznych časových obdobiach. A keďže vyučovanie ako také si v každom období vyžaduje pružnú časovú aktualizáciu, zamýšľa sa Emília Fulková s Tiborom Reimerom nad “netradičným prístupom k vyučovaciemu procesu”. Ten nemôže mať zásadný dosah na mravné čnosti človeka, sebaúctu aj sebakritickosť, ktorých neurologický a sociálny aspekt analyzuje Michal Vívoda. Vrcholom týchto čností je však vytrvalosť vo vlastnom presvedčení napriek hrozbe veľkého utrpenia, ako to bolo v prípade blahoslaveného Titusa Zemana, ktorého život v kontexte slovenských dejín analyzuje Emília Hrabovec. Skúšky vytrvalosti napriek mimoriadne sťaženým podmienkam boli vystavení aj slovenskí vojaci na východnom fronte, medzi ktorými počas Druhej svetovej vojny ešte mohli pôsobiť vojenský duchovní, o pôsobení ktorých píše Tomáš Huda. A keďže zlyhania uprostred skúšok sú súčasťou vnútorného vyzrievania, Boh cez Cirkev ponúka svoje odpustenie hriechov aj trestov, napríklad tiež v podobe odpustkov, ktorých povahu v súvislosti s činnosťou Apoštolskej penitenciárie hodnotí Veronika Péthiová. Iný pohľad na prienik transcencie a konkrétnosti ľudského života a najmä ľudskej intelektuálnej kreativity ponúka Ľuboš Rojka svojim textom o pnutí medzi kresťanskou filozofiou a náboženstvom.

Texty predostreté v tomto vydaní časopisu Acta sú teda vnútorne prepojené, významovo obopínajú a rámcujú abstrakciu i konkrétnosť, celoplošné pohľady i ponor do individuálneho ľudského prežívania, kombinujú výkričníky za minulosťou i otázky pred budúcnosťou. Preto všetkým čitateľom rád a odôvodnené prajem a želám obohacujúce čítanie!

NEDOROZUMENIA

VZHLADOM NA VZŤAH KREŠŤANSKEJ FILOZOFIE A NÁBOŽENSTVA

Luboš Rojka

Abstrakt

Vysvetlenie vzťahu filozofie, kresťanského náboženstva a teológie je do dnešných dní problematické. Pre náboženskú vieru je podstatné, aby dávala zmysel v danej kultúre a historickom období, čo je cieľom teológie. Filozofia pritom môže zohrávať viaceré užitočné funkcie, pri ktorých je vsadená do náboženského alebo teologického kontextu, čo vzbudzuje pochybnosti o jej autentickosti. Filozofické diskusie ukázali, že pri kresťanskej filozofii nejde o nejaký špecifický kresťansko-filozofický systém, ale o tradíciu kresťanských filozofov, ktorí rozvíjali rôzne filozofické systémy, plne rešpektujúc metódy a formálne princípy autentickej filozofie. Najvhodnejšie prepojenie filozofie s kresťanským hodnotovým systémom sa javí cez nekompromisné a dôsledné hľadanie dobra a pravdy autentickým použitím filozofických prostriedkov. Je potrebné vylúčiť logický vzťah medzi pojmami filozofie a náboženstva, priamy vplyv kresťanstva na myšlienky filozofa, ako aj vonkajšie či vnútorné usmerňovanie filozofickej argumentácie.

Kľúčové slová: *filozofia – kresťanstvo – apologetika*

ÚVOD

Pojem kresťanskej filozofie mal v dejinách kontroverzné významy. V najužšom zmysle slova sa javil protirečivým, pretože filozofia podobne ako prírodné a humanitné vedy predpokladá racionálnu autonómiu a zameriava sa na univerzálnosť (všeobecnú aplikovateľnosť a pravdivosť). Filozofický systém by mal byť okrem toho samo-zdôvodňujúci a nie ovplyvnený historickými náboženstvami.¹ Kresťanské náboženstvo kladie ľudskú racionalitu do závislosti od perspektívy, ktorá súvisí s konkrétnym životom a učením Ježiša Krista a zakladá sa na osobnom a komunit-

¹ Pod filozofiou sa myslí hlavne systematická filozofia, do ktorej spadá logika, epistemológia, antropológia, metafyzika a všeobecná etika.

nom prijatí Božieho Zjavenia a postojoch, ktoré majú skôr historické než systematické zdôvodnenie. Preto v princípe, ak ide o kresťanstvo, nemôže ísť o filozofiu a ak ide o filozofiu, nemôže ísť o náboženstvo. Je to ako vo fyzike a matematike, kde nemáme špeciálne kresťanskú, ani náboženskú fyziku, ani matematiku.²

V súčasnosti existujú dva základné problémy. Prvým je pomerne úzke chápanie filozofie ako čisto racionálne usporiadaného celku myšlienok, ktoré s kresťanstvom, alebo všeobecne s ľudskými dejinami, nemá nič spoločné, ktoré pred novovekom neexistovalo a v dvadsiatom storočí sa stalo problematickým.³ Vplyv vôle, emócií, praktických záujmov, spoločenskej situácie a dejinného kontextu na filozofiu sa ukázal ako celkom zrejmy.⁴ V ňom možno pozorovať kresťanské (aj protikresťanské) tendencie, ktoré často nie sú explicitne vyjadrené vo filozofickej argumentácii. Druhým problematickým javom je, že sa objavujú pomerne perplexné a zároveň kontroverzné pojmy, ako je katolícka morálna filozofia alebo Kristom stvárnovaná (kresťanská) filozofia,⁵ ktoré otvárajú nové možnosti, ako sa dá nevhodne zamieňať filozofia s teológiou, čo následne spôsobuje ťažkosti na oboch stranách. Navyše, keďže sa v diskusiách o kresťanstve a filozofii používajú pomerne všeobecné pojmy, je prakticky nemožné dosiahnuť argumentačnú jasnosť, aká sa dosahuje pri systematických problémoch. Je však možné vylúčiť niektoré logicky protirečivé postoje a užšie špecifikovať pomerne kontroverzný pojem kresťanskej filozofie, čo je aj hlavným cieľom tohto príspevku.

Pri zvažovaní vzťahu filozofie a kresťanstva nestačí povedať, že niektorá filozofia je kresťanskou, pretože vznikla v kresťanskej kultúre. Človek je totiž do značnej miery slobodný od danej kultúry a k jej poznatkom a hodnotám môže pristupovať kriticky. Filozofia sa môže dokonca v extrémnych prípadoch postaviť aj proti kresťanstvu. Na druhej strane kresťanskí myslitelia majú tendenciu rozvíjať skôr teologické úvahy, pričom použitie filozofických metód a argumentácií nerobí ich systém ešte filozofickým. Preto vysvetlenie vzťahu filozofie, kresťanského náboženstva a teológie bez toho, aby sa narušila ich vlastná podstata a autonómia, nie je vôbec jednoduché.

² Toto nevyklučuje fakt, že aj v Biblii nájdeme elementy matematiky, fyziky a filozofie. V širšom slova zmysle je možné hovoriť o biblickej matematike, fyzike a filozofii.

³ Obdobím radikálneho oddelenia filozofie od akéhokoľvek náboženstva bolo obdobie modernej filozofie, keď bol zdôraznený univerzálny charakter filozofie. Vhodným príkladom univerzálnosti filozofie je Immanuel Kant (1724 – 1804) s jeho kategorickým imperatívom.

⁴ Winfried Löffler to ilustruje na postoji H.-G. Gadamera, podľa ktorého je takmer nemožné oslobodiť sa od vlastného kultúrneho prostredia. Úlohou filozofie je pomôcť filozofovi, aby si uvedomil svoj vlastný horizont, v ktorom pracuje. LÖFFLER, W. Two Kinds of „Christian Philosophy“. In: *European Journal for Philosophy of Religion*, roč. 5, 2013, č. 2, s. 114.

⁵ PRUSAK, B. G. *Catholic Moral Philosophy in Practice and Theory*. New York: Paulist Press, 2016. Internetová stránka a časopis *Philosophia Christi* [online]. Dostupné na: <http://epsociety.org/philchristi/default.asp> [1. 1. 2018].

Cieľom tejto štúdie je nájsť čo najlepšie vysvetlenie ich vzťahu. Je k tomu potrebné najprv krátko zvážiť rôzne formy spolužitia a prepájania filozofie a kresťanstva v dejinách, ako ich predstavujú často komentovaní zahraniční autori. Nie všetky prepojenia sú totiž prijateľné a zlučiteľné so súčasným chápaním filozofie a s pomerne špecifickým a úzkym pojmom autentickkej kresťanskej filozofie. Z historickej úvahy vyplynie pomerne radikálna kritika viacerých postojov. V závere vyplynie, že autentická kresťanská filozofia je možná, aj keď nie tým spôsobom, ako je zväčša chápaná.

1. VZŤAHY KREŠŤANSKÉHO NÁBOŽENSTVA A FILOZOFIE V DEJINÁCH

Pre apoštola Pavla bola filozofia, ako ľudská múdrosť aplikovaná na Boha, bláznovstvom (1 Kor 1, 20–23), pretože nemôže vystihnúť tajomstvo ukrižovaného Krista. Zároveň na inom mieste naznačuje, že aj filozofia má čo ponúknuť človeku, pretože Boha je možné poznať aj prirodzeným rozumom (Rim 1, 19nn) a človek môže aj s jej pomocou poznať, že existuje prirodzený mravný zákon (Rim 2, 14n). Pavol uznáva, že existuje akési filozofické jadro poznatkov, ktoré poukazuje na Božie jestvovanie a etické princípy, avšak nevystihuje a nemôže vystihovať podstatu kresťanstva. V Aténach (Sk 17, 16–34) robí tento muž pozoruhodnú vec, keď citujúc známych filozofov – básnikov, používa ich výroky, ale namiesto neznámeho boha, vkladá Boha známeho z Biblie („Boh, ktorý stvoril svet“). Výroky o Bohu, ktoré sú modlárske a podľa Pavla nepravdivé, sa stávajú pravdivými takým spôsobom, že sú vsadené do biblického kontextu. V jeho prístupe možno pozorovať, že filozofické výroky pripravili slovník a následne, menšou úpravou, pomohli lepšie vyjadriť a pochopiť teologické a náboženské postoje. Filozofia tak pripravila ľudskú myseľ pre teológiu a teológia doplnila, čo chýbalo filozofii.

Treba poznamenať, že filozofia sa v tomto období chápe skôr ako životný štýl než teoretický systém poznatkov o svete a spoločnosti. Ak sa hovorí o filozofických poznatkoch, tak je to v súvislosti s konkrétnym morálnym životom filozofa, ku ktorému tieto poznatky vedú. V tom období možno badať väčšiu integritu medzi tým, čo niekto hovorí a verí a tým, ako žije. V tomto zmysle Karel Šprunk a Peter Volek pripomínajú, že v ranom stredoveku, keď sa začal používať termín kresťanskej filozofie, zahŕňa v prvom rade kresťanskú (zjavenú) múdrosť alebo svetonázor. Kresťanská filozofia bola formou kresťanskej, niekedy až mníšskej múdrosti.⁶ Išlo o život animovaný „skutočnou“ (božskou) múdrosťou.

⁶ ŠPRUNK, K. Dějiny pojmu „křesťanská filozofie“. In: *SALVE: Revue pro teologii a duchovní život*, 2009, č. 2, s. 9. VOLEK, P. Tomistický smer kresťanskej filozofie v dialógu svetonázorov. In: *Filozofia*, 2017, č. 3, s. 216-217.

Mučeník Justín (100 – 165), jeden z cirkevných otcov, hovorí, že múdrosť hľadal zbytočne v gréckej filozofii (Platón, Aristoteles, Stoici). Našiel ju až v Zjavení Ježiša Krista, v ktorom sú naplnené všetky požiadavky rozumu. Cez Kristových prorokov a spoločníkov objavil jednotu a plnosť pravdy, ktorú nenašiel v predchádzajúcich poznatkoch filozofie, ktoré sa mu javili fragmentované. K tejto jednote sa dostal po osobnej konverzii na kresťanstvo, čím vlastne opustil vtedajšiu filozofiu.⁷ Jeho postoj sa zvyčajne interpretuje tak, že filozofické teórie poukazujú na nedostatok čohosi, čo následne vyplní kresťanstvo. Z uvedeného vyplýva, že filozofia má skôr negatívnu úlohu.

Pri podrobnejšom čítaní Justínovej *Apológie* (napríklad I, 5 alebo I, 59–60),⁸ kde hovorí o Sokratovi a Platónovi, vidno, že vie oceniť aj pozitívny prínos filozofie, podobne, ako to bolo čiastočne aj u apoštola Pavla. Používa mienky filozofov spolu s kresťanským učením proti mytologicky inšpirovaným teóriám a zlým mravom svojej doby. Zostáva však pravdou, že Justín, ako aj prví kresťania, nachádzali viac múdrosti pre život v kresťanstve než vo filozofii. Napriek tomu začínajú filozofické teórie nadobúdať väčšiu dôležitosť medzi kresťanskými mysliteľmi a to preto, že v konfrontácii s neveriacimi filozofmi si osvojujú filozofickú terminológiu a metódu, čím vytvárajú základy kresťanskej teológie.

Aj v priebehu nasledujúcich storočí *philosophia christiana* označovala živý a praktický aspekt kresťanskej viery (mystickú a mníšsku múdrosť) ako protipól nielen sekulárnej filozofie, ale aj budúcej čisto teoretickej filozofie a teológie.⁹ Filozofická teória bola kresťanskou, ak nejakým spôsobom poslúžila teológii, alebo ak sa svojím obsahom zhodovala s kresťanským učením. Augustín, Anzelm a Tomáš Akvinský sa uvádzajú ako typické príklady kresťanských filozofov. Hlavne Tomáš rozpracoval filozofickú teóriu, ktorá sa stala základom pre jeho teológiu. Dokázal vo svojom osobnom živote zjednotiť kresťanskú vieru a rozumové schopnosti nielen ako kresťana, ale aj ako filozofa a to tak, že ho viera inšpirovala pri riešení čisto filozofických problémov. Na druhej strane treba upozorniť, že u Augustína prevláda prvotný pojem kresťanskej filozofie, ako múdry životný štýl, čo sa vidí v tom, že hovorí o kresťanstve ako o jedinej pravej filozofii: *Christianitas est una vera philosophia*.¹⁰ (Až v neskorších dejinách sa ukáže, že ide skôr o náboženský základ teológie než filozofiu v dnešnom slova zmysle.)

⁷ Krátka syntéza Justínovho postoja k filozofii: RICHARDSON, W. J. Back to the Future? In: AMBROSIO, F. J. ed. *The Question of Christian Philosophy Today*. New York: Fordham University, 1999, s. 6.

⁸ GIUSTINO. *Apologia per i Cristiani*. Bologna: Studio Domenicano, 2011, s. 159-163, 304-311.

⁹ ŠPRUNK, Dějiny pojmu „křesťanská filozofie“, s. 9-10.

¹⁰ Augustínovskú kresťanskú filozofiu bližšie objasňuje ROSS, J. F. On Christian Philosophy: Una vera philosophia? In: *The Monist*, vol. 75, 1992, no. 3, s. 365.

Celkove teda v dejinách možno odlišiť chápanie filozofie ako múdreho životného štýlu, ktorý ak sa zhoduje s evanjeliom, nazýva sa kresťanskou filozofiou, a filozofie ako teoretického systému vysvetlení, ktorý môže byť užitočný pre kresťanstvo. Užitočnosť filozofického systému pre kresťanstvo môže mať viaceru podobu. Filozofia môže (1) pripraviť otázky, ktoré vedú ku kresťanským odpovediam, pričom filozofické otázky vytvoria prázdno vyplnené kresťanstvom, môže (2) poskytnúť metódy (logického a kritického uvažovania) a terminológiu pre apológiu náboženstva a pre teológiu, alebo môže (3) vytvoriť komplexnejší teoretický základ vysvetlení, na ktorý nadviaže systematická teológia. Aj keď ide o možné a významné vzťahy filozofie a kresťanstva (aj teológie), v dvadsiatom storočí sa ukáže, že žiaden z nich nevystihuje podstatu kresťanskej filozofie. Všeobecne však možno povedať, že filozofia, ako metóda a systém poznatkov, môže nejakým spôsobom pripraviť ľudskú myseľ pre teológiu a niektoré filozofické teórie môžu tvoriť súčasť teológie.

2. DVADSIATE STOROČIE

Vzťah filozofie a kresťanstva sa stal predmetom filozoficko-teologických diskusií po tom, ako sa pojem kresťanskej filozofie použil v tridsiatych rokoch minulého storočia. Tento pojem sa nepoužíval celé stáročia, počas ktorých sa chápanie filozofie radikálne zmenilo.¹¹ Ani pápež Lev XIII. ho nepoužil vo svojej encyklike *Aeterni patris* (1879), v ktorej vyzýval na obnovený záujem o tomizmus.¹² Filozofia už neoznačovala životný štýl, ale skôr teoretický systém. Na stretnutí Francúzskej filozofickej spoločnosti, 21. marca 1931, v Bruseli, na ktorej boli prítomní aj Étienne Gilson (1884 – 1978) a Jacques Maritain (1882 – 1973), dvaja reprezentanti vtedajšieho oživenia tomistickej filozofie, predniesol Émile Bréhier (1876 – 1952) prednášku na tému „Existuje kresťanská filozofia?“¹³ Jeho odpoveď bola jednoznačná – nie. Táto odpoveď podráždila dvoch prítomných tomistov a podnietila ďalekosiahlu diskusiu, ktorá vyvrcholila v roku 1933 na opätovnom stretnutí Francúzskej tomistickej spoločnosti v jednom z dominikánskych konventov v blízkosti Paríža. Napriek odlišnosti postojov vy-

¹¹ Príležitostne sa výraz kresťanská filozofia vyskytuje v dielach autorov: A. Touron (*La Vie de Saint Thomas d'Aquin*, Paris, 1937), C. J. Branis (*De notione philosophiae Christianae*, Breslau, 1825), G. Sanseverino (*Philosophia Christiana cum antiqua et nova comparata*, 1853).

¹² Len v anglickom preklade bol v názve použitý výraz „obnovenie kresťanskej filozofie“ (*Restoration of Christian Philosophy*). Dostupné na internete: https://w2.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_04081879_aeterni-patris.html (2. 12. 2016).

¹³ BRÉHIER, É. Y a-t-il une philosophie chrétienne? In: *Revue de Métaphysique et de Morale*, 38, 1931, s. 133-162.

menováva Oliva Blanchette vo svojom hodnotení vtedajšej situácie tri dôležité body, na ktorých sa vtedajší kresťanskí filozofi zhodli:

„Po prvé, zhodovali sa v tom, že kresťanské učenie malo skutočný a hlboký vplyv na historickú evolúciu západnej filozofie, hlavne cez filozofiu Tomáša Akvinského a Dunsca Scota. V tomto kľúčovom bode nikto nesúhlasil s Bréhierom [...]. Po druhé, zhodli sa v tom, že žiadna filozofia vo vlastnom slova zmysle nemôže byť formálne charakterizovaná ako »kresťanská«. [...] Po tretie, čo sa týka vzťahu viery a rozumu, alebo kresťanského učenia a filozofie v mysli kresťana, prevládala mienka, že by tu nemalo byť číre a jednoduché oddelenie, ani podriadenie, ale jednota a niečo spoločné (*reciprocal*) [...]“¹⁴

Pozoruhodný je druhý bod, že filozofia vo vlastnom slova zmysle nemôže byť kresťanská. Rozdiely existovali v konkrétnych vysvetleniach tretieho bodu týkajúceho sa vzťahu filozofie a kresťanstva. Nemožno ich totiž oddeliť, ani podriaďovať, ale je potrebné vysvetliť, čo ich navzájom spája.

Maurice Blondel (1861 – 1949) bol od začiatku za oddelenie filozofie od náboženstva. Vo svojom liste Francúzskej filozofickej spoločnosti hovorí, že náboženstvo má transcendentálny charakter a má v sebe nutne aj historický element.¹⁵ Filozofia nevychádza z historického skúmania, a preto môže vyjadriť nanajvýš spontánny a hlboký súhlas s kresťanským náboženstvom. Filozofia objavuje svoju vlastnú ohraničenosť a nedostatočnosť, a necháva otvorenú otázku toho, či sa Boh rozhodne vyplniť túto prázdnotu svojím Zjavením. Podobne ako u Justína, tam, kde sa začína hovoriť o nadprirodzenom, končí filozofia a začína teológia. V *L'Action* (1893)¹⁶ Blondel napríklad rozlišuje dva vôľové prvky človeka: vôľu čosi urobiť a uskutočnenie tejto vôle v aktuálnej činnosti. Vo vôli má pôvod nespokojnosť človeka, ktorá pobáda k uskutočneniu chcenej veci. Samotná činnosť však v konečnom dôsledku nemôže uspokojiť človeka, ale len Boh. Týmto pozoruhodne zjednotil augustínovské historické vnímanie človeka a tomistický pojem prirodzenej túžby po blaženom videní. Zároveň ilustruje svoj postoj, že filozofia (analýza ľudských túžob) je orientovaná teologicky, pretože predisponuje človeka pre nadprirodzeno a zameriava sa na poznanie pravdy v celkovej integrálnej (teologickej) forme.¹⁷ V neskorších dielach Blondel uprednostňuje pojem „kato-

¹⁴ BLANCHETTE, O. *Maurice Blondel. A Philosophical Life*. Grand Rapids (MI): William B. Eerdmans, 2010, s. 404.

¹⁵ BLONDEL, M. Lettre concernant le rapport de M. Gilson, „La notion de philosophie chrétienne“. In: *Bulletin de la Société française de Philosophie*, 31, 1931, 86-92. BLONDEL, M. Y a-t-il une philosophie chrétienne? In: *Revue de Métaphysique et de Morale*, 38, 1931, s. 599-606.

¹⁶ BLONDEL, M. *L'action. Essai d'une critique de la vie et d'une science de la pratique*. Paris: Félix Alcan, 1893. V rokoch 1936 a 1937 vydal prepracované vydanie v dvoch zväzkoch.

¹⁷ Adam C. English interpretuje celoživotné úsilie Blondela v službe kresťanskej filozofii (ENGLISH, A. C. *The Possibility of Christian Philosophy*. London: Routledge, 2007, s. 8).

NETRADIČNÝ PRÍSTUP K VYUČOVACIEMU PROCESU

Emília Fulková – Tibor Reimer

Abstrakt

Štúdia si kladie za cieľ jednak zaujať stanovisko k vymedzeniu pojmu vyučovací proces ako aj k jeho základným prvkom, konkrétne k cieľu vyučovania, jeho konkretizácii, k obsahu vyučovania a jeho konkretizácii v pedagogických dokumentoch, tiež k ďalším systémovotvorným prvkom vyučovacieho procesu ako sú učiteľ a žiak, k organizačným formám vyučovania, vyučovacím metódam, didaktickej technike, učebným pomôckam a napokon k vyučovacím podmienkam. Ďalším cieľom štúdie je prezentovať nondirektívny-nedirektívny a direktívny prístup k vyučovaciemu procesu, vrátane komparácie vzhľadom na vyššie uvedené jeho systémovotvorné prvky.

Kľúčové slová: vyučovací proces a jeho systémovotvorné prvky – direktívny, nondirektívny-nedirektívny prístup

ÚVOD

V súčasnosti jednotlivci pracuje s informáciami, ktoré sa nielenže ustavične prehlbujú, ale aj stávajú zastaranými. Od tejto skutočnosti sa odvíja rozšírenie požiadavky na jednotlivca, teda aj žiaka, o schopnosť, zručnosť s informáciami relevantne pracovať. Táto zmena sa musí nevyhnutne premietnuť aj do oblasti výchovy a vzdelávania. Aktuálnou problematikou preto naďalej ostáva nielen hľadanie odpovede na otázku **Čo učiť?** ale aj **Ako (sa) učiť?** Človek sa musí naučiť ako správne identifikovať a riešiť problém a nepochybne tiež ako sa celoživotne vzdelávať. Sme toho názoru že na túto skutočnosť reaguje nondirektívny-nedirektívny prístup, ktorý sa vo vzťahu k vyučovaniu vyznačuje snahou naučiť žiaka ako sa učiť, adaptovať, meniť, vrátane úsilia rozvinúť jeho hodnoty, záujmy a motiváciu umožnením mu aktívne sa zúčastňovať na vyučovaní vo všetkých jeho fázach.

V tomto smere je významným činiteľom samotný aktér požadovanej zmeny, t.j. učiteľ. Vyučovanie a jeho realizácia závisí teda od prístupu konkrétneho učí-

teľa k nemu. Uplatňovanie nondirektívneho-nedirektívneho prístupu predpokladá teda stotožnenie sa s ním na strane konkrétneho učiteľa. Týka sa to pochopiteľne aj učiteľa náboženskej výchovy.

1. VYUČOVACÍ PROCES A JEHO SYSTÉMOVOTVORNÉ PRVKY

J. Maňák vymedzuje pojem **vyučovací proces** ako „*dialektický, t.j. protikladný, zložitý mnohofaktorový a konfliktný dej, ktorý sa rozvíja na základe kauzálnych väzieb, pričom je cieľovo orientovaný*“.¹ Takéto vymedzenie možno konkretizovať nasledovne: konštatovanie vyučovací proces sa rozvíja na základe **kauzálnych väzieb** predstavuje kooperáciu dvoch čiastkových procesov, t.z. vyučovania a učenia sa.

J. Průcha pokladá učenie sa za hierarchicky nadradené vyučovaniu, pretože v prípade absencie učenia sa podľa neho nie je možné hovoriť o vyučovacom procese.²

Čo sa týka vyučovania v pozícii prvého z čiastkových procesov ide o označenie pre činnosť učiteľa. Čo sa týka učenia sa ako ďalšieho z čiastkových procesov ide o označenie pre činnosť žiaka spočívajúca v utváraní tohto žiaka a získavaní skúseností v priebehu jeho života.³ Konkrétnejším je poňatie podľa ktorého učenie sa je „*proces rozvojovej zmeny v znalostiach, v schopnostiach, v postojoch a v iných osobnostných vlastnostiach jednotlivca, ktorá sa prejavuje v následných zmenách priebehu a významu jeho činností, výkonu, správania sa a prežívania pod vplyvom skúseností s okolitým prostredím*“.⁴ Naučené je preto nevyhnutné odlišovať od vrodeneho, od vývinových zmien a prechodných stavov v organizme.

Myšlienka **vyučovací proces je zložitý mnohofaktový dej** vyjadruje determinanty tohto procesu ktorými podľa J. Průchu sú učiteľ, žiak, edukačné konštrukty a škola.⁵ Vo vzťahu k učiteľovi ide o jeho osobnostné špecifiká ako temperament a profesijné špecifiká ako skúsenosti a zodpovednosť. V prípade žiaka

¹ J. MAŇÁK. *Nárys didaktiky*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 1995, s. 70.

² J. PRŮCHA. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997, s. 69; J. PRŮCHA. *Moderní pedagogika*. 3. vyd. Praha: Portál 2002, s.76.

³ E. PETLÁK. *Všeobecná didaktika*. Bratislava: Iris, 2004, s. 66. E. FULKOVÁ. *Kapitoly zo všeobecnej didaktiky*. Bratislava: Infopress, 2006, s. 20. E. FULKOVÁ. *Všeobecná didaktika 1*. Bratislava: Infopress, 2008, s. 45. E. FULKOVÁ, T. REIMER. *Aktivizujúce vyučovacie metódy v teórii a praxi náboženskej výchovy*. Bratislava: Don Bosco, 2016, s. 9.

⁴ Š. ŠVEC. *Základné pojmy v pedagogike a andragogike s anglicko-slovenským slovníkom termínov s definíciami a s registrom ich slovensko-anglických ekvivalentov*. 2. vyd. Bratislava: Iris, 2002, s. 15.

⁵ PRŮCHA, *Moderní pedagogika*, s. 67, s. 104.

ide o jeho kognitívne osobitosti ako inteligencia, schopnosti a štýly učenia sa, afektívne zvláštnosti ako postoje, motivácia a podpora, fyzické zvláštnosti ako rozdiely vo veku a pohlaví. Š. Švec konkretizuje zdravotný stav a telesné alebo duševné postihnutie a znevýhodnenie, sociálne a sociokultúrne špecifiká, ďalej rolové funkcie ako vzdelanostná úroveň rodiny a etnická príslušnosť. Podľa Š. Šveca sem patria aj ďalšie osobnostné charakteristiky ako študijná spôsobilosť, rečová a jazyková kompetencia, rovnako ako iné medziskupinové a interindividuálne rozdiely. Čo sa týka edukačných konštruktov nimi sa rozumejú akékoľvek teórie, modely, plány, scenáre, prognózy, zákony, predpisy a iné teoretické výtvary zasahujúce do vyučovacieho procesu, teda aj kurikulárne programy, učebnice, evalvačné nástroje. A napokon v prípade školy ide o jej špecifiká ako napr. materiálne zabezpečenie, profil pedagogických zamestnancov atď.⁶

Názor **vyučovací proces je dialektický, t.j. protikladný a konfliktný dej** vyjadruje rozpor medzi požiadavkami kladenými na žiaka a jeho aktuálnou úrovňou. Tento rozpor je súčasne hlavnou hnacou silou vyučovacieho procesu.

Tvrdenie že **vyučovací proces je cieľovo orientovaný** vychádza z predpokladu že taký inštitucionálny dej ako vyučovací proces je podmienený stanovením svojho cieľa. V opačnom prípade by nebolo možné formulovať obsah tohto deja, ani spôsob dosahovania jeho cieľa, nehovoriac o vplyve na ďalšie prvky vyučovacieho procesu.

S ďalším poňatím vyučovacieho procesu prichádza E. Petlák⁷ a stotožňuje sa s ním E. Fulková a T. Reimer, ktorí ním rozumejú „*plánovité, cieľavedomé a zámerné pôsobenie subjektu učovania (učiteľa) na objekt výchovy a vzdelávania (žiaka), aby bol systematicky vychovávaný a vzdelávaný. Objekt výchovy a vzdelávania (žiak) je zároveň subjektom vyučovacieho procesu, v ktorom si okrem osvojovania nových vedomostí, spôsobilostí, vytvárania zručností a návykov rozvíja aj poznávacie procesy, formuje svoju osobnosť, ale súčasne vplýva na činnosť učiteľa*“.⁸ Takéto poňatie, podobne ako predchádzajúce od J. Maňáka, síce tiež zohľadňuje kauzalitu, rovnako ako cieľavedomosť a plánovitosť vyučovacieho procesu, ale na rozdiel od faktorov, ktoré ho ovplyvňujú a tiež konfliktov, ktoré sa v ňom vyskytujú, pozornosť sústreďuje na postavenie učiteľa a žiaka, rovnako ako na obsah tohto procesu, a to nasledovne:

- Čo sa týka postavenia učiteľa a žiaka vo vyučovacom procese, zdôrazňuje sa skutočnosť, aby učiteľ pôsobil na žiaka a spätne, aby žiak pôsobil na učiteľa. Učiteľ teda vystupuje v role subjektu pôsobiaceho na objekt, ale objekt sa stáva svojim pôsobením na subjekt a jeho činnosť tiež subjektom. Takýto prístup o vzájomnosti pôsobenia učiteľa a žiaka zastáva aj E. Fulková, ktorá vníma

⁶ ŠVEC, Základné pojmy v pedagogike, s. 59.

⁷ PETLÁK, Všeobecná didaktika, 2004, s. 68.

⁸ FULKOVÁ, REIMER, Aktivizujúce vyučovacie metódy, s. 9.

vyučovací proces ako „interakciu medzi učiteľom a žiakom – realizuje sa teda na osi učiteľ → žiak a od neho spätnou väzbou zase k učiteľovi“.⁹ Dôraz na premenu žiaka z objektu na subjekt vyslovujú aj E. Vyskočilová a D. Dvořák.¹⁰

- Čo sa týka obsahu vyučovacieho procesu E. Fulková zdôrazňuje nielen jeho vzdelávaciu stránku ale aj výchovnú stránku. Vo vyučovacom procese by teda nemalo dochádzať len k rozvíjaniu kognitívnej zložky osobnosti žiaka, ale aj afektívnej a práve preto sa o ňom hovorí ako o výchovno-vzdelávacom procese.¹¹

E. Petlák, E. Fulková a Š. Švec sa zhodujú na tom že **vyučovací proces plní minimálne dve funkcie**. Prví dvaja hovoria o vzdelávacej funkcii a o výchovnej funkcii, posledný uvádza štúdium a socializovanie, charakterizované nasledovne:

- Čo sa týka vzdelávacej funkcie, podľa E. Petláka a E. Fulkovej ide o rozvíjanie vedomostí (pochopených a zapamätaných informácií o svete), spôsobilostí, pripraveností, správne čo najrýchlejšie a s čo najmenšou námahou vykonať isté mentálne činnosti na základe osvojených vedomostí a predchádzajúcej praktickej skúsenosti a zručnosti, pripravenosti vykonávať správne čo najrýchlejšie a s čo najmenšou námahou isté fyzické, manuálne činnosti na základe osvojených vedomostí a predchádzajúcich praktických skúseností.¹²
- Čo sa týka štúdia Š. Švec má ním namysli „*druh poznávacieho učenia sa o téme alebo učenie problému či projektu, ktoré sa vyznačuje určitou úrovňou samostatnosti a iniciatívy*“.¹³
- Socializovanie spočíva podľa Š. Šveca v „*neformálnom sociálne interaktívnom učení sa a zvnútorňovaní spoločenských pravidiel a noriem, ktoré je zamerané na rozvítie pozitívnych medzosobných vzťahov a očakávaného náležitého správania*“.¹⁴

Taký zložitý a inštitucionálny dej **vyučovací proces je možné realizovať iba za predpokladu že ide o súčinnosť jeho cieľa, obsahu, kooperácie učiteľa a žiaka, didaktických prostriedkov a podmienok, v ktorých prebieha**.¹⁵ Možno konštatovať že ide o **systémovotvorné prvky** tohto procesu s nasledovnou charakteristikou:

⁹ FULKOVÁ, Všeobecná didaktika 1, s. 45.

¹⁰ E. VYSKOČILOVÁ, D. DVOŘÁK, Didaktika jako věda a jako nástroj učitele. In: Z. KALHOUS, O. OBST a kol. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002, s. 66-67.

¹¹ FULKOVÁ, Všeobecná didaktika 1, s. 46.

¹² PETLÁK, Všeobecná didaktika, s. 67; FULKOVÁ, Kapitoly zo všeobecnej didaktiky, s. 21, s. 42-43; FULKOVÁ, Všeobecná didaktika 1, s. 23-24

¹³ ŠVEC, Základné pojmy v pedagogike, s. 32.

¹⁴ ŠVEC, Základné pojmy v pedagogike, s. 32.

¹⁵ FULKOVÁ, Kapitoly zo všeobecnej didaktiky, s. 23.

- **Ciele vyučovacieho procesu:** S definovaním cieľa ako ideálnej predstavy toho, čo sa má v činnosti dosiahnuť sa stotožňuje napr. E. Porubská a E. Fulková. V súvislosti s vyučovacím procesom potom cieľom je možné rozumieť ideálnu predstavu toho, čo sa má vo vyučovacom procese dosiahnuť. Možno konkretizovať, že cieľ vyučovacieho procesu predstavuje ideálnu predstavu o kvalitatívnych a kvantitatívnych zmenách v kognitívnej, afektívnej a psychomotorickej oblasti žiaka, ktorá sa má dosiahnuť v istom čase a prostredníctvom vyučovacieho procesu. Ciele vyučovacieho procesu je však potrebné diferencovať od všeobecných cieľov výchovy a vzdelávania (aj keď vo vyučovacom procese ide o vychovávanie a vzdelávanie).¹⁶ E. Porubská, E. Petlák a E. Fulková zdôrazňujú, že ideálom predpokladaných a žiaducich vlastností človeka sa rozumie ucelená predstava v oblasti výchovy a vzdelávania. A naopak cieľom vyučovacieho procesu, inými slovami konkrétnym alebo čiastkovým cieľom, sa rozumie konkrétny výsledok pôsobenia.
- **Medzi všeobecným cieľom výchovy a vzdelávania a konkrétnym cieľom vyučovacieho procesu sú tieto rozdiely:**¹⁷Všeobecný výchovno-vzdelávací cieľ a jeho charakter je daný hodnotovou orientáciou spoločnosti, ekonomickými a sociálnymi pomermi, ktoré bližšie konkretizuje napr. E. Fulková.¹⁸ V súčasnom období je cieľ výchovy a vzdelávania určený ako súčasť zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý je účinný od 01.09.2008. Uvedený zákon uvádza ciele výchovy a vzdelávania v § 4 nasledovne:
Cieľom výchovy a vzdelávania je umožniť dieťaťu alebo žiakovi :
  - a) „získať vzdelanie podľa tohto zákona.
  - b) Získať kompetencie, a to najmä v oblasti komunikačných schopností, ústnych spôsobilostí a písomných spôsobilostí, využívania informačno-komunikačných technológií, komunikácie v štátnom jazyku, materinskom jazyku a cudzom jazyku, matematickej gramotnosti a kompetencie v oblasti technických prírodných vied a technológií k celoživotnému učeniu, sociálne kompetencie a občianske kompetencie, podnikateľské schopnosti a kultúrne kompetencie.
  - c) Ovládať aspoň dva cudzie jazyky.
  - d) Naučiť sa správne identifikovať a analyzovať problémy a navrhovať ich riešenia a vedieť ich riešiť.
  - e) Rozvíjať manuálne zručnosti, tvorivé, umelecké psychomotorické schopnosti, aktuálne poznatky a pracovať s nimi na praktických cvičeniach v oblastiach

¹⁶ E. PORUBSKÁ. Vyučovacie ciele. In: Z. OBDRŽÁLEK et al. *Didaktika pre študentov učiteľstva základnej školy*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2003, s. 82; E. FULKOVÁ. *Prehľad pedagogiky. Kľúčové oblasti*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2012, s. 48.

¹⁷ PORUBSKÁ, Vyučovacie ciele, s. 82; PETLÁK, Všeobecná didaktika, s.68; FULKOVÁ, Prehľad pedagogiky, s. 48.

¹⁸ FULKOVÁ, Prehľad pedagogiky, s. 12-22.

- súvisiacich s nadväzujúcim vzdelávaním alebo s aktuálnymi požiadavkami na trhu práce.*
- f) *Posilňovať úctu k rodičom a ostatným osobám, ku kultúrnym a národným hodnotám a tradíciám štátu, ktorého je občanom, k štátnemu jazyku, k materinskému jazyku a k svojej vlastnej kultúre.*
  - g) *Získať a posilňovať úctu k ľudským právam a základným slobodám a zásadám ustanoveným v dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd.*
  - h) *Pripraviť sa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti, v duchu porozumenia a znášanlivosti, rovnosti muža a ženy, priateľstva medzi národmi, národnosťnými a etnickými skupinami a náboženskej tolerancie.*
  - i) *Naučiť sa rozvíjať kontrolovať a regulovať svoje správanie, starať sa a chrániť životné prostredie a rešpektovať všeludské etické hodnoty.*
  - j) *Získať všetky informácie o právach dieťaťa a spôsobilosť na ich uplatňovanie“.¹⁹*

Všeobecná formulácia cieľov výchovy a vzdelávania však nevyhnutne sa **vyžaduje konkretizáciu**, pretože len na základe konkrétnych, čiastkových cieľov je možné dosahovať tie všeobecné.

Konkrétny cieľ vyučovacieho procesu, či už pre vyučovaciu hodinu ako celok alebo jej fázu sa zvykne podľa **psychických procesov učiaceho sa členiť na kognitívny, afektívny, psychomotorický**.²⁰ Čo sa týka kognitívnej oblasti prvou taxonómiu bola taxonómia B. S. Blooma a kolektívu, v prípade afektívnej oblasti išlo o taxonómiu D. R. Krathwhola a kolektívu a v prípade psychomotorickej oblasti bola prvotná taxonómia R. J. Simpsonovej. Vybrané verzie týchto taxonómií približuje napr. E. Fulková. Autorka zdôrazňuje, že je potrebné naďalej venovať zvýšenú pozornosť taxonómiám cieľov, pretože vo vyučovaní na našich školách vyvstávajú mnohé problémy s ich konkretizáciou.²¹

Ďalším systémovotvorným prvkom vyučovacieho procesu je obsah. Na základe stanoveného cieľa vyučovacieho procesu nastáva etapa koncipovania obsahu vyučovacieho procesu. Avšak tak ako sme už uviedli v prípade cieľov, tak aj v prípade obsahu **je nevyhnutné diferencovať obsah vyučovacieho procesu od obsahu výchovy a vzdelávania.** Obsahom výchovy a vzdelávania sa rozumejú také kognitívne, afektívne a psychomotorické vlastnosti, ktoré vychovávaný a vzdelávaný žiak získava a rozvíja v procese výchovy a vzdelávania. Obsahom vyučovacieho procesu sa rozumejú také kognitívne vlastnosti, afektívne vlastnosti a psychomotorické zručnosti, ktoré učitelia sa žiak si osvojuje alebo

¹⁹ Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Bratislava: Ministerstvo školstva SR, 2008. [online]. [cit. 1.9.2008]. Dostupné na internete: <http://www.minedu.sk>

²⁰ I. TUREK. *Zvyšovanie efektívnosti vyučovania*. 3. vyd. Bratislava: Metodické centrum, 2002, s. 10; FULKOVÁ, Všeobecná didaktika 1, s. 56.

²¹ FULKOVÁ, Všeobecná didaktika 1, s. 57-60.

rozvíja vo vyučovacom procese, či už počas konkrétnej vyučovacej hodiny ako celku alebo jej fázy. Postupnosť konkretizácie obsahu výchovy a vzdelávania od toho najvšeobecnejšieho až po ten najkonkrétnejší vyjadrujú v súčasnosti právne zakotvené dokumenty (§ 5, § 9, § 11 a § 13 zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov): výchovno-vzdelávací program, ktorý sa člení na štátny výchovno-vzdelávací program a školský výchovno-vzdelávací program, učebný plán, v rámci neho rámcový učebný plán a učebný plán, učebná osnova, tematický výchovno-vzdelávací plán a v neposlednom rade vzdelávací štandard. Patria sem aj učebnice, učebné texty a pracovné zošity. Samozrejme, že okrem zmienených dokumentov, dôležitú úlohu v rámci obsahu zohráva aj príprava pre konkrétnu vyučovaciu hodinu alebo jej fázu, aj keď tá nie je právne zakotvená. Všetky uvedené pedagogické dokumenty približuje napr. E. Fulková.²²

Prvou úrovňou je výchovno-vzdelávací program pre školu. Určuje obsahovú stránku výchovy a vzdelávania príslušného stupňa a typu školy. **Člení sa d'alej na štátny vzdelávací program a školský vzdelávací program.**

- **Štátny vzdelávací program** je „*hierarchicky najvyšší cieľovo-programový projekt vzdelávania, ktorý zahŕňa rámcový model absolventa, rámcový učebný plán školského stupňa a jeho rámcové učebné osnovy. Predstavuje prvú, rámcovú úroveň dvojúrovňového participatívneho modelu riadenia škôl. Vyjadruje hlavné princípy a ciele vzdelanostnej politiky štátu, ako aj demokratické a humanistické hodnoty, na ktorých je národné vzdelávanie založené. Vymedzuje všeobecné ciele škôl a kľúčové spôsobilosti (kompetencie) vo vyváženom rozvoji osobnosti žiakov a rámcový obsah vzdelania. Štátny vzdelávací program podporuje komplexný prístup pri rozvíjaní žiackych spôsobilostí poznávať, konať, hodnotiť a dorozumievať sa i porozumieť si na danom stupni vzdelávania. Je východiskom a záväzným dokumentom pre vytvorenie individuálneho školského vzdelávacieho programu školy, kde sa zohľadňujú špecifické lokálne a regionálne podmienky a potreby*“. Vydáva ho Ministerstvo školstva SR Ministerstvo zdravotníctva alebo iný ústredný orgán štátnej správy po dohode s Ministerstvom školstva SR a zverejňuje ho Ministerstvo školstva SR v § 6 už spomínaného zákona pre základné a stredné školy.
- **Školský vzdelávací program** „*predstavuje druhú úroveň participatívneho modelu riadenia. Škola sa stáva otvoreným spoločenstvom. Štát dáva dôveru školám, aby v spolupráci so širšou komunitou spoznali požiadavky obce, regiónu a premietli ich do obsahu vzdelania v rámci voľných hodín. Poskytuje školám možnosť profilovať sa a vychádzať v ústrety potrebám a záujmom žiakov*“. Ide teda o dokument, ktorý je syntézou minimálneho povinného obsahu

²² FULKOVÁ, Všeobecná didaktika 1, s. 37-43; FULKOVÁ, REIMER, Aktivizujúce vyučovacie metódy, s. 15-18.

POROVNÁVANIE NÁVŠTEVNOSTI NÁBOŽENSKEJ A ETICKEJ VÝCHOVY NA ZÁKLADNÝCH A STREDNÝCH ŠKOLÁCH

Martin Hibký

Abstrakt

Predkladaná štúdia je zameraná na štatistické porovnanie percentuálneho podielu žiakov navštevujúcich náboženskú výchovu na základných a stredných školách v 6 školských rokoch od 2010/2011 až po 2015/2016. Výsledky boli spracované za pomoci induktívnych štatistických metód, vďaka čomu sme mohli jednoznačne verifikovať stanovené hypotézy. Určili sme si štyri pracovné hypotézy, pričom tri z nich sa potvrdili. Závery overenia dokázali, že existuje štatisticky významný rozdiel v návštevnosti náboženskej výchovy na základných a stredných školách. Taktiež existujú signifikantné rozdiely v návštevnosti náboženskej výchovy medzi krajinami. Medzi sledovanými školskými rokmi však neexistuje rozdiel a to rovnako na základných i stredných školách.

Kľúčové slová: Náboženská výchova – základné školy – stredné školy – štatistická analýza

ÚVOD

Vzdelávanie a systém školstva je kľúčovou problematikou v každej rozvinutej krajine. Pri jeho riešení sa ako prvá vynorí otázka jeho obsahu. V akých hodnotách má byť žiak vychovávaný a v akom obsahu vzdelávaný? Keďže súčasťou vzdelávania na základných i stredných školách na Slovensku je náboženská, respektíve etická výchova, skúmanie reálneho stavu v týchto predmetoch je veľmi aktuálne. Prvým krokom na stanovenie výskumných hypotéz je dokonalé poznanie stavu v skúmanej oblasti. Pri podrobnejšom prieskume informácií od kompetentných orgánov a z iných vedeckých či odborných prameňov sme však zistili, že žiadne publikácie v tejto oblasti neexistujú. Preto sme sa rozhodli zamerať predkladanú publikáciu na analýzu súčasného stavu s cieľom štatisticky opísať a analyzovať podiel žiakov na základných a stredných školách, ktorí navštevujú

náboženskú výchovu v porovnaní s etickou výchovou za šesť školských rokov. Stanovený cieľ sme naplnili verifikáciou štyroch hypotéz, ktorých znenie je uvedené v kapitole Hypotézy výskumu.

1. HISTORICKÝ VÝVOJ A SÚČASNÝ STAV NÁBOŽENSKEJ VÝCHOVY NA SLOVENSKU

Dejiny a kultúra Slovákov stojí na kresťanskom základe, ktorý položili svätí Cyril a Metod, ktorých 1150 výročie príchodu na Veľkú Moravu sme nedávno slávili. Malo by byť prirodzené, že toto duchovné bohatstvo, ktoré sa stalo základom našej kultúry, by sme mali chcieť hlbšie spoznávať a rozvíjať. Vzdanie sa tohto pokladu viery by znamenalo vzdať sa vlastnej identity.

1.1. Prehľad dejín vzdelávania na Slovensku

Príchodom vierozvestcov sa začal aj vývoj školstva na území Slovenska. Konštantín vytvoril prvú slovanskú abecedu – *hlaholiku*, čo bolo základným predpokladom na šírenie sa vzdelania. Vtedy vznikali aj prvé školy, ktoré mali za cieľ vychovávať budúcich kňazov v jazyku zrozumiteľnom ľudu. Prvá zmienka o katedrálnej škole na nitrianskom území pochádza zo Zoborskej listiny z roku 1111.¹ Druhá zo Spišskej Kapituly v roku 1275 a tretia vznikla v Bratislave v roku 1302.² Ďalší rozvoj škôl nastal až v neskorom stredoveku a aj pod ním bola podpísaná katolícka cirkev. Obdobie humanizmu bolo priaznivým pre rozvoj školstva i vysokých škôl. Vyučovalo sa individuálne a prevažne doma, pričom túto možnosť využívali najmä ľudia z vyššie postavených rodov. Samozrejme aj tu mala cirkev dominantné postavenie, ktoré pretrvávalo i v nasledujúcich storočiach a bolo najmä v rukách jezuitov, až do dočasného zrušenia rehole pápežom Klementom XIV v roku 1773.³

Prvý skutočný prielom nastal až reformou školstva Márie Terézie, ktorá v roku 1774 vydala Všeobecný školský poriadok. Zo začiatku bol však zavádzaný najmä v nemeckej časti monarchie. V Uhorsku bol adaptovaný až o tri roky ne-

¹ E. FULKOVÁ. *Prehľad pedagogiky. Kľúčové oblasti*. Bratislava: UK Bratislava, 2012. s. 16

² Príklady: [online]. cit. [2016-12-13]. dostupné na internete: <http://pdf.truni.sk/e-ucebnice/tpv/data/94223272-47b1-44a2-9c80-236ba9e13825.html?ownapi=1>

³ *Dominus ac Redemptor noster. Bull of Pope Clement XIV PERMANENTLY suppressing the Jesuit Order* [online]. [cit 2016-12-14]. Dostupné na internete: <http://www.reformation.org/jesuit-suppression-bull.html>

skôr v dokumente *Ratio educationis*.⁴ Dokumentom bola zavedená šesťročná povinná školská dochádzka pre deti od 6 do 12 rokov a po prvý krát sa mohli oficiálne vzdelávať aj dievčatá.

Ľudové školy sa delili do 4 typov, pričom vyučovacím jazykom bol materinský jazyk. V nich sa deti učili čítanie, písanie, počítanie, základy hospodárstva a náboženstvo.⁵ Náboženstvo bolo povinným predmetom aj vo vyšších latin-ských školách a vyučovanie katechizmu pokračovalo aj na gymnáziách. V 16. a 17. storočí zažívali rozkvet evanjelické školy, čo následne vyvolalo snahu o rekatolizáciu školstva zakladaním jezuitských gymnázií a kolégií. Po vydaní Základného školského zákona o povinnej šesťročnej školskej dochádzke vznikali ľudové školy, ktoré mohli byť aj necirkevné (štátne, obecné, súkromné), ale napriek tomu zväčša ostali cirkevné. Podľa uhorského zákonného článku XXXVIII/1868 do základného systému výchovy a vzdelávania patrili:⁶

- materské školy pre deti od 3 do 6 rokov,
- elementárne ľudové školy povinné pre mládež od 6 do 12 rokov,
- vyššie ľudové školy zriadené obcami nad 5000 obyvateľov,
- meštianske školy – alternatíva pre žiakov elementárnej školy po 4. ročníku,
- učiteľské ústavy – trojročné, pre učiteľov ľudových škôl.

Po vzniku prvej Československej republiky sa pomery v školstve začali zlepšovať, aj keď na Slovensku so značnými problémami. Učiteľov i škôl bolo málo, ale napriek tomu sa začalo budovať základné i stredné školstvo. Predĺžila sa povinná školská dochádzka na osem rokov a vznikali i materské školy. Samozrejme, cirkevné i rehoľné školy väčšinou zostali, hoci dôležitú úlohu zohrával štát, a to najmä od roku 1920, keď vyšiel zákon č. 292/1920 Zb. z. a n., kde sa v §1 uvádzalo, že najvyššia správa výchovy, vyučovania a školského dozoru patrí štátu.⁷

K prenasledovaniu katolíckej cirkvi a rušeniu cirkevných škôl došlo systematicky až od roku 1948. Komunisti presadzovali jednotné školstvo, a preto sa snažili o likvidáciu alebo aspoň ovládnutie cirkevných škôl. Prijatie zákona o jednotnom školstve v apríli 1948 viedlo k likvidácii cirkevného školstva. Svätá stolica si už predtým uvedomovala nepriateľstvo komunistického režimu obzvlášť voči katolíckej cirkvi a nezlučiteľnosť komunistickej ideológie s kresťanstvom.

⁴ O. PAVLÍK a kol. *Pedagogická encyklopédia Slovenska 2, Pedagogickej encyklopédie Slovenska pri Univerzite Komenského v Bratislave*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1985. s. 458

⁵ M. MIHÁLECHOVÁ. *Študijný materiál z dejín pedagogiky*. [online]. Bratislava: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, s. 99-100. [cit. 2015-06-04]. Dostupné na internete: http://www.fedu.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/kp_Peternai/dejiny.doc

⁶ S. GABZDILOVÁ. *Školský systém na Slovensku v medzivojnovnej Československej republike (1918-1938)*. Košice: UPJŠ v Košiciach, 2014. s. 8.

⁷ GABZDILOVÁ. *Školský systém na Slovensku v medzivojnovnej Československej republike (1918-1938)*, s. 12.

Pápež Pius XI už v roku 1937 vystríhal pred komunistickou ideológiou a upozorňuje, že záchranou pred ňou je uskutočňovanie cirkevnej nauky v živote.⁸

1.2. Súčasný stav náboženskej výchovy na Slovensku

Situácia na Slovensku sa začala postupne uvoľňovať a demokratizovať po roku 1989. V Československu ako aj v iných postkomunistických štátoch sa začala uskutočňovať náboženská sloboda. Pomery v školstve sa však menili pozvoľna, keďže tieto záležitosti sa museli zákonne zakotviť, a preto veľmi závisia od vzťahu medzi štátom a cirkvou, ktorú u prevažne katolíckeho Slovenska zmluvne zastupuje Svätá stolica. Vyhláškou 536/1990 Zb. o zriaďovaní a činnosti cirkevných škôl sa však relatívne rýchlo otvorila cesta pre prácu Cirkvi vo vzdelávaní.⁹

V súčasnosti je na Slovensku náboženská výchova začlenená do edukačného procesu ako povinne voliteľný predmet v alternatíve s etickou výchovou. Na základných školách sa vyučuje od 1. po 9. ročník v rozsahu 1 hodina týždenne.¹⁰ Osnovy náboženskej výchovy sú schvaľované Konferenciou biskupov Slovenska v zmysle zmluvy s Vatikánom.¹¹

Na stredných školách sa vyučuje náboženská výchova v alternatíve s etickou výchovou ako povinne voliteľná v 1. ročníku pre dvoj a trojročné učebné odbory a 1. a 2. ročníku pre maturitné štvorročné a päťročné odbory.¹² Na cirkevných základných a stredných školách je vyučovanie náboženstva rozšírené na dve hodiny týždenne, pričom študent strednej školy si môže zvoliť maturitu z náboženskej výchovy. Všetky uvedené skutočnosti sú v rámci katolíckej cirkvi upravené zmluvou medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o katolíckej výchove a vzdelávaní.¹³ Ostatné cirkvi a náboženské spoločnosti majú o výchove a vzde-

⁸ PIUS XI. *Encyklika Divini Redemptoris* [online]. [cit. 2016-12-14]. Dostupné na internete: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/divini-redemptoris>

⁹ *Vyhláška č. 536/1990 Zb. o zriaďovaní a činnosti cirkevných škôl*. [online]. [cit. 2016-12-16]. Dostupné na internete: http://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/38905/1/2#c_336

¹⁰ T. REIMER, E. FULKOVÁ. Reforma školstva na Slovensku a jej vplyv na vyučovanie katolíckeho náboženstva na školách. In: *ACTA facultatis theologicae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*. Ročník XIII, číslo 2/2016, s. 20.

¹¹ ISCED 1 – primárne vzdelávanie: 2013, *Štátny vzdelávací program pre 1. stupeň základnej školy v Slovenskej republike*.

¹² iRVP: 2014, *Inovovaný rámcový vzdelávací program katolíckeho náboženstva*. [online]. [cit. 2016-12-16]. Dostupné na internete: <http://www.kpkc.sk/inovovany-statny-vzdelavaci-program>

¹³ *Zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o katolíckej výchove a vzdelávaní*. [online]. [cit. 2016-12-16]. Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/data/att/958.pdf>

lávání uzavretú samostatnú dohodu zo Slovenskou republikou.¹⁴ Konkrétne naplnenie týchto zmlúv priniesol pokyn Ministerstva školstva Slovenskej republiky z roku 2004, ktorým sa začal systém povinnej voliteľnej náboženskej výchovy v alternatíve s etickou výchovou pretrvávajúci až dodnes.¹⁵

2. CIEĽ VÝSKUMNEJ PRÁCE

Cieľom tejto publikácie bolo štatisticky opísať a analyzovať podiel žiakov na základných a stredných školách, ktorí navštevujú náboženskú výchovu v porovnaní s etickou výchovou za šesť školských rokov.

2.1. Hypotézy výskumu

H₁: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel v rozdelení percentuálnej početnosti žiakov, ktorí navštevujú náboženskú výchovu na ZŠ a SŠ medzi jednotlivými školskými rokmi.

H₂: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný pokles v strednej percentuálnej početnosti žiakov, ktorí navštevujú náboženskú výchovu na základných a stredných školách.

H₃: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel v percentuálnej početnosti žiakov, ktorí navštevujú náboženskú výchovu na základných školách a stredných školách v rámci všetkých sledovaných školských rokov.

H₄: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel v percentuálnej početnosti žiakov, ktorí navštevujú náboženskú výchovu na základných školách a stredných školách v rámci všetkých krajov.

2.2. Metodika práce a metódy skúmania

Výskumnú vzorku tvorili všetci žiaci základných a stredných škôl v SR za 6 školských rokov od 2010/2011 až po školský rok 2015/2016. Údaje boli poskytnuté Konferenciou biskupov Slovenska, pričom v školskom roku 2011/2012 neboli kompletné. V percentuálnom podiele žiakov navštevujúcich náboženskú

¹⁴ *Dohoda medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o náboženskej výchove a vzdelávaní.* [online]. [cit. 2016-12-16]. Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/data/att/959.pdf>

¹⁵ *Pokyn Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 2004-8005/15678-E z 20. mája 2004 k zavedeniu povinnej voliteľného predmetu náboženská výchova v alternatíve s etickou výchovou od 1. septembra 2004 začínajúc 1. ročníkom základnej školy.*

výchovu sú zahrnutí aj žiaci navštevujúci iné ako katolícke náboženstvo, keďže ich vplyv na celkové výsledky je zanedbateľný a z poskytnutých údajov ich nebolo možné oddeliť. Navyše je rozumnejšie zaradiť žiakov navštevujúcich napríklad evanjelické alebo gréckokatolícke náboženstvo k celkovému podielu žiakov navštevujúcich náboženstvo, ako k etickej výchove. Štruktúra a počty žiakov sú zhrnuté v tabuľke 1.

Tabuľka 1 Absolútna početnosť výskumnej vzorky v jednotlivých rokoch

Školský rok	počet žiakov ZŠ	počet žiakov SŠ	spolu
2010/2011	439675	269126	708801
2011/2012	309078	53651	362729*
2012/2013	430139	241287	671426
2013/2014	427377	228399	655776
2014/2015	425731	220646	646377
2015/2016	427418	220977	648395
Spolu	2459418	1234086	3693504

* V tomto roku neboli údaje kompletne. Chýbali údaje z 3 diecéz a dvoch eparchií.

Na jednoznačnú verifikáciu hypotéz bolo potrebné použiť viaceré štatistické testy: testy normality, χ^2 test, Mann-Whitneyov test, dvojfaktorovú analýzu rozptylu a Tukeyho test. Je relevantné položiť si otázku, či je vlastne potrebné opísať realitu takýmto empiricky náročným spôsobom. Veď pozorný čitateľ postrehne rozdiely v súboroch aj bez štatistického porovnania. Samozrejme, je možné aj čisto slovné vyhodnotenie percentuálnych údajov v tabuľke a ich zhrnutie v závere. V takomto prípade však nemôžeme hovoriť o vedeckom prístupe, ale skôr o nejakom vyhodnotení na základe subjektívnych dojmov, pretože jednému čitateľovi sa môže rozdiel zdať výrazný a inému nie. Takto by sa mohlo do záverov výskumov vniesť veľa subjektívneho zdania a málo reálnych záverov postavených na vedeckom vyhodnotení, z ktorého by mali vychádzať naozaj funkčné odporúčania pre prax.

3. ZNENIE A VERIFIKÁCIA HYPOTÉZ

H₁: Predpokladáme, že existuje štatisticky významný rozdiel v rozdelení percentuálnej početnosti žiakov, ktorí navštevujú náboženskú výchovu na ZŠ a SŠ medzi jednotlivými školskými rokmi.

Pomocou overenia tejto hypotézy sme chceli zistiť, či je rozloženie percentuálneho podielu žiakov, ktorí navštevovali náboženskú výchovu rovnomerne rozložené alebo nie. Teda chceli sme verifikovať či domnienka, že záujem o náboženskú výchovu klesá je založená na pravde. Štatisticky významný rozdiel od rovnomerného rozloženia by indikoval pokles, prípadne nárast percentuálneho

ČLOVEK – DEJINNÁ BYTOŠ¹

Olga Gavendová

Abstrakt

Na rozdiel od dejín, ktoré sú výsledkom minulosti, dejinnosť je orientovaná na budúcnosť. Týka sa človeka a patrí k jeho bytostnej štruktúre. Vyjadruje, že človek je, ale zároveň sa svojim konaním aj stáva človekom. Konaním mení veci okolo seba, zároveň však mení aj sám seba, uskutočňuje možnosti, ktoré má, využíva šance, ktoré mu život prináša. Podnetom pre článok bolo myslenie Ladislava Hanusa. Jeho práce sú zamerané na človeka, kultúru, umenie, náboženstvo, prácu, morálku, Cirkev. Všetky tieto oblasti sú pre človeka šancou na seba-utváranie sa. V článku poukazujem, že Hanus svoju dejinnosť realizoval práve v uvedených oblastiach.

Kľúčové slová: človek – dejiny – dejinnosť – sloboda – poznanie – rozum

ÚVOD

Dejiny a dejinnosť sa mylne považujú za to isté. Dejiny sú späté s minulosťou, označujú fakty, ktoré sa nedajú zmeniť. Dejinnosť je bytostný spôsob existencie človeka. K dejinám teda patrí fakt, ktorý sa udial v minulosti, niečo dané, napr. že 26. 2. 1907 sa narodil Ladislav Hanus a vďaka tomu sme si minulý rok pripomenuli 110. výročie jeho narodenia. K dejinám už patrí to, ako Hanus realizoval svoju dejinnosť, teda možnosti, pred ktorými svojho času stál, jeho jednotlivé rozhodnutia, ktoré v živote uskutočnil. To, čo uskutočnil tak prešlo do dejín, stalo sa súčasťou nielen jeho osobných dejín, ale v širšom zmysle dejín Slovenska a teraz môžeme to skúmať a nechať sa ním inšpirovať. Výročie jeho narodenia bolo aj impulzom opätovne si preskúmať jeho myslenie. Spomedzi mnohých tém, ktorým sa venoval, ma zaujala dejinnosť človeka. To ma viedlo ku skúmaniu toho, čo ju umožňuje, čo ju zakladá, ale aj potom otázka, prečo je dejinnosť pre človeka dá sa povedať kľúčová. Keď som sa potom následne vrátila k Hanusovi, k jeho životu i tvorbe, mala som pred sebou človeka, ktorý teóriu o dejin-

¹ Tento článok vznikol vďaka podpore vedeckej agentúry Scientia, ako realizačný výstup projektu „Scientia č. 3830/2017 – Človek – dejinná bytosť“.

nosti aj konkrétne a zodpovedne žil v tom, čo jemu priniesol život a životné okolnosti. Uvedené kroky skúmania tvoria aj schému nasledujúceho článku.

1. DEJINY A DEJINNOŠŤ

V prvom rade treba rozlíšiť medzi dejinami a dejinnosťou. Pod pojmom dejiny sa myslí chronologická následnosť objektívnych faktov, ktoré sa uskutočnili v minulosti. V tomto zmysle sa dá hovoriť napr. o dejinách vesmíru. V užšom slova zmysle sú však dejiny spojené s človekom, ktorý si uvedomuje zmeny, je schopný vynásť niečo nové, čo nie je predeterminované príčinami. „Dejiny existujú len tam, kde človek ako slobodná a personálna bytosť robí jednotlivé, nezrušiteľné a neopakovateľné rozhodnutia a koná.“² Dejiny v spojení s človekom vyjadrujú udalosti, za ktorými stojí človek a on ich ovplyvňuje svojim slobodným rozhodovaním. O týchto udalostiach existujú dokumenty, tie sa dajú skúmať, interpretovať, spájať. I to je veľmi dôležité, nakoľko „zapodievať sa dejinami je práve taký záväzok, ako si vyjasňovať samého seba. Človek sa lepšie a hlbšie pochopí, keď sa pojme v celej dejinnej súvislosti. Je to adekvátne poznanie skutočnosti (...). História je škola nielen múdreho počínania, ale aj správneho náhľadu.“³

Dejiny nie sú dejinnosťou. Dejinnosť je charakteristika ľudskej prirodzenosti a až ona umožňuje dejiny. Vďaka nej každý jeden človek uskutočňuje svoju vlastnú existenciu vychádzajúc z kontextu, v ktorom sa nachádza, v dynamickom smerovaní smerom k budúcnosti, ktorú chce mať lepšiu, než stav, v ktorom sa nachádza v prítomnosti. Dejinnosť vyjadruje, že každý človek sa nachádza uprostred minulosti, uprostred toho, čo uskutočnil sám alebo predchádzajúce generácie a novými budúcimi možnosťami, ktoré môže a má uskutočniť on sám, alebo spolu s inými ľuďmi. S tým je spojené vedomie, že človek môže zasiahnuť do dejinného procesu svojim slobodným rozhodnutím a svojou prácou. Nenachádza sa uprostred striktno determinovaného sveta, v ktorom by nemohol nič tvoriť, lebo aj on by bol v tom prípade determinovaný. Naopak, do procesu zasahuje každým svojim uskutočneným ale i neuskutočneným činom.⁴ To, či zasiahne do procesu, alebo nie, závisí od jeho slobodnej vôle, od jeho slobodného rozhodnutia. „Tradičná idea slobodnej vôle sa obvykle spája s určitým druhom definitívnej zodpo-

² CORETH, E. *Co je člověk?* Praha: Zvon, 1994, s. 174.

³ HANUS, L. Kresťan a dejiny. In: *O kultúre a kultúrnosti*. Bratislava: Lúč, 2003, s. 265.

⁴ V tomto zmysle teda nie je správne hovoriť o faktoch, ale o činoch, či o ľudských skutkoch obdarených duchovným významom. „Onen duchovný význam faktu, onen *actus humanus*, je *historickej* povahy, čo znamená, že nie je viazaný len na samotný fakt, ale v každom okamihu závisí od toho, aký zmysel mu dá človek!“ LACROIX, J. *Smysl člověka*. Praha: Vyšehrad, 1970, s. 225.

vednosti, ktorej prítomnosť sa u človeka predpokladá v súvislosti s jeho chcením a konaním. Skutočne slobodné a zodpovedné konanie musí mať svoj základ v konateľovi samotnom a nie výlučne vo veciach, nad ktorými nemá konateľ kontrolu, nech už ich nazveme osud, Božia vôľa, prírodné zákony, sociálne podmienky, zákony dedičnosti, psychologické nutkanie alebo historické sily. V dôsledku tejto požiadavky sa tradičná predstava slobodnej vôle dostávala do kontrastu s determinizmom vo všetkých jeho podobách.⁵ A z toho vyplýva tretia charakteristika dejinnosti: človek by ju mal prijať zodpovedne ako svoju úlohu, uvedomiť si, že svojím konaním ovplyvňuje jednak svoju budúcnosť, lebo sám si tak vytvára podmienky, v ktorých sa bude nachádzať zajtra, či o nejaký čas, ale ovplyvňuje aj budúcnosť ďalších generácií.⁶

Do tretice treba spresniť, že dejinnosť sa odlišuje od historizmu. Historizmus je smer charakteristický pre 19. storočie, keď sa okrem záujmu o dejiny myslenie filozofov sústreďovalo aj na evolúciu. Podľa Hanusa „nerv historizmu treba hľadať v subjektívizme, ktorý od neskorého stredoveku ovláda novovek.“⁷ V stredoveku bol človek súčasťou objektívneho poriadku a v ňom sa vyjadroval a budoval. Novovek postavil do stredu človeka a všetko záviselo od jeho subjektívneho stanoviska: platil len ten poriadok a zákon, ktorý subjekt poznal a uznal. Postupne sa strácalo prepojenie s objektívnym svetom, aj dôvod vzťahu medzi človekom a človekom, takže „napokon človek osamotnie vo svojom vedomí, až v materializme vyhasne aj toto vedomie a nahradí sa kolektívnym.“⁸ Stráca sa však aj miesto človeka vo vesmíre v tom zmysle, že v stredoveku bol človek na najvyššom stupni zo všetkých materiálnych súcien a na najnižšom z duchovných. Všetko vrcholilo Božím bytím, absolútnym, ktoré bolo meradlom pre hodnotenie všetkého ostatného. V novoveku tak „subjekt už nemá meradla, aspoň nie podstatného, vyplývajúceho zo samotných vecí a ich hodnôt, nevie, ako bytosti rozoznávať, ako ich triediť na vyššie a nižšie.“⁹

Realita sa dostáva na jednu rovinu, alebo ak si človek vytvorí nejakú stupnicu, tak je subjektívna, podľa vôle či záujmu subjektu. Uvedený postoj sa prenáša aj do chápania a vysvetľovania dejín. Nehodnotí dejiny ako proces prechodu z východiskového bodu k cieľu, resp. k Cieľu, ktorý umožňuje celý poriadok, stupnicu hodnôt a zmysel konania a snaženia, ale „jediným pevným východiskom mu je zase len jeho subjektívny svetonáhľad, začarovaný kruh. (...) Ku všetkému má

⁵ KARABA, M. Otázka slobody vo svetle Popperovho riešenia problému „determinizmus verzus indeterminizmus.“ In: GAVENDOVÁ, O. a kol. *Variácie na tému sloboda*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2012, s. 9.

⁶ GEVAERT, J. *Il problema dell'uomo*. Torino: Elle Di Ci, 1995, s. 172.

⁷ HANUS, L. Kresťan a dejiny. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 265.

⁸ HANUS, L. Kresťan a dejiny. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 265.

⁹ HANUS, L. Kresťan a dejiny. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 266.

rovnako blízko a rovnako ďaleko. Nezačleňuje sa do poriadku, ale si *volí*, vyberá, skladá, zostrojuje.“¹⁰

Hoci novovek postavil človeka do centra bytia i do centra záujmu, podľa kríz, v ktorých sa nachádza je zrejmé, že niečo podstatné zo seba nepochopil, alebo nepochopil správne. Preto sa ďalej sústredíme na dejinnosť ako podstatnú črtu človeka.

2. ONTOLOGICKÉ DÔVODY DEJINNOSTI ČLOVEKA

„Človek JE dejinný,“ zdôrazňuje Hanus, pričom kladie dôraz práve na spôsob ľudskej existencie. „Dejinnosť je jeho bytostným atribútom, bez ktorého ho nemôžno v podstate pojať.“¹¹ Dejinnosť človeka umožňuje to, že je komplexnou jednotou tela i duše, že je telesným i duchovným bytím. Telesný rozmer ho stavia do určitého priestoru, na určité miesto, do sveta, na ktorý musí reagovať, ktorý umožňuje jeho fyzický život, ale ktorý svojím konaním, svojou prácou pretvára. Zároveň sa vďaka telesnosti nachádza aj v danom čase. Človek je teda priestorovo-časová bytosť. Jeho existencia vo svete je chronologicky situovaná narodením a smrťou. To je však spoločné všetkým živým súcnam. Človekovi je však vlastný iný spôsob času: on si uvedomuje, že má minulosť, na ktorej už nič nezmení, ale má pred sebou budúcnosť, môže dúfať, že všetko dobré bude pokračovať, bude trvať aj naďalej a všetko zlé sa zmení. Môže preto snívať, môže plánovať. Uprostred minulosti a budúcnosti je prítomnosť, ten zlomový bod, v ktorom sa vďaka ľudskému konaniu možnosti budúcnosti menia na realitu minulosti.

Čas dokáže človek skúmať ako niečo objektívne, akoby niečo mimo seba, ale zároveň si človek uvedomuje, že čas je spôsobom jeho existencie. „Čas poznáva človek ako element objektívny, ale spolu ho v sebe prežíva ako element subjektívny, osobitý.“¹² Okrem toho bytie človeka tu a teraz je determinované svetom, ktorý už nachádza určitým spôsobom uskutočnený: nachádza tradície, inštitúcie, spoločnosti a preberá ich dedičstvo. Ďalej je postavený do spoločenstva ľudí, do nejakého „my“. Toto všetko patrí k imanencii človeka. Keďže človek má rozum

¹⁰ HANUS, L. Kresťan a dejiny. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 266.

¹¹ HANUS, L. *Princípy kresťanskej morálky*. Bratislava: Lúč, 2007, s. 116.

¹² HANUS, L. *Človek a kultúra*. Bratislava: Lúč, 1997, s. 97. H. Bergson preto rozlišuje medzi „temps“ a „durée“. „Tems“ – čas je počítateľný a merateľný súčet bodov. „Durée“ – kvalita je neoddeliteľná od obsahov, ktoré prebiehajú v čase. Hodiny merajú čas a človek ho prežíva ako trvanie. BERGSON, H. Esej o bezprostredných danostiach vedomia. In: BERGSON, H. *Filozofické eseje*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1970, s. 59-97. Každý prežíva čas rozdielne, dieťa inak, dospelý človek celkom inak, ten, kto sa nudí, alebo kto má veľa práce tiež každý úplne inak.

a slobodnú vôľu, nezotráva v imanencii, ale má možnosť ju presiahnuť, prekročiť.

Rozum je duchovná schopnosť, umožňujúca poznanie. Človek sa nerodí s určitou dávkou vedomostí, ale len so schopnosťou poznávať. Musí sa dostať do kontaktu s vonkajším svetom, aby sa schopnosť poznania aktualizovala. To sa deje cez telo, lebo bez zmyslového podnetu sa poznávací proces nezačne a na celý tento proces je potrebný čas. Postupne dôjde nielen k poznaniu niečoho vonkajšieho, ale aj k seba-poznaniu, k uvedomeniu si vlastného ja, potom je už človek schopný poznávať „do nekonečna“, jeho poznanie sa nezastaví. Nejde len o získavanie nových poznatkov, ale poznanie ako činnosť sa nekončí. Táto aktivita prebieha aj vtedy, ak sa pozerá na miliónkrát videný predmet pred sebou. Poznanie jednotlivých vecí, abstrahovanie a zachytenie ich formy je však tiež len začiatkom poznania. Je to pre človeka tak prirodzená činnosť, že je to akoby „pudové“, hoci pri poznaní sa pohybujeme na duchovnej rovine. Poznanie je základom pre pochopenie súvislostí vo svete, pre porozumenie svetu i sebe. „Vedieť, porozumieť, čoraz viac pochopiť, je základná ľudská túžba, ktorú nijakým činom sa nepodarilo utlačiť.“¹³ Pochopiť dokáže len človek, v tomto zmysle má človek v porovnaní s ostatnými súcami vo svete výsostné postavenie. Ale zároveň ho to aj zaväzuje, „aby vždy, v každej situácii a za každých okolností, v celom živí a existencii, sa správval rozumne, t. j. podľa rozumného zmyslu.“¹⁴

Poznanie však nestačí. Ak človek zostáva pri poznaní, je len teoretik. Poznané je predpokladom pre chcenie. Vôľa vyhodnocuje, či to, čo človek spoznal, je pre neho vhodné, či to aj chce. Vôľa a rozum sa nedajú od seba oddeliť. Aj ľudské chcenie nemôže byť hocijaké, ani slepé. Musí byť rozumné. Poznanie a vôľa sú „dve schopnosti ducha, no tak spojené, že rozumnosť a sloboda (rozum a vôľa) zdajú sa byť dva aspekty tej istej duchovnej schopnosti. Duch je rozumný, rozumný duch je slobodný, slobodný duch je rozumný.“¹⁵

Byť slobodným znamená, že človek nie je determinovaný, vopred „naprogramovaný“ len pre určitý druh úkonov, ktoré musí opakovať so skalopevnou nemennosťou. Naopak, práve vďaka slobode môže, ale i nemusí niečo urobiť. Iste, nie je úplne indeterminovaný, lebo ho limitujú prírodné zákonitosti, limituje ho prijatá výchova, dedičnosť, prostredie a pod. Ale uprostred toho všetkého sa slobodne rozhoduje.¹⁶

¹³ HANUS, L. *Človek a kultúra*, s. 68.

¹⁴ HANUS, L. *Človek a kultúra*, s. 68.

¹⁵ HANUS, L. *Človek a kultúra*, s. 73.

¹⁶ Myšlienku slobodného determinovania v kontexte vlastných hodnôt rozpracovávajú viacerí kresťanskí myslitelia. Medzi nimi aj Bernard Lonergan, ktorý postavil celú svoju filozofiu na dynamike rozvoja subjektu. ROJKA, L. Sebapotvrdenie a sebakritickosť človeka. In: *Studia Alostiana*, roč. 7, 2016, č. 1, s. 21-36. ROJKA, L. Bernard Lonergan a reálnosť ľudskej

Stret determinácie a indeterminácie, stred obmedzení a ľudskej slobody E. Coreth vysvetľuje prostredníctvom dvoch druhov a priori: na jednej strane je a priori metafyzickej povahy, dané podstatou ľudského ducha, ktorý sa vďaka svojim schopnostiam otvára celému horizontu bytia, a na druhej strane je konkrétne a priori empiricko-historickej povahy, ktoré tvorí konkrétny horizont sveta pre jednotlivého človeka. A tieto dve a priori sa spájajú. Vďaka prvému druhu, teda a priori metafyzickej povahy, dokáže v tomto konkrétnom dejinne podmienenom a priori konať. Tak sa v konaní stretáva dejinná podmienenosť a osobná sloboda.¹⁷

Vďaka rozumovému poznaniu človek dokáže poznať pravdu a uvedomiť si vlastné ja. Vďaka slobodnej vôli dokáže chcieť a voliť si dobro. Rozum a vôľa umožňujú ľudské konanie. Ním človek nielen mení niečo vonkajšie, ale zároveň mení aj sám seba. Ako Aristoteles povedal, činnosťou stavania domu sa človek stáva staviteľom, teda výsledkom činnosti nie je len postavený dom, ale aj človek-staviteľ. Aristoteles ďalej upresňuje: dobrým stavaním domu sa človek stáva dobrým staviteľom.¹⁸

Inými slovami človek má duchovné schopnosti, ktoré ho robia človekom, ale tie s v ňom na začiatku prítomné virtuálne, činnosťou ich aktualizuje. „Človek je tvor nehotový, nedokonalý, snaživý. Človek JE, ale spolu sa ustavične stáva.“¹⁹ Na začiatku predstavuje maximum potenciality a minimum aktivity. Prechod z potenciality nie je pritom spontánny, ale špecificky ľudský: „Svoje cele človek sám poznáva, sám sa pre ne rozhoduje, vlastným snažením má naplniť zmysel svojho života. Čiže sám seba má realizovať.“²⁰

Situácia, v ktorej sa teda človek nachádza, predstavuje imanenciu. Avšak človek sa nenachádza v nejakom časo-priestore, ktorý ho podmieňuje, ale človekovi je vlastná aj transcendencia, lebo neustále mení svoj stav, čím neustále mení aj samého seba. Konaním vždy transcenduje predchádzajúci stav.²¹ Z tohto všetkého vyplýva dejinnosť človeka ako schopnosť slobodne a rozumne a tým zodpovedne konať vo svete, tento svet utvárať a zároveň utvárať aj seba.

Prečo je pre človeka charakteristická nespokojnosť, neustála túžba presahovať dosiahnuté? Kam celá ľudská činnosť smeruje? Pri hľadaní odpovede treba náčrieť ešte hlbšie. Kľúč celej dynamiky bytia človeka Hanus vidí v skutočnosti, že človek je stvorený na Boží obraz: Tým sa vyjadruje podstata, cesta i cieľ človeka. To znamená, že človeka nemožno vysvetliť z neho samého, ale jedine z jeho

---

slobody. In: *Ostium*, č. 2 (2014). [online]. [cit. 24.9.2017]. Dostupné na internete: <http://www.ostium.sk/sk/bernard-lonergan-a-realnost-ludskej-slobody-2/>.

¹⁷ CORETH, E. *Co je člověk?*, s. 178.

¹⁸ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, II, 1103 b. Bratislava: Pravda, 1979.

¹⁹ HANUS, L. *Princípy kresťanskej morálky*, s. 118.

²⁰ HANUS, L. *Princípy kresťanskej morálky*, s. 117.

²¹ CORETH, E. *Co je člověk?*, s. 177.

podstatného vzťahu s Bohom.²² „Človek je obrazom a má bytostný vzťah k svojej Predlohe, to je jeho podstata.“²³ Človek nie je hotový, daný, predeterminovaný, ale byť človekom je úlohou uskutočniť sa tak, ako ho chce mať Boh. „Božia myšlienka o mne, ktorú pojal a choval od večnosti, je ideálom mojej osoby, ktorý mám na svojej životnej ceste uskutočniť.“²⁴ Ak chceme lepšie pochopiť človeka, musíme na neho hľadieť v priereze horizontálnom, aký je a čo je, a v priereze vertikálnom, aký má byť. Splnenie toho, aký má byť, závisí od mnohých podmieneností, ale to všetko sa môže stať živnou pôdou, ktorá sa dá využiť na konkrétne konanie a pretváranie sveta i seba.

Hanus ide ďalej: byť „len“ človekom je málo. Zostáva tak len na prirodzenej úrovni, či v imanencii, a je ochudobnený o hlavné a podstatné zdokonalenie, zduchovenie, transcendovanie sa do vyššej úrovne, do duchovnej úrovne.²⁵ To Hanusa vedie k tvrdeniu, že „byť ako Boh je absolútne záväzným určením človeka.“²⁶ Dá sa to uskutočniť proti Bohu a podľa seba, ale tým sa opäť človek nachádza v imanencii, ale aj v relativizme, bezcieľovosti, bez zmyslovosti. Alebo sa bude usilovať „byť ako Boh“ podľa Božej vôle, v spolupráci s jeho milosťou. Vtedy sa človekovi otvoria možnosti pre sebazdokonaľovanie, pre priblíženie sa k svojmu Vzoru.²⁷

To, že človek je stvorený na Boží obraz, vyjadruje jednak východisko, proces či cestu i cieľ. Východisko preto, lebo vďaka tomu, že je obrazom, je aj duchovným bytím, s duchovnými schopnosťami otvorenými pre Nekonečno. Vyjadruje cestu, teda že človek nie je hotový, ale sa uskutočňuje, koná, aktualizuje, sebazdokonaľuje. A vyjadruje cieľ v tom zmysle, že táto dynamika ľudského bytia nie je bez zmyslu, nie je chaotická, nie je bezúčelová, ale vyjadruje smerovanie k Bohu. Celá dynamika ľudskej existencie sa vyjadruje cez dejinnosť. Dejinnosť potom ďalej umožňuje vytvárať dejiny.

Preto platí, že dejiny v plnom zmysle má len človek. On je ich tvorcom, lebo je dejinný: a dejiny tvorí každým rozhodnutím. Metafyzickým dôvodom dejinnosti je, že človek „potrebuje naplniť a rozvinúť obsah a zmysel svojej ľudskosti,

²² HANUS, L. *Človek a kultúra*, s. 114.

²³ HANUS, L. Príslušnosť ku kresťanskému humanizmu. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 208.

²⁴ HANUS, L. Humanistické vzdelanie. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s.

²⁵ „Ako sa človek chce uspokojiť len so svojou ľudskosťou, už klesne pod ňu a stáva sa obľudou. Humanizmus číro prirodzený je najväčšia neľudskosť, je najnešťastnejší čin, čo bolo možno podniknúť v záujme človeka. Ako sa človek odpúta od Pravzoru, ako sa v ňom popiera obraz a z neho samého sa spraví vzor, pochop človeka sa deštruuje a uvoľní pole najbizarnejším predstavám a definíciám.“ HANUS, L. Príslušnosť ku kresťanskému humanizmu. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 209.

²⁶ HANUS, L. Príslušnosť ku kresťanskému humanizmu. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 209.

²⁷ THURZO, V. Biblický základ ontologického „dobra dieťaťa“. In: LICHNER, M. ed. *Sväté písmo ako duša teológie*. Trnava: Dobrá kniha, 2015, s. 261.

aby tento obsah mohol zjaviť po všetkých stránkach a aspektoch, aby svoje dejinné šance mohol aktivizovať do všetkých dimenzií.²⁸

3. ČLOVEK A DEJINY

Medzi dejinným človekom a dejinami existuje vzťah. Človek je totiž subjektom i objektom dejín: subjektom dejín je v tom zmysle, že dejiny poznáva a svojím konaním do nich zasahuje, a je objektom v tom zmysle, že dejiny ho stvárnujú a ovplyvňujú.²⁹ Nepodmieňujú ho však fatalisticky, ale musí reagovať na tú situáciu, v ktorej sa nachádza. Jeho situácia je východiskom a v nej má uplatniť svoje ľudské schopnosti i spoznať, zhodnotiť okolnosti, vidieť súvisy, teda rozumieť prítomnému okamihu, v ktorom je situovaný a zodpovedne sa rozhodnúť, čo robiť, ako sa zachovať, ktorú z možností realizovať. Ak sa vzdá, ak sa poddá fatalizmu, vtedy nekoná na úrovni človeka. Človek má svoju racionálnosť – v tom zmysle, že je rozumným živočíchom – vkladať do sveta, a tak tvoriť dejiny. Hanus v tejto súvislosti rád používal výraz „specificum humanum“: človek je komplexná jednota tela a duše, jednota telesného i duchovného poriadku, a tým je hmota iná, než v ostatných súcnoch. A je špecifickou úlohou človeka pozdvihnúť prírodu na duchovnú úroveň, zduchovniť ju.³⁰ „Specificum humanum“ treba uplatniť aj v rovine dejín: aj tu treba konať špecificky ľudsky, vnášať duchovnosť, teda konať rozumne a slobodne.

Dá sa povedať, že treba prejsť od hominizácie k humanizácii. V hmotnom svete je všetko základom pre to, aby mohol byť a žiť človek, všetko smeruje k nemu ako k vrcholu pyramídy. Teraz je úlohou človeka, aby celú živú hmotu zduchovňoval, aby ju humanizoval, pozdvihoval k vlastnej osobnej ľudskej dôstojnosti. Celý proces nekončí, lebo podľa Hanusa existuje ešte vyššia finalita snaženia a činnosti: „Človek je vrcholom pyramídy, na to, aby splnil svoje bytostné poslanie vo svete, aby ako vrchol sprostredkoval svet ku konečnému, absolútnemu cieľu.“³¹

Dejiny sa človekovi môžu javiť rôzne. L. Hanus v zásade rozlišuje štyri možnosti: dejiny ako možnosť či príležitosť, šanca, výzva a stávka.³²

Najskôr sa zastavme pri možnosti, ktorou sa dejiny pre človeka stávajú. Dejiny pre človeka nie sú niečo determinujúce. Mnohé výsledky zmien v dejinách často záviseli od jednotlivých osobných rozhodnutí ľudí. Keďže je tu človek, ktorý sa rozhoduje slobodne, nikdy sa nedá predvídať beh dejín. Dejiny sa teda

²⁸ HANUS, L. *Človek a kultúra*, s. 103.

²⁹ HANUS, L. *Človek a kultúra*, s. 98.

³⁰ HANUS, L. *Človek a kultúra*, s. 109.

³¹ HANUS, L. *Človek a kultúra*, s. 289.

³² HANUS, L. *Človek a kultúra*, s. 100-102.

SEBAKRITICKOSŤ, SEBAÚCTA A SEBASÚCIT AKO PREJAVY MRAVNÝCH ČNOSTÍ V KONFRONTÁCIÍ S POZNATKAMI NEUROVIED A SOCIÁLNEJ PSYCHOLÓGIE¹

Michal Vivoda

Abstrakt

Cieľom štúdie je vymedziť sociálne kompetencie sebakritickosti, sebaúcty a sebasúcitu ako mravné dispozície (čnosti). Toto vymedzenie sa pokúša prispieť do diskusie s poznatkami neurovied (neurosciences) a sociálnej psychológie (social psychology). Dôležitú úlohu pri sebakritickosti, sebaúcte a sebasúcite zohráva neurologické a sociálno-psychologické hľadisko, nakoľko človek je telesno-duševno-duchovnou a sociálnou/vzťahovou bytosťou. Súčasné poznatky neurovied a sociálnej psychológie poskytujú nielen obohatenie ľudského poznania, no zároveň v sebe ukrývajú nebezpečenstvo redukcionistického chápania. Zástancovia tohto prístupu redukujú neprimerane človeka, jeho poznanie a správanie napríklad na „produkt“ biologickej (nervovej) činnosti alebo na „produkt“ spoločnosti, či situácie. Tieto redukcionizmy zanedbávajú celostný (integrálny) pohľad na človeka. Prostredníctvom sebakritickosti, sebaúcty a sebasúcitu, ktoré sa interpretujú vo svetle štyroch základných (kardinálnych) osvojených mravných čností, sa správne uskutočňuje integrálne dobro človeka a jeho života v konkrétnosti.

Kľúčové slová: sebakritickosť – sebaúcta – sebasúcit – kardinálne čnosti

ÚVOD

Po skončení druhej svetovej vojny sa začali rozvíjať aj novodobé teórie chápania ľudského (mravného) konania a charakteru, ktoré sa kriticky zaoberajú

---

¹ Táto štúdia vychádza v rámci projektu VEGA 1/0578/15 Sebakritickosť verus sebaotvrdzovanie/sebasúcit vo forme vnútorného monológu v kontexte spracovania emócií a sociálnych kompetencií (2015 – 2018).

„klasickými“ teóriami etiky čností, inšpirovanými viac alebo menej Aristotelovou etikou. Tieto novodobé koncepcie súvisia s rozkvetom interdisciplinárnych vedných disciplín, ktorými sú *neurovedy* (*neurosciences*) a *sociálna psychológia* (*social psychology*). Predmetom skúmania týchto vedných odborov sú okrem iného aj tri (sociálne) kompetencie sebakritickosti, sebaúcty a sebasúcty, v ktorých zohráva dôležitú úlohu neurologické i sociálno-psychologické hľadisko, nakoľko človek je telesno-duševno-duchovnou a sociálnou/vzťahovou bytosťou. Súčasný poznatky neurovied a sociálnej psychológie poskytujú nielen obohatenie ľudského poznania, no zároveň v sebe ukrývajú nebezpečenstvo redukcionistického chápania človeka, jeho poznania a správania. Zástancovia tohto prístupu redukujú neprímerane človeka, jeho poznanie a správanie na „produkt“ biologickej (nervovej) činnosti (fyzicizmus/naturalizmus/biologizmus) alebo na „produkt“ spoločnosti (sociologizmus), či situácie (situacionizmus/situačná etika). Tieto redukcionizmy zanedbávajú človeka ako spoločenskú/vzťahovú telesno-duševno-duchovnú jednotu. V tejto štúdii preberáme zo sociálnej psychológie kompetencie sebakritickosti, sebaúcty a sebasúcty, aby sme sa ich pokúsili interpretovať ako *duchovné dispozície* vo svetle štyroch základných (kardinálnych) mravných čností. Tento cieľ má ukázať praktický spôsob, ako správne uskutočňovať integrálne dobro človeka a jeho života v konkrétnosti vzhľadom na skúmané skutočnosti.

1. K NEUROVEDÁM

V súčasnosti predstavujú *neurovedy* interdisciplinárny systém mnohých vied, ktoré vychádzajú z biologických poznatkov nervovej sústavy (z *neuro-biológie*) a pripájajú k tomu ďalšie špecifické vedné hľadisko. V rámci *exaktných (empirických) vied* sa hovorí o neuro-medicíne (neuro-genetike, neuro-farmakológii), neuro-matematike, neuro-fyzike, neuro-chémii. V rámci *technických a ekonomických vied* sa hovorí o neuro-počítačovej vede, neuro-inžinierskej vede, či o neuro-ekonómii. V rámci *humanitných vied* sa hovorí o neuro-lingvistike, neuro-filozofii (kognitívnej neuro-vede, neuro-antropológii, neuro-psychológii, neuro-sociológii, neuro-estetike, neuro-etike, neuro-teológii), o neuro-práve (neuro-kriminológii), neuro-pedagogike (neuro-edukačnej vede) a pod.

Mnohí využívajú poznatky z *neuro-biológie/neuro-medicíny* na to, aby interpretovali človeka iba ako „živý stroj“ alebo „biologický materiál“. Z tejto formy antropologického redukcionizmu sa nesprávne chápu mravné zákony ako čisto biologické (neurologické, fyzikálno-chemické) zákonitosti. Následne sa mravné správanie človeka, jeho dispozície k nemu (čnosti), ako aj jeho psychické prežívanie (emócie, afekty, vášne) vysvetľujú iba ako výsledok biologických reakcií v jeho tele. Zástancovia týchto názorov propagujú tzv. *biologizmus* (fyziciz-

mus/naturalizmus).² Napríklad súčasný kanadský filozof Paul Churchland (1942) s manželkou Patriciou (1943), ktorá v roku 1986 použila po prvýkrát výraz *neurofilozofia* (*neurophilosophy*),³ obhajujú teóriu čností, ktorá má neuronálny základ (*neuron-based virtue theory*).⁴

V tejto súvislosti napísal slovenský filozof a jezuita Ľuboš Rojka: „Je pravda, že mnohé skúsenosti, ktoré prežívame, majú neurálny komponent v našom tele (mozgu), ktorý akoby zapríčiňoval tieto skúsenosti. Ak by sme však prijali [...] extrémny fyzikalizmus (ktorý nie je opodstatnený), eliminovali by sme z ľudského života jeden dôležitý prvok. Mozgová činnosť nám totiž ponúka viac možností, podľa ktorých je možné jednať. Napríklad jeden okruh alebo jedna sieť neurónov nám môže hovoriť „som hladný“ a druhý okruh „mám chuť pozrieť si film“. Každý z týchto okruhov nás spontánne pobáda k istej špecifickej činnosti. K nim sa však pridávajú aj rozumové dôvody, ktorým zjavne (aspoň zatiaľ) nezodpovedá žiadny špecifický neurálny stav. Napríklad, „pomôžem chudobnému v núdzi“. V týchto prípadoch, keď vnímame tri rôzne motivácie, môže prísť k spontánnemu konaniu, ak to subjekt pripustí a rozhodne doň nezasiahnúť. Jednoducho ide pozerat' film a pritom jesť. Subjekt však môže byť v situácii, že sa rozhodne inak, než ho pobádajú jeho prirodzené sklony. Ide pomôcť chudobnému v núdzi. Slobodná voľba v tomto prípade vplýva na činnosť človeka na základe vnútorných morálnych dôvodov. Má tu samozrejme svoje miesto aj povaha človeka, genetická predispozícia, prostredie, spoločnosť a predchádzajúce rozhodnutia, ale rozhodujúcimi sú práve abstraktné morálne dôvody (princípy). Niekedy môže mať konateľ silnú prirodzenú inklináciu k jednému skutku a zároveň rovnako silné presvedčenie o objektívnom morálnom pravidle, že by mal konať inak. Rozhod-

² JÁN PAVOL II. *Veritatis splendor. Encyklika o základných otázkach cirkevnej nauky o mravnosti* (6. 8. 1993). Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1994 b. 46-50 (kritika biologizmu); BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate. Encyklika o integrálnom ľudskom rozvoji v láske a v pravde* (29. 6. 2009). Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2009, b. 76: „Jeden z aspektov moderného technicistického ducha sa zreteľne prejavuje v tendencii chápať problémy a hnutia, spojené s vnútorným životom, len z psychologického hľadiska až po ich zredukovanie na hľadisko neurologické. Vnútro človeka sa tak vyprázdňuje a postupne sa stráca vedomie ontologickej súdržnosti ľudskej duše“.

³ CHURCHLAND, Patricia. *Neurophilosophy. Toward a Unified Science of the Mind/Brain*. Cambridge: The MIT Press, 1989 (1986); CHURCHLAND, Paul. *Toward a Cognitive Neurobiology of the Moral Virtues*. In: *Topoi. An International Review of Philosophy*. 1998, roč. 17, č. 1, s. 83-96; CHURCHLAND, Paul. *Neurophilosophy at Work*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 37-60 (3. *Toward a Cognitive Neurobiology of the Moral Virtues*).

⁴ GALLETTI, Matteo. *La grammatica morale universale. Forme e limiti della competenza morlae umana*. In: GALLETTI, Matteo, VIDA, Silvia (eds). *Indagine sulla natura umana. Itinerari della filosofia contemporanea*. Roma: Carocci, 2011, s. 124-148; SANGUINETI, Juan José. *Neuroscienza e filosofia dell'uomo*. Roma: Edizioni Santa Croce, 2014, s. 26-29 (I. 3. Riduzionismo), s. 102-105 (II.B.4. *La neurofilosofia di Paul e Patricia Churchland: riduzionismo ed eliminativismo*).

nutie v takomto prípade nie je predvídateľné a je len na vôli konateľa, ku ktorému smeru sa prikloní. Dôležitú úlohu pri takomto rozhodovaní zohráva celková racionálna syntéza alebo koherentný myšlienkový celok a jeho obsah, ktorý vychádza z nejakej komplikovanej situácie a pritom nie je zachytiteľný neurovednými metódami.

Keďže racionálne dôvody ľudského konania presahujú metódy empirických vied, nemôže existovať takýto dôkaz ani [za], ani proti slobodnému konaniu. To, že nemáme prírodovednú evidenciu za, ani proti príčinnému pôsobeniu subjektu však neznamená, že máme túto príčinnosť popierať. Ani fakt, že sa niekedy mýlime ohľadom dôvodov, prečo niečo robíme, neznamená, že dôvody a rozhodnutia sú iluzórne.⁵

Páter Rojka uzatvára svoju štúdiu v súvislosti s Aristotelovskými chápanou etikou (teóriou dobrovoľného/morálneho konania) nasledovným návrhom: „Vzhľadom na dlhú a úspešnú históriu s tradične chápanou zodpovednosťou je opodstatnené pri nej zostať [s tým], že sa doplní modernými výskumami zo strany neurovied. Kvalitatívne iná, možno lepšia teória by mala najskôr zaručiť, že vhodne vysvetlí naše bežné skúsenosti so slobodným rozhodovaním a že bude mať pozitívny dopad na život spoločnosti a každého jednotlivca.“⁶

Vo vyššie spomenutých extrémistických názoroch v rámci neurovied sa odráža prevažne materialistické, imanentné (do seba uzavreté) a redukujúce myslenie, ktorým sa zahmlieva pravda o človeku. Takýmto spôsobom sa stráca správna úcta k nemu, k sebe samému i druhému. Na jej uskutočnenie je potrebná správna antropologická vízia, ktorá zohľadňuje všetky zložky človeka ako skutočne ľudské prvky v štruktúre jeho bytia a konania. Z tohto dôvodu je preto potrebné vymedziť integrálnu (celostnú) antropológiu, z ktorej následne vychádza etika zohľadňujúca autentickú úctu, ako sa o to pokúsime ďalej.

2. K SOCIÁLNEJ PSYCHOLÓGIÍ

Sociálna psychológia je jednou z najmladších psychologických vied. Jej počiatky ako samostatnej vedy siahajú na prelom 19. a 20. storočia. Stručne by sme ju mohli definovať ako vedu, ktorá skúma psychické procesy správania človeka ako jednotlivca v spoločnosti, presnejšie v sociálnych situáciách, ktoré zahŕňujú medziľudské interakcie (vzájomné pôsobenie medzi jednotlivcami).⁷ V druhej polovici minulého storočia sa objavili sociálno-psychologické experimenty, kto-

⁵ ROJKA, Luboš. Zmeny v chápaní morálnej zodpovednosti človeka. In: *Viera a život*. 2015, roč. 25, č. 6, s. 86-88.

⁶ ROJKA, Zmeny v chápaní morálnej zodpovednosti človeka, s. 88.

⁷ ORAVCOVÁ, Jitka. *Sociálna psychológia* [online]. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta humanitných vied, 2004, s. 9-13.

rými sa sociálni psychológovia pokúsili zistiť, čo podstatne ovplyvňuje naše konkrétne rozhodovanie. Experimentálne simulovali situácie, v ktorých skúmali, či skúšaní ľudia budú konať pod vplyvom mravnej požiadavky, čnosti, charakteru alebo pod vplyvom simulovanej okolnosti.⁸ Mnohí odborníci interpretovali výsledky týchto experimentov, ako potvrdenie neúčinnosti etiky čností a podstatného/výlučného vplyvu okolnosti (situácie) na konkrétne ľudské rozhodnutie.⁹

Tu si musíme dávať pozor, aby sme sa vyhli nebezpečnému pokúšeniu filozofického redukcionizmu, ktorý by hľadal zdôvodnenie vo výsledkoch týchto experimentov, ktoré sa spochybnili inými. Tí, ktorí i v súčasnosti redukujú chápanie človeka na výlučne „sociálny materiál“, ktorý by bol k dispozícii ako „produkt“ spoločnosti alebo spoločenského prostredia, sú predstaviteľmi *sociologizmu*. Tí, ktorí i dnes hlásajú, že ľudské konanie je výlučným „produktom“ situácie/okolnosti a mravné dobro/zlo závisí podstatne od (osobnej a/alebo spoločenskej) situácie, sú zástancami *situacionizmu (situáčnej etiky)*.¹⁰ Tento nesprávny názor výstižne vyjadruje príslovie: *Príležitosť robí zlodeja*. Avšak nie príležitosť alebo iné okolnosti nás činia mravne dobrými/zlými, ale naše konkrétne vedomé a dobrovoľné rozhodnutie pre dobro/zlo. Zároveň konkrétne rozhodnutie ovplyvňuje náš život ako celok z morálneho hľadiska.¹¹

V roku 2007 súčasný taliansky filozof Matteo Galletti poznamenal na záver svojich filozofických analýz, že vzhľadom na zámer situacionizmu odmietnuť etiku čností, sa paradoxne zdá, že poznatky sociálnej psychológie skôr posilňujú a obohacujú etiku čností takým spôsobom, ktorý umožňuje napredovať v morálnom rozvoji seba samého alebo iných. Tieto poznatky nás majú viesť k tomu, aby sme sa vyhýbali príliš idealizovaným alebo príliš umenšovaným morálnym opisom charakteru, a aby sme prehľadali príspevok, ktorý psychológia môže poskyt-

⁸ MILGRAM, Stanley. Behavioral Study of Obedience. In: *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1963, roč. 67, č. 4, s. 371-378; ISEN, Alice M. – LEVIN, Paula F. Effect of Feeling Good on Helping: Cookies and Kindness. In: *Journal of Personality and Social Psychology*. 1972, roč. 21, č. 3, s. 384-388; DARLEY, John, BATSON, Daniel. “From Jerusalem to Jericho”: A study of situational and dispositional variables in helping behavior. In: *Journal of Personality and Social Psychology*. 1973, roč. 27, č. 1, s. 100-108.

⁹ HARMAN, Gilbert. Moral Philosophy Meets Social Psychology. Virtue Ethics and the Fundamental Attribution Error. In: *Proceedings of Aristotelian Society*. 1999, roč. 99, s. 315-331.

¹⁰ Priekopnícke dielo situacionizmu: FLETCHER, Joseph. *Situáční etika. Nová morálka (Situation Ethics: The New Morality)*, Philadelphia: Westminster Press, 1966). Praha: KALICH, 2009.

¹¹ Kritika etických redukcionizmov: JÁN PAVOL II. Veritatis splendor, b. 46-50, 75, 90 (kritika tzv. autonómnej morálky a teleologických racionalistických smerov – utilitarizmu, konsekvenzializmu, proporcionalizmu); WOJTYŁA, Karol. *Láska a zodpovednosť*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2003, s. 31-35 (kritika utilitarizmu), s. 93-94 (kritika situacionizmu).

núť etickej reflexii.¹² Z tohto dôvodu si predstavíme sociálne kompetencie sebakritickosti, sebaúcty a sebasúcitu, ktorými sa zaoberá súčasná psychológia.

3. SOCIÁLNE KOMPETENCIE: SEBAKRITICKOSŤ, SEBAÚCTA A SEBASÚCIT

Zo psychologického hľadiska *sociálna kompetencia/spoločenská spôsobilosť* (*social competence*) je viacdimeziálny konštrukt, ktorý možno chápať ako schopnosť prevziať zodpovednosť za svoj život ako taký a aj za životy iných ľudí v interakcii medziľudských vzťahov v rámci danej komunity.

Sebakritickosť (*self-criticism*) je spôsob, ktorým narába človek so sebou samým; spôsob, ktorým sa vzťahuje k sebe samému; spôsob ktorým si vytvára presvedčenie o sebe.¹³ Vysoká sebakritickosť predstavuje neprimeraný spôsob sebakritikovania, ktorý spočíva v tvrdo intenzívnej tendencii skúmať seba samého.¹⁴ Prostredníctvom vysokej sebakritickosti sa z človeka stáva „vnútorný kritik“, ktorý si vytvoril vo svojom vnútri pevne integrovaný systém negatívnych myšlienok a postojov k sebe samému. Tento vnútorný systém sa môže u neho spájať až s orgazmickým prežívaním.¹⁵

Sebaúcta (*self-esteem*) predstavuje schopnosť subjektívnej pozitívnej reprezentácie svojho typického, všeobecného a globálneho emocionálneho hodnotenia svojej sebahodnoty, ktorá sa často opiera o porovnanie s druhými, čo ju robí nestabilnou. „Napriek tomu, že sebaúcta je asociovaná s množstvom benefitov, podľa výskumov je snaha o vysokú sebaúctu spojená aj s množstvom nevýhod, ako je narcizmus, skreslené vnímanie seba, závislá a nestabilná sebahodnota, či hnev a násilie pri ohrození ega.“¹⁶

Z týchto dôvodov uprednostňujú niektorí sociálni psychológovia zamerať viac pozornosť na *sebasúcit* (*self-compassion*). Túto sociálnu kompetenciu možno

¹² GALLETTI, Matteo. Carattere e situazioni: le recenti critiche dell'etica delle virtù basate sulla psicologia sociale. In: *Annali del Dipartimento di Filosofia* (Nuova Serie). 2007, roč. 13, Firenze: Firenze University Press, 2008, s. 305 (s. 287-305); GALLETTI, Matteo. Carattere, virtù, empatia. Il confronto tra etica e psicologia sociale. In: GALLETTI, Matteo. ed. *La mente morale. Persone, ragioni, virtù*. Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 2014, s. 63-84.

¹³ LETOVANCOVÁ, Eva, HALAMOVÁ, Júlia. Sociálne kompetencie a sebakritickosť. In: SOLLÁROVÁ, Eva, SOLLÁR, Tomáš. eds. *Psychológia práce a organizácie 2016. Zborník z medzinárodnej konferencie. Mojmirovce, 18.-19. mája 2016* [online]. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2016, s. 114-115.

¹⁴ HALAMOVÁ, Júlia. Možnosti intervencie pri práci s vysoko sebakritickým klientom. In: *Psychoterapie*. 2015, roč. 9, č. 3, s. 146-154.

¹⁵ HALAMOVÁ, Júlia. Špecifiká psychoterapie s vysoko sebakritickým klientom. In: *Psychoterapie*. 2016, roč. 10, č. 1, s. 1-13.

¹⁶ HALAMOVÁ, Júlia, KANOVSKÝ, Martin. *Sebasúcit a sebakritickosť. Psychometrická analýza meracích nástrojov*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2018, s. 17.

chápať ako súcit človeka, ktorý je zameraný do jeho vnútra. Ide o súcit, ktorý vzťahuje človek k sebe samému ako k objektu starostlivosti a záujmu zvlášť v (ťažkých) situáciách utrpenia. Konkrétne ide o láskavú reakciu vzhľadom na seba, v ktorej človek uznáva, že *nedokonalosť je všeobecnou súčasťou ľudskej skúsenosti*.¹⁷ Týmto vymedzením je sebasúcit odlišný od sebaľútosti, „kvôli ktorej má tento termín, zdá sa, aj v slovenskom jazyku trochu negatívnu konotáciu. Pri sebaľútosti totiž človek verí, že je obeťou situácie, okolností či iných ľudí a chýba mu dôvera a kompetencia zvládnuť túto náročnú situáciu“.¹⁸

Sociálni psychológovia zistili prostredníctvom výskumov, že sebasúcit môže zoslabiť reakcie ľudí na negatívne udalosti spôsobmi, ktoré sú odlišné od sebaúcty, v niektorých prípadoch aj psychologicky výhodnejšie. Sebasúcit môže byť asociovaný so stabilnejšou sebahodnotou než sebaúcta. Sebasúcit môže tiež poskytnúť väčšiu emocionálnu rezilienciu, teda vyššiu odolnosť/schopnosť človeka vyrovnáť sa s prekážkami a nepriaznivými podmienkami života.¹⁹ Sebasúcit je „nezávislý od porovnávania s inými ľuďmi, pretože je to forma vzťahu voči sebe samému. Sebasúcit súvisí s tým, že sme ľudskými bytosťami, a tieto ľudské bytosti nemusia byť ničím špeciálne alebo nadpriemerné. Dôležité je vzájomné prepojenie ľudí a vzťah k sebe.“²⁰

4. K ETIKE ČNOSTÍ

Britská filozofka analytického smeru Gertrude Elisabeth Margaret Anscombeová (1919 – 2001), ktorá konvertovala v osemnástich rokoch na katolícku vieru, vydala v roku 1958 článok s názvom *Modern Moral Philosophy*. Navrhla v ňom budovať etiku na precíznej mravnej psychológii, ktorá by dovoľila porozumieť tomu, čo je čnosť. Odporúčala opustiť ako pojem bez zmyslu koncept „čistej“ mravnej povinnosti podľa deontologickej etiky („povinnosti pre povinnosť“) nemeckého klasického filozofa Immanuela Kanta (1724 – 1804), ktorá bola typická a prevládajúca pre modernú etiku a v istom zmysle ovplyvňuje morálne myslenie i dnes.²¹ Okrem toho kritizovala ako nedostatočnú *utilitaristickú* argumentáciu (*utilitarianism*), ktorú nazvala *konsekvencializmus* (*consequentialism*).

¹⁷ NEFF, Kristin D., DAHM, Katie A. Self-Compassion: What it is, what it does, and how it relates to mindfulness. In: OSTAFIN, Brian D., ROBINSON, Michael D., MEIER, Brian P. eds. *Handbook of Mindfulness and Self-Regulation*. New York: Springer, 2015, s. 121 (121-137). NEFF, Kristin. *Self-Compassion* [online].

¹⁸ HALAMOVÁ, KANOVSKÝ, Sebasúcit a sebakritickosť, s. 16.

¹⁹ HALAMOVÁ, KANOVSKÝ, Sebasúcit a sebakritickosť, s. 17.

²⁰ HALAMOVÁ, KANOVSKÝ, Sebasúcit a sebakritickosť, s. 17.

²¹ KANT, Immanuel. *Metaphysik der Sitten* (1797), s. 309-634. In: *Werke in Zehn Bänden*. VII. *Schriften zur Ethik und Religionsphilosophie. Zweiter Teil*. WEISCHÉDEL, Wilhelm. ed. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1983, s. 309-886.

Predstavitelia tejto argumentácie hodnotia dobro/zlo ľudského skutku relativisticky a výlučne na základe (individuálnych/sociálnych) dôsledkov alebo osožnosti.²² Svojím článkom sa Anscombe-ová zaradila medzi novodobých priekopníkov etiky čností, chápanej v širokom význame.²³

Pojem „čností“ (gr. *areté*, lat. *virtus*) sa považuje za najstarší v etike. Prešiel a prechádza vývojom. Počas dejín ľudského myslenia sa sformovali rozličné koncepcie čností (*aretologické teórie*). Najstaršia typicky etická koncepcia čností sa nachádza v myslení antického filozofa Aristotela (384 – 322 pred Kr.).²⁴ Vo všetkých koncepciách má náuka o čnostiach (*aretológia*) nasledovné spoločné znaky. Etika čností opisuje znamenité/vznešené životné vzory (mravného) správania. Predstavuje *model* (mravne) dobrého človeka, ktorý koná (eticky) správne vzhľadom na skutočne *dobrá a šťastnú životnú formu* svojej existencie, ktorá sa spoznáva prostredníctvom konkrétnej *skúsenosti* v živote *jednotlivca* i *spoločnosti*, ktorého je súčasťou. Táto skúsenosť sa podáva v bežnom živote zvyčajne formou poučnej *narácie* (príbehom, bájkou, podobenstvom, svedectvom a pod.) alebo jednoduchými *múdrymi výrokmi* (prísloviami, porekadlami, radami a pod.). Etika čností preto vysvetľuje mravný život ako *skúsenosť z pohľadu konajúceho subjektu*. Odvoláva sa na jeho mravne dobrý *charakter* a správny etický *súd*. Tieto dva prvky sú predpokladom a zárukou (mravne) dobrej voľby vzhľadom na „cieľ“ (úmysel) konajúceho a „prostriedok“ (vedome a dobrovoľne vybraný spôsob konania), ktorým sa dosahuje cieľ (úmysel). Preto ústredná otázka etiky čností znie: *Aký typ osoby mám byť; teda akým človekom musím byť, aby som konal dobre a správne?*²⁵

V súčasnosti jednou z najväčších slabostí etiky je nejasnosť pojmu (mravného) „dobra“, lebo neexistuje všeobecná zhoda ohľadom definície jeho podstaty. Existuje mnoho koncepcií, ktoré sa snažia vymedziť jeho obsah, preto jestvuje aj veľa definícií čností ako „dobrej“ schopnosti. Navonok sa môže, ale nemusí prejavovať ako „dobrá črta“ (mravného) charakteru. Niektoré extrémistické teórie ju stotožňujú až s nerestou, čo možno vidieť v bežnom (spoločenskom) živote, o ktorom povedal Mons. Cyril Vasil': „Celebritymi a hviezdami spoločenskej smotánky sú dnes skôr finanční žraloci ako nasledovníci Matky Terezy, skôr zlatokopka, ako verná hájnikova žena, skôr ulízaný playboy než verný manžel,

²² BENTHAM, Jeremy. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (1789, 1823) [online]. s. 6-9 (Chapter 1: The Principle of Utility); MILL, John S. *Utilitarianism* (1863) [online]. (Chapter 2 What Utilitarianism Is). Ide o rešpektovanie osobného záujmu (osohu) na zabezpečenie najvyššieho uspokojenia pre najväčší počet ľudí v spoločnosti.

²³ ANSCOMBE, Gertrude E. M. *Modern Moral Philosophy*. In: *Philosophy*. 1958, roč. 33, č. 124, s. 1-19; CREMASCHI, Sergio. *Anscombe on the Philosophy of Psychology as Propaedeutic to Moral Philosophy*. In: GALLETI, La mente morale, s. 17-62.

²⁴ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. Praha: Jan Laichter, 1937.

²⁵ WEBER, Helmut. *Všeobecná morálna teológia*. Praha: Zvon – Vyšehrad, 1998, s. 328.

USTANOVENIA O ODPUSTKOKH NA ZÁKLADE ROZHODNUTÍ APOŠTOLSKEJ PENITENCIÁRIE

Veronika Pétiová

Abstrakt:

Apoštolská Penitenciária je na základe konštitúcie o rímskej kúrii Pastor Bonus kompetentná udeľovať ustanovenia o odpustkoch. Táto štúdia sa bližšie zamerala na prax Penitenciárie v odpustkovej praxi, nato ako prebieha postup rozhodovania o žiadostiach, ktoré prichádzajú na tento Apoštolský tribunál a najmä na konkrétne prípady, v ktorých je možné Penitenciárii o udelenie možnosti získať plnomocné odpustky žiadať. Nájdeme tu tiež viaceré konkrétne príklady vydaných rozhodnutí Penitenciáriu s dôrazom na tie, ktoré sa týkali Slovenska.

Kľúčové slová: Apoštolská Penitenciária – plnomocné odpustky – kán. 992-997 CIC – Enchiridion odpustkov

ÚVOD

„Odpustky sú odpustením časného trestu pred Bohom za hriechy vzhľadom na vinu už zotretú, ktoré vhodne disponovaný veriaci za istých a určených podmienok dosahuje pomocou Cirkvi, ktorá ako vysluhovateľka vykúpenia s autoritou spravuje a udeľuje poklad zadosťučinení Krista a svätých.“¹ Už IV. Lateránsky koncil v jednom zo svojich dekrétov vyhlásil, že na to, aby mohol niekto odovzdávať z pokladu Cirkvi a teda udeľovať odpustky, je potrebná moc kľúčov.² V praxi sa môžeme stretnúť s tromi prípadmi, keď má niekto túto moc a teda je kompetentnou cirkevnou autoritou na udeľovanie odpustkov: najvyššia

---

¹ Kán. 992 CIC.

² IV. LATERÁNSKY KONCIL *De reliquis Sanctorum*, cap. 62, 11-30 nov. 1215, DS 819: „*per indiscretas et superfluas indulgentias, quas quidem Ecclesiaru praelati facere non verentur, et claves Ecclesiae contempnuntur et poenitentialis satisfactio enervatur.*“

cirkevná autorita, teda Rímsky veľkňaz; tí, ktorým táto moc prislúcha podľa práva; alebo tí, ktorým túto právomoc udelil Rímsky veľkňaz.³ Teda odpustky môže udeliť sám Pápež na základe vlastného rozhodnutia a napríklad Apoštolská Penitenciária, keďže jej túto právomoc udelil rímsky veľkňaz alebo diecézny biskup a osoba jemu podľa práva postavená na roveň, ak udeľuje apoštolské požehnanie v prípadoch, keď mu to umožňuje právo... Apoštolská konštitúcia Pastor Bonus zverila všetko, čo sa týka udeľovaniu a praxi odpustkov, výlučne Apoštolskej Penitenciárii, pri neporušení práva Kongregácie pre náuku viery, aby skúmala to, čo sa týka dogmatickej náuky ohľadne odpustkov.⁴ Apoštolská Penitenciária má kompetenciu udeľovať ustanovenia o odpustkoch aj v prípade misijných území, ktoré spadajú do jurisdikcie Kongregácie pre evanjelizáciu národov⁵ a Východných cirkví podliehajúcich Kongregácii pre východné cirkvi.⁶

Žiadosti, ktoré prichádzajú na tribunál pochádzajú z celého katolíckeho sveta. Odpustky sa udeľujú v prípadoch relevantných cirkevných udalostí, alebo skupín veriacich, ktoré sú kánonicky uznané (členovia inštitútov zasväteného života, spoločností apoštolského života, nábožných združení veriacich...), alebo posvätných miest, ktoré sú zjavné úctou veriacich.⁷ Ustanovenia o odpustkoch vydané na základe činnosti tribunálu sú buď dekréty *ex officio* alebo generálne dekréty s platnosťou pre celú Cirkev.

Tribunál Apoštolskej Penitenciárie nebol vždy kompetentným dikastériom v materii odpustkov. Tie mu boli zverené až začiatkom 20. storočia, keď boli odpustky presunuté z Kongregácie posvätného officia na Penitenciáriu, pričom jej boli pričlenené aj kompetencie starobylej Kongregácie pre odpustky a relikvie.⁸ Udialo sa to za pontifikátu Benedikta XV. listom vo forme Motu proprio *De attribuenda Sancto Officio censura librorum et Poenitentiarie Apostolicae concessione indulgentiarum*⁹ a tieto kompetencie ostali Apoštolskej Penitenciárii dodnes. Ako uvádza Katechizmus katolíckej cirkvi¹⁰, odpustky sú úzko spojené so sviatosťou pokánia, a preto je činnosť oddelenia odpustkov veľmi dobre dopl-

³ D'OSTILIO, F. *Prontuario del Codice di Diritto Canonico*. Roma: Urbana University Press, 2013, s. 310.

⁴ JÁN PAVOL II. *Apoštolská konštitúcia o Rímskej kúrii Pastor bonus*. čl. 120 in AAS 80 (1988), s. 841-930.

⁵ FABRIS, C. *Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Competenze, tra storia e prassi attuale*, In: *La Penitenzieria Apostolica e il Sacramento della Penitenza*, Città del Vaticano: Libreria editrice Vaticana, 2009, s. 287.

⁶ PA. *Aspetti „operativi“ circa le Indulgenze*, ad usum internum, s. 1.

⁷ ŠTÁTNY SEKRETARIÁT ed. *L'Attività della Santa Sede*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2013, s. 345.

⁸ SARACO, A. *La penitenzieria Apostolica, Storia di un Tribunale di misericordia e di pietá*. Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2011, s. 46.

⁹ AAS 9 (1917) 16.

¹⁰ KKC 1471.

ňajúca činnosť, ktorú v rámci vnútorného fóra vykonáva tribunálna zložka Apoštolskej Penitenciárie.¹¹ Taktiež aj história Penitenciárie ukazuje, že bola vždy úzko prepojená s jubilejnými rokmi, ktorých slávenie v Cirkvi bolo od začiatku spojené s odpustkami.¹²

Toto dikastérium je kompetentné udeľovať odpustky v individuálnych prípadoch, ktoré nie sú upravené všeobecnými normami práva. Tiež je jeho úlohou vysvetľovať prax odpustkov v prípadoch, keď sa na neho obracajú veriaci s pochybnosťami a otázkami ohľadne odpustkovej praxe.

1. POSTUP PRÁCE APOŠTOLSKEJ PENITENCIÁRIE PRI VYDÁVANÍ ROZHODNUTÍ O UDELENÍ ODPUSTKOV V INDIVIDUÁLNYCH PRÍPADOCH

Prvým krokom v tomto postupe je prijatie žiadosti, ktorá je doručená na adresu Apoštolskej Penitenciárie vo Vatikáne väčšinou poštou, osobne, faxom alebo emailom. Každá žiadosť má byť adresovaná na Najvyššieho Penitenciára.

Dôležitou skutočnosťou pri podávaní žiadosti na Penitenciáriu sú jej náležitosti. Je potrebné, aby žiadosť obsahovala jasné označenie žiadateľa – kto žiada odpustky – správca farnosti, diecézny biskup, kardinál, spoločnosť apoštolského života, asociácia veriacich, fyzická osoba...; kontaktné údaje žiadateľa (adresu, telefónne číslo, fax); adresu na ktorú si žiadateľ požaduje zaslať hotové rozhodnutie. Tiež je dôležité jasne identifikovať situáciu, pre ktorú sa odpustky žiadajú, o akú udalosť ide, kde sa bude konať, s označením dátumov, miest a takisto aj titulov posvätných miest, kde sa slávnosti budú konať. Rovnako je vhodné, ak žiadateľ bližšie ozrejmi Penitenciárii historické súvislosti i súčasnú situáciu. Najmä v prípade posvätných miest je dôležité uviesť, akej obľube sa tešia u veriacich, ako prebieha liturgický život na danom mieste... Je vhodné pridať aj publikácie o mieste, prípadne fotografie a všetky dokumenty, ktoré môžu tribunálu pomôcť v jeho činnosti. Neoddeliteľnou súčasťou žiadosti je aj *nihil obstat* od kompetentnej cirkevnej authority.¹³ Nekompletná alebo zle vytvorená žiadosť s'a-

¹¹ ŠTÁTNY SEKRETARIÁT (ed.). *L'Attività della Santa Sede*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2014, s. 777.

¹² GERVAIS, J. M. *Le indulgenze* [online]. [cit. 2017.11.26]. Dostupné na internete: <http://www.penitenziaria.va/content/paenitenziaria/it/attivita/corsoforointerno2014/Relazionegervais0.html>

¹³ Pomôcky na vytvorenie žiadostí o udelenie plnomocných odpustkov možno nájsť na internetovej stránke Apoštolskej Penitenciárie v talianskom jazyku: <http://www.penitenziaria.va/content/paenitenziaria/it/ufficio-indulgenze/linee-guida-per-la-richiesta-di-indulgenze-plenarie-per-giubilei.html>; <http://www.penitenziaria.va/content/paenitenziaria/it/ufficio-indulgenze/modello-per-effettuare-unarichiesta-di-indulgenza-plenaria.html>;

žuje prácu Penitenciárie a tým predlžuje proces udeľovania odpustkov, preto by žiadateľ mal jej tvorbe venovať dostatočnú pozornosť. Okrem oficiálnej latinčiny, je možné podávať ju v španielčine, angličtine, francúzštine, portugalčine, taliančine, nemčine a poľštine.¹⁴ Aktuálne je Penitenciária schopná prijať i žiadosti v slovenskom jazyku. Je dôležité zabezpečiť aj potrebu včasného doručenia žiadosti,¹⁵ aby mala Penitenciária dostatok času na jej vybavenie a tiež aj odoslanie odpovede, najmä v prípade krajín vzdialenejších od Ríma.

Keď je žiadosť doručená na Penitenciáriu, je jej pridelené protokolárne číslo¹⁶, ktoré sa udeľuje chronologicky, podľa času doručenia žiadosti vo formáte poradové číslo/ rok/I ktoré označuje oddelenie odpustkov.¹⁷ Taktiež sa označí podľa diecézy alebo združenia, ktoré žiadosť podalo a určí sa udalosť, kvôli ktorej sa odpustky žiadajú, čiže objekt (napr. 50 výročie ustanovenia diecézy, 100 rokov od smrti sv. Jána Bosca, Eucharistický rok...)

Okrem toho sa vypracuje zložka, kde sa označí žiadosť- protokolárne číslo, prípadne protokolárne číslo súvisiacej žiadosti (napr. pri obnove privilégia daného na sedem rokov) žiadateľ, objekt a vložia sa do nej všetky dokumenty, ktoré boli doručené ako súčasť žiadosti a tieto sa tiež označia protokolárnym číslom. Takto sa nemôže stať, že by sa nejaký z dokumentov stratil alebo bol priradený k inej žiadosti.

Proces rozhodovania o žiadosti prebieha tak, že kardinál Najvyšší penitenciár si preštuduje žiadosť a určí, či je opodstatnená a obsahuje potrebné náležitosti. Aktuálne v praxi dochádza veľmi výnimočne k neopodstatneným žiadostiam, a tak následne nastáva časť, keď pracovníci oddelenia odpustkov zozbierajú všetky potrebné dokumenty, ktoré pomôžu pri rozhodovaní a pri tvorbe dekrétu alebo reskriptu. Zväčša ide o dokumenty publikované v AAS, respektíve v historických dokumentoch ako *Bullarium romanum*, taktiež informácie dostupné na internete týkajúce sa konkrétnej udalosti (program púte, udalosti týkajúce sa výročia farnosti...). Potom Penitenciária vydáva záverečné rozhodnutie vo forme reskriptu alebo dekrétu, ktoré v dvoch exemplároch podpisuje kardinál Najvyšší penitenciár a Regent penitenciárie. Tiež sa podpisuje aj zadná strana zložky spolu s dátumom vydania rozhodnutia.

<http://www.penitenzieria.va/content/paenitentiarita/it/ufficio-indulgenze/linee-guida-per-la-richiesta-di-indulgenza-plenaria-in-occasione.html>.

¹⁴ SODI, M. (ed.). *La Penitenzieria Apostolica e il sacramento della penitenza: percorsi storici-giuridici-teologici e prospettive pastorali*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2009, s. 260.

¹⁵ ENCINA COMMETZ, C. *Quando e come ricorrere alla Penitenzieria apostolica*, s. 34-35.

¹⁶ Penitenciária má vlastný protokol pre odpustky, bližšie pozri PA: *Regolamento proprio del tribunale della Penitenzieria Apostolica*, ad usum privatum, art. 3 § 6.

¹⁷ PA: Prot. č. 121/15/I

Reskript, ktorý vydá Penitenciária pozostáva z prvej časti, ktorá je krátka, ale hutná. Obsahuje historický a duchovný rozmer udeleného rozhodnutia. Dôstojne a slávnostne uvádza dôvody udelenia odpustkov v konkrétnom prípade. Druhá časť reskriptu obsahuje dispozitívne normy, teda vysvetlenie keď a za akých okolností je možné odpustky získať. Je v nej uvedený údaj, na akú dobu sa rozhodnutie udeľuje. V prípade jednorazových udalostí sa udeľujú odpustky na danú udalosť, napríklad primičná svätá omša, alebo na určitú dobu, napríklad počas trvania Roku zasväteného života. Môžu sa udeliť aj na obdobie siedmych rokov „*ad septennium*“, napríklad v prípade porciunkulových odpustkov, alebo aj navždy „*in perpetuum*“.¹⁸

Podpísané rozhodnutie, opatrené suchou pečaťou sa odosiela na adresu, ktorú určil žiadateľ, ak ide o žiadosť smerujúcu do Talianska alebo ide prostredníctvom diplomatickej pošty na nunciatúru do ostatných krajín. Taktiež je jej kópia zaslaná emailom. Do protokolárnej knihy sa zapíše dátum vydania rozhodnutia a zložka sa archivuje. Apoštolská Penitenciária udeľuje odpustky bezplatne, avšak v prípade, že žiadateľ chce prispieť na charitné diela Svätého Otca a potreby Cirkvi, môže tak urobiť.¹⁹

2. KONKRÉTNE PRÍPADY, V KTORÝCH MOŽNO ŽIADAŤ APOŠTOLSKÚ PENITENCIÁRIU O UDELENIE ODPUSTKOV

Neexistuje a ani nemôže existovať zoznam príležitostí, v ktorých je možné požiadať Apoštolskú Penitenciáriu o udelenie odpustkov, keďže každá žiadosť je jedinečná a špecifická a treba ju posudzovať samostatne, hľadiac pri tom na to, aký úžitok môže priniesť veriacim.

2.1. Ustanovenia pri jubileách

Asi najviac individuálnych žiadostí, ktoré na Penitenciáriu prichádzajú, sa týkajú jubileí. Tak ako v živote každého človeka, oslava životného jubilea zaberá významnú úlohu, tak isto je to aj v živote Cirkvi. Odpustky sa požadujú najmä v prípadoch „okrúhlych jubileí“. Frekventované sú žiadosti v prípade výročí založenia diecéz. V takýchto prípadoch žiadosť predkladá väčšinou diecézny biskup, ktorý je aj ordinárom, preto nie je potrebný jeho *nihil obstat*. Je dobré, keď

¹⁸ GIROTTI, G.: *Competenza e attività della Penitenzieria Apostolica* [online]. Dostupné na internete: http://www.tribunaleecclesiasticoumbro.it/index.php?option=com_content&view=article&id=120&Itemid=11.

¹⁹ PA: *Aspetti operativi circa le Indulgenze, ad usum internum*, s. 1.

v žiadosti uvedie základne fakty o živote svojej diecézy. Tieto informácie sú zvlášť užitočné v prípade „mladých“ diecéz, ktoré slávia 10 alebo 20 rokov od svojho založenia alebo tých, ktoré sa nachádzajú v zložitých politických podmienkach. Nie je potrebné, aby žiadateľ dokladal dokument potvrdzujúci založenie diecézy, ak bol publikovaný v AAS. Ďalšou príležitosťou, kedy sú požadované odpustky pri jubileách, sú výročia farností. Žiadateľom býva obvykle správca farnosti, ktorý prikladá *nihil obstat* od ordinára. Často sú v týchto prípadoch požadované nielen odpustky pri príležitosti výročia, počas obdobia slávania tejto udalosti, ale aj pápežské požehnanie spojené s plnomocnými odpustkami udelenými v konkrétny deň, keď vyvrcholia oslavy výročia na slávnosti, ktorej predsedá biskup.

Žiadosti o plnomocné odpustky prichádzajú aj v prípade iných posvätných miest. Napríklad pri výročí posviacky katedrál, kláštorov a kláštorných kostolov, výročia založenia či obnovenia seminárov a mnohé iné. Dôležité je pri žiadostiach dávať pozor na to, aby žiadosť bola odoslaná s potrebnými náležitosťami, najmä s odobrením kompetentného ordinára, aby žiadateľ ozrejmil aktuálnu situáciu posvätného miesta z hľadiska pastoračných aktivít a opísal aj priebeh slávania jubilea. Apoštolská Penitenciária publikovala na svojej internetovej stránke pomôcku na vytvorenie takejto žiadosti.²⁰

Vzrastajúca úcta k svätým, ktorú Cirkev zaznamenala v posledných desaťročiach, priniesla aj nárast žiadostí pri jubileách svätých a blahoslavených. Žiadajú sa odpustky, ktoré je možné získať pri príležitosti výročia narodenia alebo smrti, pri príležitosti výročia beatifikácie alebo kanonizácie... Napríklad Saleziáni Don Bosca pri príležitosti slávania 200. výročia od narodenia sv. Jána Bosca žiadali dar plnomocných odpustkov.²¹ Taktiež Oratoriáni požiadali o dar odpustkov pri príležitosti 500. výročia narodenia svojho zakladateľa sv. Filipa Neriho.²²

Pri svojich výročiach často žiadajú dar plnomocných odpustkov aj inštitúty zasväteného života a spoločnosti zasväteného života, bratstvá, asociácie veriacich.... Napríklad v roku 2011 provinciál Spoločnosti Ježišovej na Slovensku žiadal plnomocné odpustky pri príležitosti 450. výročia príchodu Jezuitov na Slovensko – do Trnavy, kde bola založená v roku 1561 prvá komunita.²³

2.2. Výročia kňazských vysviacok a primičné sväté omše

Podľa ustanovenia Enchiridionu odpustkov sa udeľujú sa plnomocné odpustky pri slávení prvej primičnej svätej omše za účasti ľudu, a jubilujúcim kňazom

²⁰ <http://www.penitenzieria.va/content/paenitentiaria/it/ufficio-indulgenze/linee-guida-per-la-richiesta-di-indulgenze-plenarie-per-giubilei.html>

²¹ PA: Prot. č. 848/14/I.

²² PA: Prot. č. 32/15/I.

²³ PA: Prot. č. 480/11/I.

pri dvadsiatom piatom, päťdesiatom, šesťdesiatom a sedemdesiatom výročí svojej vysviacky a biskupovi, pri dvadsiatom piatom, štyridsiatom a päťdesiatom výročí jeho vysviacky.²⁴ Napriek tomu, že odpustky pri týchto príležitostiach sú udelené *ad normam enchiridion*, tak Apoštolská Penitenciária eviduje každoročne niekoľko žiadostí a to preto, že odpustky podľa noriem sú udeľované na jedno slávenie primičnej svätej omše alebo výročia vysviacky. Ak chce kňaz mať viac slávení, musí požiadať Penitenciáriu o udelenie odpustkov na ďalšie slávenia týchto udalostí. Napríklad v roku 2013 bola evidovaná žiadosť, v ktorej kňaz žiadal o udelenie odpustkov na slávenie 25. výročia svojej vysviacky, keďže ho slávil v chráme, kde bol vysvätený, vo svojom rodisku a aj vo svojom aktuálnom pôsobisku.²⁵

Pri primičných svätých omšiach je možné rozdeliť žiadosti rozdeliť na dve skupiny. Prvú z nich predstavujú žiadosti od novokňazov, ktorí požadujú udelenie odpustkov na viaceré primičné sväté omše a od novokňazov žiadajúcich len jednu svätú omšu. Jedna svätá omša sa žiada, aj napriek ustanoveniu v *Enchiridione*, najmä v prípadoch, keď je slávená relatívne dlhší čas od kňazskej vysviacky, vtedy sa v reskripte uvádza že Apoštolská Penitenciária toto rozhodnutie vydala na základe mandátu od Najvyššieho Pontifika *ad normam Enchiridion*.²⁶ Keď sa požadujú viaceré primičné sväté omše, rozhodnutie je len na základe mandátu od Najvyššieho Pontifika.²⁷

V prípade primičných svätých omší existuje aj tlačivo²⁸, ktoré je pomôckou k žiadostiam. Pri primičných svätých omšiach žiadateľ uvádza svoje meno a priezvisko, diecézu alebo inštitút, v ktorom je inkardinovaný, dátum a miesto kňazskej vysviacky, meno svojho svätiteľa, informácie o primičných svätých omšiach, ku ktorým žiada odpustky (dátum, miesto, titul kostola, diecéza) a adresu, kde má byť doručené rozhodnutie. *Nihil obstat* v tomto prípade stačí od rektora seminára.

Je úlohou novokňaza, aby zabezpečil informovanie veriacich o udelení odpustkov na jeho primičné sväté omše, ideálne v predstihu, aby mohli pristúpiť k sviatosti pokánia a svätému prijímaniu a s úžitkom mohli sláviť túto slávnosť. V posledných dvoch rokoch Penitenciária zaznamenala aj žiadosti zo Slovenska.²⁹

²⁴ PA: *Enchiridion indulgentiarum*, ust. 27.

²⁵ PA: Prot. č. 167/13/I.

²⁶ PA: Prot. č. 147/13/I.

²⁷ PA: Prot. č. 163/13/I.

²⁸ <http://www.penitenzieria.va/content/paenitentiaria/it/ufficio-indulgenze/linee-guida-per-la-richiesta-di-indulgenza-plenaria-in-occasione.html>

²⁹ PA: Prot. č. 406-409/15/I

TITUS ZEMAN SDB – PRVÝ SLOVENSKÝ BLAHOSLAVENÝ MODERNÝCH ČIAS V KONTEXTE SLOVENSKÝCH DEJÍN

(NA MARGO KNIŽKY *NEODPOČÍVAJ, POMÁHAJ*¹)

Emília Hrabovec

Abstrakt

Príspevok reflektuje osobnosť blahoslaveného Titusa Zemana SDB v kontexte slovenských dejín 20. storočia a ich špecifického cirkevno-náboženského a politického vývoja a približuje život a dielo kňazov a rehoľníkov, ktorí sa vďaka Zemanovi dostali cez prísne strážené hranice do zahraničia a tam si ukončili teologické štúdiá a prijali kňazskú vysviacku, pôsobili v pastorácii medzi Slovákami, v Rímskej Kúrii, v rôznych inštitúciách univerzálnej Cirkvi, na misiách po celom svete, prednášali na univerzitách a šírili Božie slovo, pravdu a krásu písaným, hovoreným i spievaným slovom.

Kľúčové slová: *Katolícka cirkev – Titus Zeman – Pius XII – komunizmus – prenasledovanie – Slovenský štát – slovenský exil – Rím – Slovenské katolícke misie*

Písal sa rok 1947. Druhá svetová vojna sa skončila, ale pokoj a spravodlivosť nezavládli. V mierovom poriadku, ktorý zaviedli víťazné veľmoci, sa neuskutočnil ideál „novej Európy“, zjednocujúcej európske národy na kresťanskom fundamente do harmonického spoločenstva, založeného na syntéze národno-vlasteneckého zmýšľania a solidarity národov, ktorý pápež považoval za predpoklad autentického a trvácneho mieru,² ale zavládli nové rozdelenia a neúcta voči

¹ PETER SLEPČAN (ed.). *Neodpočívaj, pomáhaj. Fakty zo života blahoslaveného Titusa Zemana a pohľady na jeho osobnosť*, Trnava: Dobrá kniha, 2017.

² K pápežovej predstave o novom medzinárodnom poriadku pre povojnovú Európu pozri analýzu zahranično-politického komentátora vatikánskeho denníka *L'Osservatore Romano* a po vojne talianskeho politika Guida Gonellu, ktorá sa opierala o verejné vyjadrenia, osobitne vianočné posolstvá Pia XII. a vyšla s nepodpísaným predslovom sosituta Štátneho sekretariátu Gianbattistu Montiniho, neskoršieho pápeža Pavla VI.: GUIDO GONELLA. *I presupposti di un ordine internazionale*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1942; PHILIPPE

Božiemu zákonu a prirodzeným právam jednotlivcov i národov. Európu preťala vo dvoje priepasť medzi dvoma blokmi, celé národy strácali slobodu a boli im nanucované štátne formy, politické a ideologické systémy, ktoré veľká väčšina ich obyvateľov odmietala, Katolícka cirkev na východ od železnej opony zažívala jeden úder za druhým, na západ od nej čelila šíriacemu sa praktickému materializmu a marxizmu, po kontinente blúdili milióny najmä nemeckých a slovanských vyhnančov a ďalšie zotrúvali roky po vojne v zajateckých táboroch či gulagoch, krútili sa mašinérie retribučných súdov, ktoré mali málo spoločné so spravodlivosťou, nad Európou visel strašiak biedy, sociálnej nespravodlivosti, ďalšej expanzie komunizmu, politických nepokojov alebo novej vojny a predovšetkým existenčného ohrozenia európskej kresťanskej civilizácie, neplodné konferencie politikov neprinášali žiadne výsledky a miliónov Európanov sa zmocňovala úzkosť a obava z budúcnosti. Pápež – vizionár Pius XII. vtedy vystúpil s jasným evanjeliovým posolstvom:

*Nebojte sa! Ak je dnes niečo, čo nám má naháňať strach, je to iba strach sám. Nieto horšieho radcu... Strach, hanbiaci sa sám za seba, sa skveje iba schopnosťou skrývať svoju tvár. Preto sa raz klamlivo zahľuje do domnejšej lásky k utláčaným... inokedy sa zase kryje pláštikom údajnej kresťanskej opatrnosti, a pod touto zámienkou zostáva nemý, keď by ho povinnosť mala nútiť, aby bohatým a mocným nebojácne kričal Non licet!*³

Pápežove obavy o národy, ktorým bol proti ich vôli vnucovaný cudzí politický a ideologický systém,⁴ sa bolestne vzťahovali aj na Slovensko, po roku 1945 z vôle veľmoci znovuzačlenené do obnoveného Československa s politickým režimom, ktorý sám seba nazval „ľudová demokracia“, pod fasádou niektorých formálnych parlamentných štruktúr však už zavádzal prvky sovietskeho politického a ekonomického systému, komunistom prenechával rozhodujúce mocenské

CHENAUX. *Pio XII. Diplomatico e pastore*. Cinisello Balsamo: Edizioni San Paolo, 2004, s. 317-327. K myšlienke „harmonickej syntézy“, ktorá spája „národné vlastenectvo a solidaritu medzi národmi“ ANTONIO MESSINEO. L'esercito europeo. In: *La Civiltà Cattolica*, roč. 104, 1953, IV, s. 505-516. Tiež EMILIA HRABOVEC. Der Heilige Stuhl, das östliche Europa und die Anfänge des kalten Krieges. Sveta stolica, istočna Europa i počeci hladnoga rata. In: ŽELJKO TANJIĆ (ed.). *Cardinal Stepinac. A Witness to the Truth. Kardinal Stepinac. Svjedok Istine*. Zagreb: Glas Koncila, 2009, s. 101-126 a 261-284.

³ PIO XII. Discorso al Sacro Collegio nella festività di S. Eugenio, 2. 6. 1947. [online]. [cit. 5.10.2017]. Dostupné na internete: <https://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1947/documents/hf_p-xii_spe_19470602_una-volta.html>.

⁴ V príhovore 2. júna 1945 sa pápež domáhal práva pre všetky národy vrátane malých a porazených, aby im bolo priznané právo vziať do vlastných rúk svoj osud a nemuseli akceptovať, „že im je vnucovaný nový politický a kultúrny systém, ktorý veľká väčšina ich obyvateľstva rozhodne odmieta“. PIO XII. Allocuzione pontificia in occasione della festa di S. Eugenio, 2. 6. 1945. In: *Acta Apostolicae Sedis*, roč. XXXVII, 1945, s. 159-168.

páky, značný počet obyvateľstva pozbavil základných práv, na Slovensku zaviedol tvrdé protikatolícke a protislovenské opatrenia a u slovenských katolíkov vyvolal všeobecný pocit psychologickej porážky a existenčného ohrozenia, ktorý arcibiskup Karol Kmeťko vyjadril slovami: „*Toto ešte nie je peklo, ale bude to už očistec.*“⁵

Najneskôr po definitívnom prevzatí moci komunistami v zime 1947/48 rozpútal československý komunistický režim perzekúcie takých rozmerov, že státisícom už prichodili nie ako očistec, ale ako peklo na zemi. Jedným z ich hlavných terčov bola Katolícka cirkev na Slovensku, v ktorej režim videl dvojnásobného nepriateľa: ideologického oponenta oveľa silnejšieho než bol katolicizmus český, s ktorým bolo treba bojovať s oveľa ťažšou artilériou, a vďaka tradičnej spätosti slovenskej národnej a náboženskej identity zároveň najvážnejšiu prekážku pre duchovno-kultúrne zliatie oboch národov a definitívne zacementovanie obnoveného štátu.⁶ Pomery, ktoré na prelome štyridsiatych a päťdesiatych rokov zavládli na Slovensku, nemali obdobu ani v iných krajinách východného bloku a boli porovnateľné iba s pomermi v stalinskom Sovietskom zväze v krvavých tridsiatych rokoch. Nikde inde okrem Slovenska nedošlo k procesu proti trom katolíckym biskupom naraz,⁷ nikde inde neboli úplne potlačené a z krajiny fyzicky odstránené rehole, nikde inde sa pomery nevyostřili do tej miery, že Katolícka cirkev musela vybudovať paralelné podzemné cirkevné štruktúry, ako sa to stalo na Slovensku a ako sa o to Svätá stolica v druhej polovici dvadsiatych rokov pokúsila v Sovietskom zväze,⁸ nikde inde okrem niektorých častí ZSSR a v niektorých okamihoch Chorvátska nešlo prenasledovanie Katolíckej cirkvi ruka v ruke s potieraním národnej identity slabšieho partnera. Slovenský národ sa opäť ocitol v dlhej a temnej hodine ťažkej skúšky. O niečo vyše dve desaťročia neskôr, keď sa v septembri 1969 na vigíliu sviatku Sedembolestnej v jubilejnom

⁵ VILIAM JUDÁK, STANISLAV MÁJEK (ed.). *Svedecká výpoveď Dr. Karola Kmeťku v súdnom procese s Dr. Jozefom Tisom*, Bratislava: b.v., 2013, s. 104.

⁶ EMÍLIA HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky (1962 – 1989)*. Druhé rozšírené a doplnené vydanie. Bratislava: Lúč, 2017, s. 21-30.

⁷ Zinscenovaný monsterproces proti biskupom Jánovi Vojtaššákovi, Michalovi Buzalkovi a Pavlovi Gojdičovi sa konal v januári 1951 a skončil vynesením vopred stanovených drakonických rozsudkov. 73-ročný Ján Vojtaššák bol odsúdený na 24 rokov väzenia, biskupi Buzalka a Gojdič na doživotie. ROBERT LETZ: *Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom*, Bratislava: Ústav pamäti národa, 2007; EUBOSLAV HROMJÁK. *S výrazom lásky trvám. Životopis spišského biskupa Jána Vojtaššáka*, Spišské Podhradie: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2015, s. 341-345.

⁸ K pokusu vybudovať podzemné štruktúry Katolíckej cirkvi v Sovietskom zväze v medzivojnovom období pozri LAURA PETTINAROLI. *La politique russe du Saint-Siège (1905-1939)*, Rome: École française de Rome, 2015, s. 381-411; EMÍLIA HRABOVEC. *Der Heilige Stuhl und die rußlanddeutschen katholischen Priester zwischen Revolution und Repression (1918-1939)*. In: *Römische Quartalschrift*, roč. 108, 2013, č. 1-2, s. 109-144.

svätocyrilskom roku v Ríme zišli početní slovenskí pútnici, sumarizoval slovensko-kanadský gréckokatolícky biskup Michal Rusnák v homílii v bazilike sv. Klimenta jej bilanciu slovami:

Na svete máme dve základné hodnoty: Boha a ľudskú nesmrteľnú dušu. Spojiť tieto dve hodnoty spojivom lásky, to je vlastne najvyššie poslanie ľudského rodu i ľudských dejín... A keď si všimame našich dejín, je zaujímavé zistiť, aký veľký podiel má z Božej vôle práve náš slovenský národ na pokresťančovaní sveta, na tom spájaní Boha s ľudskou dušou... Takto sa nám slovenský národ ukazuje ako národ vyvolený, ako Izrael Slovanstva, ako betlehem slovanského sveta. Keď však je slovenský národ betlehemom, niet divu, že sa stáva i kalváriou... naše sväté poslanie je vykupovať tie večné kresťanské, katolícke, cyrilometodské hodnoty, a to na slovenskom kríži...⁹

Možno trochu priodvážne slovo o „vyvolenosti“ nemalo na mysli moc, bohatstvo či slávu, ale vyvolenosť kríža, teda poslania žiť a ohlasovať kresťanskú vieru a v láske k Bohu a blížnym nasledovať Krista v utrpení. Táto perspektíva nazerania na naše dejiny vo svetle kríža ako kvintesencie nášho bytia, fundamentu, s ktorým Slováci vstúpili na javisko dejín, ale aj znamenia, ktoré vyvolávalo a vyvoláva odpor, môže znieť dnešným sekulárnym ušiam pateticko-nevedecky a bezpochyby siahá za hranice metód profánnej historickej vedy. Pre cirkevno-historického pozorovateľa však, ktorý rozširuje pohľad o duchovnú a teologickú dimenziu, je potrebná, aby bolo možné dejinám porozumieť nielen v zrkadle faktografickej analýzy historických prameňov, ale aj inteligenciou srdca a pohľadom viery. Iba tento prístup umožňuje naplno uchopiť z ľudského hľadiska zdánlivo nezmyselnú reťaz utrpenia, obety a mučeníctva, ktorá je červenou niťou slovenských dejín.

Slovensko čelilo týmto výzvam, pri všetkých ľudských slabostiach a zlyhaniach, ktoré ich tiež sprevádzali, statočne a je iba dôsledkom našich vlastných zlyhaní, plodom nášho narušeného historického povedomia a dlhodobu nacvičenej mentality otrokov, ktorí si viac vážia cudzieho mučiteľa než vlastného spoluprotiteľa, že tieto nazhromaždené poklady, ktorými by sa iné národy hrdili po celom svete, sami iba málo poznáme a málo si vážime. Keď sa v júni 1949 česko-slovenský komunistický režim pod pláštikom tzv. Katolíckej akcie pokúsil o vytvorenie od Ríma odlúčenej prorežimnej schizmatickej Cirkvi, postavili sa Slováci na odpor: na obranu Cirkvi verejne vystúpili tisíce katolíkov, stovky boli pozatýkaných, ďalšie tisíce perzekvovaných, nepokoje boli na hranici povstania.

⁹ DOMINIK HRUŠOVSKÝ. Oslavy cyrilského jubilea vyvrcholili. In: *Hlasy z Ríma*, roč. XVIII, 1969, č. 10, s. 4; HRABOVEC, *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky (1962 – 1989)*, s. 265-267.

Obdiv k tomuto vystúpeniu slovenských katolíkov, ktorí mali v duchu pápežovej výzvy odvahu prekonať strach pred všemocným režimom, vyjadril aj pápežský zástupca v Prahe Gennaro Verolino, ktorý sa v júli 1949, krátko predtým, než ho vykázali z Československa,¹⁰ zdôveril svojmu rakúskemu diplomatickému kolegovi, vyslancovi Rudolfovi Seemannovi, že prechováva „*velký obdiv voči slovenskému katolíckemu obyvateľstvu, ktoré sa v kritickéj situácii vyznačilo zvláštnou silou viery a odvahou, s akou sa v tejto miere u českého obyvateľstva nestretol*“.¹¹ V radoch našich biskupov bolo niekoľko mimoriadnych osobností, ktoré mali odvahu – opäť vyjadrené pápežovými slovami – prekonať strach pred nepriateľstvom kniežat tohto sveta a keď bolo treba, hlasne volať *Non licet!* Michal Buzalka, rektor bratislavského kňazského seminára a blízky priateľ a mentor Titusa Zemana, zatknutý po prvýkrát ešte v apríli 1945, osem dní po príchode sovietskej armády a orgánov obnoveného československého štátu do slovenského hlavného mesta,¹² alebo Ján Vojtaššák, tiež po prvýkrát zatknutý už v máji 1945,¹³ ktorého odvahu a statočnosť si osobitne vážil pápež Pius XII., ktorý v ňom v roku 1949 videl jediného biskupa vo vtedajšom Československu, schopného „*hovoríť jasne a nahlas*“,¹⁴ a ktorý preto zvažoval, že ho povýši na arcibiskupa, aby mu prepožičal väčšiu autoritu voči štátu i voči ustráchanejším členom biskupskému zboru, a ak od toho upustil, tak iba preto, aby neurýchlil hroziace biskupovo opätovné uväznenie. I v radoch kňazov a rehoľníkov sme mali stovky odvážnych mužov a žien, ktorí boli ochotní obetovať všetky svoje sily, um, zdravie, energiu, ba riskovať aj to najvzácnejšie, čo človek má, vlastný život, za Cirkev, za svojich spolubratov, za svoj národ: Štefan Náhalka, tajný generálny vikár Spišskej diecézy a jediný *ordinarius substitutus*, vymenovaný

¹⁰ K Verolinovmu vykázaniu v júli 1949 pozri Archiv Ministerstva zahraničných vecí České republiky Praha (AMZV), TO-T Vatikán 1960-1965, k. 1, tajná analýza Soudobá vatikánska politika a otázka jejho využiti, č. j. 020.265/62-4. EMILIA HRABOVEC. Santa Sede e Cecoslovacchia 1945 – 1965. In: EMILIA HRABOVEC, GIULIANO BRUGNOTTO (ed.). *Chiesa del silenzio e diplomazia pontificia, 1945-1965*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2017, s. 41-79 (v tlači).

¹¹ Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Wien (ÖStA, AdR), AA, II-Pol. 1949, Karton 95, rakúsky vyslanec v Prahe Rudolf Seemann ministrovi zahraničia Karlovi Gruberovi, 1. 7. 1949.

¹² Archív Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského Bratislava (= ARKCMBF UK), Administratívny archív 1945, č. 73/45, vicerektor seminára Apoštolskej administratúre v Trnave, 14. 5. 1945; *ibid.*, č. 185/45, vicerektor seminára Apoštolskej administratúre v Trnave, 17. 9. 1945.

¹³ Biskup Vojtaššák bol 5. 5. 1945 internovaný v kláštore Spoločnosti Božieho slova v kaštieli v Štiavniku, kde zostal v úplnej izolácii od vonkajšieho sveta až do júla 1945, keď ho štátna polícia preložila do väznice Krajského súdu v Bratislave. Na slobodu bol bez súdneho procesu prepustený koncom roka, až do zatknutia v roku 1950 však nad ním neustále visel Damoklov meč nového uväznenia. HROMJÁK, *S výrazom lásky trvám. Životopis spišského biskupa Jána Vojtaššáka*, s. 272-276.

¹⁴ HRABOVEC, Santa Sede e Cecoslovacchia 1945 – 1965, s. 60.

podľa inštrukcie Pia XII. pre slovenských a českých biskupov *Nominatio substitutorum* z roku 1949,¹⁵ Ernest Macák a František Reves, organizujúci tajné prechody bohoslovcov, kňazov i laikov za hranice, a mnohí, mnohí ďalší, ktorých na tomto mieste nemožno nijako vymenovať. No a tisíce, ba desaťtisíce katolíckych laikov, odsúdených na dlhoročné žaláre či iné tvrdé perzekúcie iba preto, lebo sa usilovali nájsť odvahu a nevzdať sa vlastnej katolíckej a slovenskej identity. Preto, lebo – parafrázujúc slová Františka Revesa – hovorili pravdu a odmietali lož, čierna nenazývali bielym a biele čiernym, odsudzovali krivdu, mládeži odovzdávali ideál dobra a spravodlivosti, „viedli ju k láske k Bohu, k národu a k otcovskej hrudi“.¹⁶ Malé, chudobné a politicky bezmocné, ale duchovne a mravne ešte zdravé Slovensko bolo pre komunistický režim očividne tvrdým orieškom. Ako skutočne zmýšľali Slováci, za fasádou budovateľských hesiel, partizánsko-milicionárskych pochodov a eštébáckych súdnych scenárov, o tom svedčí tajná anketa, ktorú na podnet rakúskeho generálneho konzulátu v spolupráci so slovenskými jezuitmi a biskupom Buzalkom podľa spoľahlivého Gallupovho systému začiatkom roku 1950 uskutočnili slovenskí vysokoškooláci a ktorá ukázala, že 90 percent Slovákov bola proti komunistickému režimu a rovnaká drvivá väčšina si želala obnovenie slovenskej štátnosti.¹⁷

Jedným z týchto početných slovenských katolíkov, ktorí mobilizovali všetky sily, aby vzdorovali zlu a ku ktorému sa vďaka Bohu a beatifikácii konečne môžeme lepšie priblížiť, je aj salezián Titus Zeman SDB, ktorý je svojim osudom, podobou svojej zbožnosti i mučeníctva, v istom zmysle stelesnením slovenského človeka svojej doby. Teda nie vzdialený svätec spreď dvoj tisícročí a z opačného konca zemegule, ale jeden z nás, „kosť z našich kostí“, ako sa vo Vatikáne vpravelo v súvislosti s vysviackou troch slovenských biskupov vo februári 1921. Ako väčšina vtedajších Slovákov, aj Titus Zeman pochádzal z chudobnej a početnej sedliackej rodiny pevne zakorenej v hlbokjej katolíckej viere, usľachtilosti a mravnej čistote zdravej slovenskej rodiny, v kráse jednoduchého slovenského ľudového umenia¹⁸ a v tradičnom ľudovom katolicizme, ktorý tak veľmi obdivoval a vážil si pápež Pavol VI., ktorý počas letných večerov v Castel Gandolfo neváhal tráviť celé hodiny so slovenskými pútnikmi a počúvať

¹⁵ ANDRÁS FEJÉRDY. Strategie della Santa Sede per la copertura delle sedi episcopali in Ungheria tra il 1945 e il 1964. In: ANDRÁS FEJÉRDY (ed.). *La Chiesa cattolica dell'Europa centro-orientale di fronte al comunismo*, Roma: La Viella, 2013, s. 105; HRABOVEC, *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky (1962 – 1989)*, s. 33-34.

¹⁶ FRANTIŠEK REVES. *Živého ma nedostanete! Pamäti Františka Revesa*. ZOST. IMRICH TÓTH. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2017, s. 157-158.

¹⁷ EMÍLIA HRABOVEC. Tajná anketa o slovenskej štátnosti v roku 1950. In: *Historický zborník*, roč. 26, 2016, č. 2, s. 85-91.

¹⁸ Túto súvislosť osobitne zdôraznil PETER SLEPČAN: Sila svedectva. In: PETER SLEPČAN (ed.). *Neodpočívaj, pomáhaj. Fakty zo života blahoslaveného Titusa Zemana a pohľady na jeho osobnosť*, Trnava: Dobrá kniha, 2017, s. 163-172.

PÔSOBENIE KATOLÍCKYCH VOJENSKÝCH DUCHOVNÝCH NA VÝCHODNOM FRONTE A V TALIANSKU V ROKOCH 1941 – 1945

Tomáš Huďa

Abstrakt

Predkladaný príspevok ponúka základné orientačné informácie o činnosti a duchovno-osvetových aktivitách dôstojníkov katolíckej duchovnej služby v podmienkach východného frontu a v Taliansku v období rokov 1941 – 1945. Katolícki kňazi boli odosielaní na východný front spravidla v polročných rotáciách a zaradení k vojenským jednotkám Rýchlej a Zaisťovacej divízie a neskôr k Technickej brigáde v Taliansku. Zaujímavosťou bolo, že adresátmi ich širokých duchovných aktivít neboli len slovenskí vojaci, patrilo k nim aj miestne civilné (majoritne pravoslávne) obyvateľstvo, ktoré si túto duchovnú službu nesmierne vážilo. Pôsobenie katolíckych vojenských duchovných sa tešilo veľkej priazni aj v radoch samotného velenia (gen. Jozef Turanec). Katolícki kňazi v uniformách poskytovali neoceniteľné služby aj Svätej Stolicy tým, že prostredníctvom nich sa do Ríma dostávali relevantné informácie o náboženskom a cirkevnom živote v ZSSR.

Kľúčové slová: armáda – duchovný – divízia – vojsko – správa

ÚVOD

Katolícka duchovná služba v slovenskej armáde sa začala formovať hneď po vzniku prvej Slovenskej republiky. Jej existenciu možno rozdeliť do dvoch časových etáp, pričom prvá, prípravná fáza (marec 1939 – jún 1940) je charakterizovaná ako prvotný pokus o zorientovanie a stabilizáciu katolíckeho vojenského duchovenstva v tvoriacej sa slovenskej armáde bez prítomnosti vlastnej t.j. vojenskej hierarchickej autority. Snahy tohto obdobia boli koncentrované tak zo strany vojenských ako aj cirkevných elít na hľadanie adekvátnych a fungujúcich štruktúr, v ktorých by mohla duchovná služba existovať ako cirkevná entita vo vojenskom prostredí. Druhá, hierarchická fáza (jún 1940 – máj 1945) vychádza zo skutočnosti existencie vikariátu brannej moci, ktorý bol zriadený priamo Svä-

tou stolicou a jeho riadením bol dňa 4. júna 1940 poverený vikár brannej moci, biskup Mons. Michal Buzalka. V tomto období sa stretávame s činnosťou katolíckych vojenských duchovných v dôležitých historických reáliách ako boli ťaženie na východnom fronte a v Taliansku.

V tejto časti sa budeme venovať činnosti vojenskej duchovnej služby v ťažkých bojových podmienkach slovenskej armády na všetkých frontoch jej pôsobenia, zvlášť na východnom fronte, kde naši vojaci bojovali v čele (Rýchla divízia) alebo zabezpečovali líniu v tyle (Zaisťovacia divízia), a tiež na južnom fronte v Taliansku, kde sa pohybovala Technická brigáda, od júla 1944 premenovaná na 2. technickú divíziu.

1. VOJENSKÍ DUCHOVNÍ NA VÝCHODNOM FRONTE

Dňa 22. júna 1941 Slovensko vstúpilo do stavu brannej pohotovosti a po boku nemeckej armády vstúpilo do ťaženia proti Sovietskemu zväzu. Slovenská armáda tak bola v zahraničí zatiahnutá do priamych bojov a územie Slovenska sa tak neraz stávalo zápolím. S týmto počínom vznikali v armáde nové vojenské útvary s vlastnými veliteľskými štruktúrami, často netypickými novotvarmi. Do bojov proti Sovietskemu zväzu sa od 24. júna 1941 zúčastnila najprv Rýchla skupina o sile dvojtisícovej jednotky podliehajúcej nemeckému veleniu 17. armády. Dňa 7. júla 1941 sa Rýchla skupina pretransformovala na Rýchlu brigádu a bola súčasťou druhého sledu, keď postupovala tesne za nemeckým frontom. Súčasne sa začiatkom júla na územie dnešnej západnej Ukrajiny presunulo takmer 50 tisíc, prevažne záložných slovenských vojakov sformovaných v Armádnej skupine (dve pešie divízie a priradené jednotky).¹ Medzníkom v dejinách Slovenskej armády na východnom fronte bola tragická bitka pri Lipovci, v ktorej bojovala slovenská Rýchla brigáda s vojskami Červenej armády. Slovenskej brigáde sa podarilo obsadiť Lipovec, ale taktickou chybou veliteľa brigády Rudolfa Pilfouska Rýchla brigáda pri ďalšom postupe narazila na 15-tisícovú divíziu červenoarmejcov. Po tom, čo slovenskej divízii došlo palivo, hrozila porážka. Od nej ju ochránilo slovenské delostrelectvo, za ktorého paľby slovenské jednotky ustúpili. Pri Lipovci zahynulo viac než sedemdesiat slovenských vojakov a ďalších takmer dvadsať padlo do zajatia Červenej armády. Na druhý deň po tejto tragédii dňa 23. júla 1941 o 18:00 hod. vydal minister MNO generál Ferdinand Čatloš rozkaz na reorganizáciu poľnej armády.² Hlavnou zložkou sa stala Rýchla divízia

¹ LACKO, M. Denník príslušníka Rýchlej divízie Adolfa Papana z východného frontu (júl 1941 – máj 1942). In: *Pamäť národa*, r. XI, 3P2015, s. 59.

² Vojenský historický archív, fond Rýchla divízia – veliteľství (dôverný), škatuľa č. 7. Válečný denník 1. divízie 22.6.-15.8.1941. Operačný rozkaz č. 7. z 25.7. 1941. Ďalej len VHA, f.

a zo zvyškov prezenčného a mobilizovaného mužstva dal vytvoriť Zaisťovaciu divíziu. Ostávajúcich takmer 35 tisíc vojakov z dvoch peších divízií druhého sledu bolo odoslaných na Slovensko.³

Skutočnou údernou silou boli teda dve divízie: Rýchla (RD) a Zaisťovacia divízia (ZD). Aj v nich pôsobila vojenská duchovná služba tvorená poväčšine dôstojníkmi duchovnej služby v zálohe. Povolávanie duchovných – záložníkov do brannej moci nebolo vždy ľahké a „bezbolestné“, pretože väčšina z nich mala svoje civilné farnosti alebo pôsobila v kláštoroch. Z takého postupu neboli nadšené ani biskupské úrady, ktoré často protestovali proti povolávaniu aktívnych záloh.

Katolícki duchovní na východnom fronte boli dôležitým informačným kanálom medzi okupovanými územiami ZSSR a Svätou stolicou. V ZSSR na území spreď roku 1939 boli totiž jurisdikčné štruktúry Katolíckej cirkvi v tom čase prakticky úplne zničené, na slobode nebol ani jediný katolícky kňaz, na celom území nežil ani jediný katolícky biskup. Jediní katolícki biskupi na danom území boli vo ľvovskej oblasti, ktorá bola v medzivojnovom období súčasťou poľského štátu a po 17. septembri 1939 ju okupoval ZSSR. Z tohto prostredia poskytovali vojenski kňazi dôležité informácie ohľadne stavu Katolíckej cirkvi a náboženského života v politicky a nábožensky izolovanom ZSSR, najmä na západnej Ukrajine. Vieme, že vikár brannej moci Mons. Michal Buzalka poveril pplk. duch. Violanda Andora-Andrejkoviča⁴, aby získal informácie o cirkevnom živote na Ukrajine. Od 27. júna 1941 do 22. septembra 1941 totiž pôsobil Andor-Andrejkovič ako prednosta katolíckej duchovnej správy v Rýchlej skupine, resp. Rýchlej brigáde. Nakoľko bol prvým vojenským kňazom v poli na východnom fronte, posielal odtiaľ vojenskému vikárovi správy o stave Katolíckej cirkvi oboch obradov, o živote katolíckych byzantských a latinských biskupov na Ukrajine, ako aj o stave zasväteného života, o mravno-náboženskom stave krajiny a o prenasledovaní kresťanov. Mal nadviazať styky s tamojším episkopátom, zvlášť s rímskokatolíckym arcibiskupom vo Ľvove Bolesławom Twardowským, s gréckokatolíckym arcibiskupom vo Ľvove Andrejom Szep-

---

Rýchla divízia – veliteľství (dôv.), šk. č. 7. Válečný denník 1. divízie 22.6.-15.8.1941. Operačný rozkaz č. 7. z 25.7. 1941.

³ LACKO, M. *Dezercie a zajatia príslušníkov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942 – 1943*. Bratislava: UPN, 2007, s. 63.

⁴ Violand Pavol Andor-Andrejkovič (1894 – 1974) bol gréckokatolíckym kňazom rusínskej národnosti. Ako vojenský duchovný pôsobil v československej a slovenskej armáde rokoch 1923 – 1948, kde zastával rôzne funkcie: od kuráta pluku v Užhorode, Chuste a Mukačeve, cez prednostu katolíckej duchovnej služby na Veliteľstve 3. divízie v Prešove a Veliteľstve pozemného vojska v Banskej Bystrici po referenta, zástupcu prednostu katolíckej duchovnej služby na Hlavnom vojenskom veliteľstve MNO v Bratislave. V čase od júna do septembra 1941 sa zúčastnil ťaženia proti ZSSR. Zúčastnil sa SNP. Po prepustení z armády pôsobil ako správca farnosti Trnie.

tickým, s provinciálnym prestaveným rehole jezuitov Poplatkom SJ a provinciálom františkánov Bronisławom Szepelakom OFM.⁵ Andor-Andrejkovič bol Buzalkom poverovaný prezvednými úlohami ohľadne „ruskej misie“⁶ a osudov odchovancov Pápežského kolégia Russica P. Waltera Ciszeka SJ, P. Viktora Novikova SJ, P. Jerzyho Moskwu SJ a Slováka Jána Kellnera.⁷ Túto obrovskú úlohu Svätá stolica zverila Slovensku resp. jeho armáde na území ZSSR, aby získavala informácie o situácii Cirkvi v komunistickom Sovietskom zväze, sprostredkúvala komunikáciu a pripravila cestu pre pastoračné pôsobenie medzi tamojším obyvateľstvom a v optimálnom prípade dokonca pre rekonštrukciu cirkevných štruktúr.

Svedectiev o konkrétnom pastoračno-osvetovom pôsobení katolíckych vojenských duchovných na východnom fronte jestvuje pomerne dosť. O ich aktivitách

⁵ Archivum Romanum Societatis Iesu. Správa pplk. duch. Violaanda Andrejkoviča z 26. júla 1941. Táto správa sa skladá zo 7 častí: 1. životné podmienky ľvovských arcibiskupov a biskup oboch obradov a rehoľných predstavených, 2. potreba materiálnej pomoci pre túto miestnu cirkev, 3. pozdravy od vikára brannej moci, 4. informácie o ostatných ordinároch oboch obradov z Przemysla, 5. informácie jezuitského a františkánskeho provinciála, 6. spoločenská klíma v krajine. 7. nábožensko-mravná situácia. Správa je ukončená obšírnymi informáciami o stratách na ľudských životoch kňazstva a civilného obyvateľstva a likvidačných daňových pomeroch boľševizmu, uvalených na cirkevné majetky.

⁶ Pod názvom „Ruská misia“ sa chápe reevanjelizačný resp. unionistický pokus Svätej stolice rekonštituovať katolícku štruktúru na území ZSSR, reevanjelizovať Rusko a pripraviť pôdu pre zblíženie medzi katolíkmi a pravoslávnyimi – vykonávateľmi tejto misijnej úlohy mali byť v prvom rade katolícki kňazi východného obradu sformovaní v rímskom kolégiu Russicum. Dôležitú úlohu v tomto kontexte zverila Svätá stolica a predstavení jezuitov aj Slovákom a Slovensku.

⁷ MINISTERSTVO SPRAVODLIVOSTI. *Proces proti vlastizradným biskupom Jánovi Vojtašákovi, Michalovi Buzalkovi a Pavlovi Gojdičovi*. Bratislava: Tatran, 1951, s. 158. Archivum Romanum Societatis Iesu. Správa pplk. duch. Violaanda Andrejkoviča z 26. júla 1941. P. Walter Cizek SJ bol v roku 1940 zatknutý a obvinený zo špionáže pre Vatikán, odsúdený na 23 rokov. V roku 1955 bol amnestovaný a prepustený. P. Viktor Novikov SJ po anexii Ukrajiny a Bieloruska k Sovietskemu zväzu bol tajným misionárom, v roku 1941 bol uväznený, obžalovaný a odsúdený ako vatikánsky špión na 15 rokov. Bol prepustený v roku 1954. P. Jerzy Moskwa SJ bol v roku 1941 zatknutý pri pokuse o prekročenie maďarsko-sovietskej hranice. Odsúdený ako „nepriateľ ľudu“ na smrť zastrelením. Rozsudok bol vykonaný 7. júla 1941 v Kijeve. Otec Ján Kellner po skončení štúdií sa koncom roku 1940 dostal do ZSSR. Na Ukrajinu hneď v prvých dňoch pobytu ho však sedliak, u ktorého prenocoval, udal polícií, a tá ho po vyšetrovaniach odsúdila na smrť. Rozsudok zastrelením bol vykonaný 7. júla 1941. Andor-Andrejkovič vo svojej správe ešte neuvádza smrť Moskwu a Kellnera, zrejme informácie o ich vraždách sa ešte k provinciálovi jezuitov nedostali. V správe však spomína mená iných odsúdených, nezvestných alebo zavraždených jezuitov v ZSSR: P. Walczak SJ (prepustený z väzenia v auguste 1941), P. Konopka SJ (zastrelený 26. júna 1941 vo Lvove), P. Kozłowsky SJ (odsúdený v roku 1941 na osem rokov, vo februári 1942 amnestovaný) a P. Chabrowsky (v septembri 1940 odsúdený na päť rokov, zomrel v internácii na Urale v januári 1941). Okrem týchto spomína obeť z radov diecézneho kleru a z radov rehole baziliánov.

vieme predovšetkým z výpovedí veliteľa Rýchlej divízie gen. Turanca (v tom čase v hodnosti plukovníka delostrelectva). Turanec ako veriaci katolík bol veľkým priaznivcom a ochrancom katolíckej duchovnej služby na východnom fronte. Vo svojom denníku sú často spomínané nedeľné slávenia sv. omši a ďalších sviatostí vyslúžených pre miestnych obyvateľov: „*Nedele a sviatočné dni boli venované duševnému a náboženskému pookriatiu. Každú nedeľu bola zadržaná Svätá omša pre príslušníkov rím. kat. vyznania, na ktorej sa vždy osobne zúčastnil aj veliteľ divízie, plk. del. Jozef Turanec. Služby Božie slúžili sa väčšinou pod holým nebom a navštevované boli čím ďalej, tým väčšími hŕfmi civilného obyvateľstva. Treba pripomenúť, že v týchto miestach vyše 20 rokov neboli zadržované cirkevné obrady a väčšina mládeže ako aj malé deti boli nepokrstené. Akonáhle miestne a okolité obyvateľstvo poznalo dobrú mierumilovnú dušu slovenského vojaka, prichádzali k naším farárom s deťmi z blízka a z ďaleka a nechávali si svoje detky – niektoré až 10 ročné – krstiť.*“⁸ Sám Turanec tento žalostný duchovný stav obyvateľov Sovietskeho zväzu pripisuje masívnej boľševickej ateistickej propagande: „*Protináboženskou propagandou bola mládež už natolko spracovaná, že spočiatku všetko to, čo s náboženskými obradmi súviselo, zdalo sa jej byť smiešne. Nevedeli si kľaknúť, nevedeli sa prežehnať a tobôž modliť.*“⁹ Bol ale milo prekvapený zbožnosťou starších veriacich, ktorá ho dojímala: „*Zato však starší a najmä starí ľudia prichádzali so slzami v očiach k poľnému oltáru a takmer po celý čas pobožností kľáčali.*“¹⁰ Domáci dokázali aj napriek nepriaznivému počasiu vytrvať pod oknami veliteľskej budovy a plačúc od dojatia vyčkali za spoločného spevu a modlitieb koniec svätej omše. Po záverečnom požehnaní sa vždy spievala slovenská hymna „Hej Slováci“. Po sv. omšiach nosilo miestne ukrajinské obyvateľstvo na farský úrad veľké množstvo potravín pre slovenské vojsko.¹¹

Prikázaný sviatok Všetkých svätých bol na príkaz veliteľa divízie dňom voľna. Po zotmení organizovala duchovná služba pietnu slávnosť za padlých slovenských vojakoch pri dvoch symbolických hrobách nachádzajúcich sa len asi 10 metrov od Azovského mora. Po recitácii, zborových spevoch a kázňach duchovných tak katolíckeho ako aj evanjelického vystúpil so smútočným prejavom veliteľ divízie.¹² Niektoré prikázané sviatky boli slávené podľa miestneho, t.j. juliánskeho kalendára.¹³ Počas presunov jednotiek boli bohoslužby slávené na otvorenom priestranstve, alebo v miestnych kostoloch ako napr. v Szamta-

⁸ VHA, f. RD – velitelství (dôv.), šk. č. 7. Generál Turanec. Denník 41/42 I. 25.7.-21.11.1941.

⁹ VHA, f. RD – velitelství (dôv.), šk. č. 7. Generál Turanec. Denník 41/42 I. 25.7.-21.11.1941.

¹⁰ VHA, f. RD – velitelství (dôv.), šk. č. 7. Generál Turanec. Denník 41/42 I. 25.7.-21.11.1941.

¹¹ VHA, f. RD – velitelství (dôv.), šk. č. 7. Válečný denník gen. Turanca. 6.7.1941.

¹² VHA, f. RD – velitelství (dôv.), šk. č. 7. Generál Turanec. Denník 41/42 I. 25.7.-21.11.1941.

¹³ Napr. na sviatok sv. Petra a Pavla, ktorý sa u východných kresťanov slávil 12.7. VHA, f. RD – velitelství (dôv.), šk. č. 7. Válečný denník gen. Turanca. 12.7.1941.

jovke, kde „kostol to už ovšem za bolševikov nebol, ale len vyplienená a rozbúraná miestnosť, kde mali sklad. Bolo vidieť mnoho Ukrajincov v kostole, ktorí plakali, keď videli naše pobožnosti.“ Tu vojenský kňaz vyslúžil sviatosť sv. spovede a sv. prijímanie pre slovenských vojakov, ale pokrstil aj mnoho miestnych detí.¹⁴

Generál Turanec bol veriacim katolíkom a aktívne sa zúčastňoval na nedeľných sv. omšiach. V jeho denníku zo dňa 26. októbra 1941 čítame: „Nedeľa – mám radosť, že môžem zas raz počúvať služby Božie“.¹⁵ Pre svoje kresťanské presvedčenie sa Turanec dostal do konfliktu s nemeckým veliteľom pplk. Langsdorfom. Dňa 31. augusta 1941 ako zvyčajne nariadil slúženie bohoslužieb o desiatej hodine predpoludním Po sv. omši sa nemecký dôstojník ironicky spýtal, či budú bývať nedeľné omše aj vtedy, keď budú prebiehať boje. Turanec odpovedal: „Nariadil som to ja. Do žiadnych mojich rozhodnutí nedám si zasahovať členmi DHM. Páni asi nevedia, že (vojaci) nemajú práv len povinností keď sa ich niekto na niečo pýta. Ja sa ich ovšem nebudem spytovať, či mám nariadiť bohoslužby alebo nie. Vedieť, že neznajú mentalitu našich ľudí.“¹⁶ Turanec totiž vedel, že slovenský vojak vyšiel z náboženského prostredia a nedeľná omša bola pre neho duchovnou posilou a spomienkou na rodné Slovensko. Poznal slovenskú mentalitu a preto pochopil, že vojenskú disciplínu jednotiek dosiahne vtedy, keď poskytne slovenským vojakom to, po čom túžia a zároveň im to pripomenie ich domov v kruhu svojich najbližších.

Istou kurióznou epizódou bolo organizovanie predveľkonočných spovedí v apríli 1943. Z denného rozkazu veliteľa spojovacieho práporu 2 pplk. spoj. Karola Vildnera zo dňa 14. apríla 1943 sa dozvedáme o čase, mieste a spôsobe konania sv. spovede a následne sv. prijímania. Vildner nariadil veliteľom rôt, aby umožnili prístup k sviatostiam všetkým vojakom rímskokatolíckeho náboženstva a zároveň nariadil, aby strážnu službu v tých dňoch konali vojaci evanjelického náboženstva.¹⁷ Takéto ústretové konanie oboch denominácií bolo pravdepodobne vzájomné a dalo možnosť ľudskému či psychologickému zblíženiu slovenských vojakov v marazme vojny. Môžeme sa teda právom domnievať, že účasť na bojomom poli spojená s neustálym napätím a obavou o život výrazne zblížila všetkých slovenských vojakov vo viere v Krista nezávisle od kresťanského vierovyznania.

Mjr. duch. Anton Sviežený¹⁸ bol poslaný na východný front v čase od 26. júna do 22. decembra 1941, kde zastával funkciu prednostu katolíckej duchovnej

¹⁴ VHA, f. RD – veliteľství (dôv.), šk. č. 7. Válečný denník gen. Turanca. 26.8.1941.

¹⁵ VHA, f. RD – veliteľství (dôv.), šk. č. 7. Válečný denník gen. Turanca. 26.10.1941.

¹⁶ VHA, f. RD – veliteľství (dôv.), šk. č. 7. Válečný denník gen. Turanca. 31.8.1941.

¹⁷ VHA, f. RD (dôv.), šk. č. 60. Denný rozkaz spojovacieho práporu 2 č. 24 z 14.4.1943.

¹⁸ Anton Sviežený (1906-1966) rodák z Liptovskej Štiavnice, bol kňazom spišskej diecézy. Vo vojenskej duchovnej službe slúžil od roku 1936 do roku 1948 vo rôznych funkciách: ako

správy Zaisťovacej divízie. Ním slávené bohoslužby boli sprevádzané vojenskou hudbou, po ich skončení boli organizované vojenské koncerty.¹⁹ Jeho duchovná činnosť na fronte okrem pastoračným povinností a organizovania zbierok na misie bola zameraná aj na vykonávanie mravno-osvetových prednášok pre vojakov, najmä prednášok na tému škodlivosti komunizmu, jeho postoja k náboženstvu a národovectvu. Nechýbali ani mravno-osvetové prednášky na tému negatívneho konzumovania alkoholu. Jeho nadmerné požívanie sa objavovalo prakticky vo všetkých jednotkách a hodnostných stupňoch slovenskej armády od začiatku až do konca vojny proti Sovietskemu zväzu.²⁰ Kľúčovými metódami jeho pastoračnej činnosti boli okrem bohoslužieb a prednášok tiež besedy a napokon osobné rozhovory s vojakmi o ich konkrétnych problémoch alebo pokleskoch za účelom ich duchovno-mravného sprevádzania. Keďže duchovní sa dokázali najmä v osobných rozhovoroch oveľa lepšie priblížiť k vojakom ako iní dôstojníci, velitelia ich s obľubou využívali aj na prednášky s politickými témami.²¹ Okrem týchto aktivít ho niekedy poverovali aj úlohami laického charakteru ako napr. materiálové a logistické zabezpečenie.

Na slávenie bohoslužieb sa spočiatku používali pravoslávne chrámy, neskôr po Hitlerovom zákaze aj dôstojnícke jedálne, kinosály, podateľne plukov či priestranstvá pred rotami²² alebo v prírode pod holým nebom pri potokoch.²³ V prípade nepriaznivého počasia boli nad oltárom postavené prístrešia zo stanových dielcov. Velitelia pridelovali duchovným na presun poľnej kaplnky a ďalších liturgických predmetov po jednom voze s príprežami.²⁴ Presun mužstva do miest slávenia bohoslužieb bol zabezpečený v zomknutom tvare, ktorému velili rotmajstri alebo dôstojníci.²⁵ Účasť na bohoslužbách v poli bola spočiatku hojná. S postupom času, keď si vojaci zvykli na každodennú rutinu a našli si rôzne aktivity

---

plukový či posádkový duchovný v Michalovciach, Komárne, Banskej Bystrici, v Prešove a v Liptovskom Mikuláši. Zúčastnil sa ťažení proti Poľsku a ZSSR, kde bol prednostom katolíckej duchovnej služby v Rýchlej divízii v druhej polovici roku 1941 a neskôr v období august 1942 – apríl 1943. Zúčastnil sa SNP ako vojenský duchovný v Liptovskom Mikuláši. Po skončení aktívnej služby pôsobil ako katechéta a správca farností v Banskej Štiavnici, Banskej Belej, Tekovských Nemciach a v Čaradiciach, kde aj zomrel.

¹⁹ VHA, f. RD – veliteľstvá (dôv.), šk. č. 7. Generál Turanec. Denníky. 27.7.1941.

²⁰ MIČIANIK, P. Život slovenských vojakov na východnom fronte. In: SOKOLOVIČ, P. (ed.). *Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava: UPN, 2010, s.113.

²¹ MIČIANIK, Život slovenských vojakov na východnom fronte, s. 128.

²² VHA, f. RD – veliteľstvá, služby, 1942 (dôverné), šk. č. 59. Denné rozkazy del. oddielu 21.8.1942 a 15.12.1942.

²³ VHA, f. ZD – 101. p pluk. (dôv.), šk. č. 21. Rozkaz pešieho pluku 101 č. 45 z 28.7.1944.

²⁴ VHA, f. ZD (dôv.), šk. č. 23. Zvláštny rozkaz veliteľstva „Dumbier“ č. 10 z 18.7.1941.

²⁵ Do 30 mužov pod vedením rotníka(rotného – pozn. autora) alebo rotmajstra z povolania, nad 30 mužov pod vedením dôstojníka. VHA, f. RD (dôv.), šk. č. 60. Denný rozkaz spojovacieho práporu 2 č. 23. z 10.4.1943.

KNIŽNÉ RECENZIE

KRUPA, Jozef. *Katolícka cirkev a misie ad gentes po Druhom vatikánskom koncile. Skúmanie súčasného oficiálneho stanoviska Katolíckej cirkvi k misiám ad gentes*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2017. 90 s. ISBN 978-80-223-4063-2.

Anton Adam

Katolícka cirkev od svojho začiatku, keď ju založil Ježiš Kristus, plní poslanie, ktoré jej zveril. Je to ohlasovanie pravdy, ktorú On sám ohlasoval, žil a zveril ju apoštolom ako stálu misiu. Evanjelista sv. Marek zaznačil slová: „Choďte do celého sveta...“ (Mk 16,15). Cirkev sa nikdy nezriekla svojho poslania: ani za čias najtvrdších represálií a krvavých prenasledovaní počas celých stáročí neprestala plniť toto základné povolanie: ohlasovať nový život v Kristovi Ježišovi. Pravda misijného pôsobenia Cirkvi a samotné misie sú ústrednou myšlienkou monografie prof. Krupu pt. „Katolícka cirkev a misie ad gentes po Druhom vatikánskom koncile“ s podtitulom: „Skúmanie súčasného oficiálneho stanoviska Katolíckej cirkvi k misiám ad gentes“.

Monografia je spracovaná v rozsahu trinástich kapitol v logickej a prehľadnej štruktúre, pričom rešpektuje aj chronologickú dimenziu vzhľadom na pramene, ku ktorým autor siaha. Skutočnosť misijnej požiadavky v živote Katolíckej cirkvi je sprevádzaná tak nadšením, ako aj odmietaním. V rozličných kruhoch – nielen laických, zaznieva otázka, ale neraz aj spochybňovanie potreby misií vo svete, na čo upozorňuje aj autor monografie. Nech sú názory akékoľvek, Cirkev nebola limitovaná týmito názormi a nemôže upustiť od svojej základnej misie – ohlasovať Ježiša Krista, ktorý vykúpil každého človeka.

Práca je rozsahom primeraná predstavenému zámeru, ktorého sa autor zhostil – pre neho príznačným – erudovaným odborným štýlom, prehľadnou štruktúrou a jasnou teologickou argumentáciou.

Po úvodných piatich kapitolách, v ktorých sa čitateľ môže oboznámiť so základnými poznatkami z oblasti misií a misijnej činnosti Cirkvi, autor prechádza k dokumentom Druhého vatikánskeho koncilu, v ktorých Cirkev zameriava svoju pozornosť na misijné pôsobenie a na potrebu túto činnosť neustále rozvíjať podľa požiadavky svojho Zakladateľa. Samotné koncilové dokumenty predchádza krátky exkurz k misijnej téme pápeža Pia XII.

V ôsmej kapitole nachádzame prehľadné usporiadanie misijnej tematiky pápežov Pavla VI., Jána Pavla II., Benedikta XVI., ale aj najnovšie myšlienky pápeža Františka, ktorý sa prejavuje vo svojej pastierskej činnosti ako neúnavný praktik v preferovaní konkrétneho – osobného prejavu v nasadení šírenia misie.

Ďalšie kapitoly sú rovnako zaujímavé: prof. Krupa ponúka prehľadné spracovanie témy misijného poslania v pohľade Katechizmu Katolíckej cirkvi, ale aj učenie Kongregácie pre učenie viery. Čitateľa zaujme tiež prehľad iniciatív a samotnej činnosti Pápežského misijného diela. Svoje miesto tu zaujíma encyklika Redemptoris Missio o Pápežských misijných dielach. Autor vo svojej práci siahá po aktuálnych prameňoch a pre hlbšie priblíženie témy misií ponúka množstvo citácií z predmetných prameňov.

Výkaz literatúry, s ktorou autor pracuje, je dôkazom skutočnosti, že pre autora táto práca nie je náhodná, ale je výsledkom jeho dlhodobého a profesionálneho záujmu o túto tému v rámci katolíckej teológie. Nakoľko autor sa vo svojej pedagogickej praxi venuje aj ekleziológii, téma misií je z tohto dôvodu logickým vyústením bádateľskej činnosti v živote Cirkvi.

Autor mohol doplniť, resp. zmeniť niektoré formulácie v textovom spracovaní témy misií:

1. Autor mohol zväziť používanie čísloviek a ich prepis; zvlášť chcem poukázať na číslovky, uvádzané na začiatku riadku. Napr. 8. kapitola: by mohla byť: Ôsma kapitola....
2. Podobným spôsobom uvádzanie – prepis slovom – číslice v korpuse práce, ako je to naznačené v pridanom komentári.
3. Pri začiatku niektorých kapitol bolo vhodné uviesť niekoľko myšlienok, ktoré štruktúru textu prepoja s prvou a ďalšími podkapitolami. Ide o kapitoly:
4. Misiológia (str. 20)
5. Pápeži o misiách (str. 35)
6. Katechizmus Katolíckej cirkvi o misiách (str. 55)
7. Kongregácie (str. 60)
8. Kardinál Joseph Ratzinger (str. 62)

V monografii nachádzame obsiahly záver, v ktorom prof. Krupa ponúka zhrnutie svojho výskumu a vedecké výstupy zo skúmanej problematiky. Práca obohacuje teologickú literatúru nášho prostredia a je vítaným prameňom pre štúdium misijnej činnosti Katolíckej cirkvi tak pre odbornú verejnosť, ale rovnako môže poslúžiť aj pre rozšírenie kresťanského rozhl'adu v teologickej sfére bežného veriaceho človeka.

Vychádzajúc zo spracovanej recenzie odporúčam toto dielo s priánim, aby sa dostalo k širokému okruhu adresátov, ktorým je táto práca určená.

KRUPA, Jozef. *Katolícka cirkev a ekumenizmus po Druhom vatikánskom koncile. Výskum stavu ekumenického dialógu z pohľadu dokumentov Magistéria*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2017. 104 s. ISBN 978-80-223-4064-9.

Marian Šuráb

Vo svojej vedeckej monografii **Katolícka cirkev a ekumenizmus; Výskum stavu ekumenického dialógu v súčasnosti z pohľadu dokumentov Magistéria** podáva prof. ThDr. Jozef Krupa, PhD., ucelený pohľad na otázku ekumenizmu z pohľadu Katolíckej cirkvi.

Od Druhého vatikánskeho koncilu až po apoštolskú exhortáciu pápeža Františka *Evangelii gaudium* ponúka Katolícka cirkev kontinuálne a aktuálne vyjadrenia k tejto vážnej, ale aj citlivej problematike, ktorá má celosvetový význam.

Táto vedecká monografia prichádza v čase, keď ekumenický dialóg potrebuje nové impulzy. Ony musia vychádzať z hlavného ekumenického cieľa, ktorým je cirkevná jednota v oblasti viery, sviatostí a vedenia Cirkvi. Naň zaväzujú menšie ciele, akými sú napríklad spôsob ohlasovania evanjelia, vplyv na súčasný svet, ohrozenia zo strany individualistickej kultúry a javov, ktoré ovplyvňujú jedinca v spoločnosti. Do tradičného dialógu medzi Katolíckou cirkvou, pravoslávnyimi a protestantskými kresťanmi dnes vstupujú silné a vplyvné charizmatické hnutia, ktoré treba začať brať ako vážnych partnerov dialógu. Niektoré z nich sú antikatólicke a antiekumenické. Sme svedkami, že každá cirkev a náboženské spoločenstvo sa snaží zachovať svoj status quo, ale už menej jej aktivity v hľadaní spôsobov reálneho zjednotenia. Stále je napätie medzi konsenzom a pravdou. Popri procese globálneho ekumenizmu vidíme zároveň snahy posilniť si vlastnú doktrínálnu identitu, ktorú si účastníci ekumenického dialógu veľmi chránia. Postupne sa vážnym problémom stávajú aj otázky etické a morálne. Kedysi platilo, že doktrína rozdeľuje, ale činnosť spája. Dnes už je zjavné, že etika sa postupne stáva väčším problémom ako doktrína. Napokon stále vidno, a to aj u nás, že iná je diskusia na úrovni predstaviteľov cirkvi a iná v recepcii výziev širšími vrstvami veriacich. Možno konštatovať, že po euforickej dobe ekumenického dialógu prichádza doba zrelosti, v ktorej treba hľadať nové výzvy. Jednou z nich je aj výzva, ako naďalej chrániť kresťanské korene Európy. Oficiálne je síce deklarovaná úcta ku všetkým konfesiam, ale zároveň vznikajú také právne dokumenty, ktoré sťažujú kresťanom možnosť propagovať vlastné hodnoty. Napríklad ochranu rodiny, ktorú tvoria muž, žena a deti.

Aj preto pokladám túto vedeckú monografiu za veľmi užitočnú. Čitateľ má v rukách ekumenické kompendium, v ktorom vidno vývoj na strane Katolíckej cirkvi. Jednotlivé dokumenty predstavujú ekumenické nastavenie v konkrétnom čase, v ktorom vznikli. Musia ich poznať všetci, ktorí sa chcú s nádejou pozeráť do budúcnosti a pomáhať ekumenickému dialógu.

KRUPA, Jozef. *Katolícka cirkev a misie ad gentes po Druhom vatikánskom koncile. Skúmanie súčasného oficiálneho stanoviska Katolíckej cirkvi k misiám ad gentes*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017. 88 s. ISBN 978-80-223-4063-2.

Jana Moricová

Recenzovaná publikácia vychádza z pokoncilových úradných dokumentov Katolíckej cirkvi a na ich základe sa snaží dať odpoveď na otázku, aký postoj zaujíma súčasná Cirkev k misiám *ad gentes*. Autor charakterizuje svoju publikáciu ako vedeckú monografiu (s. 7) a hneď v úvode špecifikuje, akým výskumným problémom sa bude zaoberať – chce zistiť, či sa Katolícka cirkev aj naďalej pridáva svojej stáročnej tradícii ohlasovania evanjelia tým, ktorí ho dosiaľ nepoznali, alebo či pod vplyvom medzináboženského dialógu, sekularizácie a zväčšovania počtu príslušníkov iných svetových náboženstiev aj v kresťanských krajinách došlo k istej úprave jej stanoviska. Odpoveď na prvú časť otázky je očividná. Kristov misijný príkaz je jasný (porov. *Mt* 28, 19 – 20) a Cirkev, ktorá chce byť vernou svojmu Ženíchovi, ho nemôže prehliadať. Vedecké bádanie autora sa preto mohlo sústrediť v podstate len na hľadanie príznakov predpokladaného rozvoja učenia Cirkvi o misiách v pokoncilovom období, na skúmanie možnej zmeny v kladení dôrazov v jej náuke, ako aj na to, či sa v dôsledku spoločenských, ekonomických a politických zmien objavujú v Magistériu nejaké nové témy súvisiace s misijnou činnosťou. Odpovede na tieto otázky sú nepochybne zaujímavé. Keď ich však čitateľ hľadá v prezentovaných výsledkoch výskumu (s. 71 – 80), tak musí konštatovať, že dostal len čiastočné odpovede. Aké poznatky a informácie môže teda čitateľ získať z recenzovanej publikácie?

V úvodnej kapitole (s. 9 – 10) autor definuje pojem misie v užšom a širšom zmysle. V druhej kapitole (s. 11), ktorá má príliš široký názov „Sväté písmo“, predstavuje biblický výskyt a význam slova „poslať“.

Tretia kapitola (s. 12 – 15) má názov „Dejiny misie“. Autor v nej najprv stručne približuje dve veľké obdobia misijnej činnosti Cirkvi, ktorých hranicou je približne rok 1830 (s. 12). Väčšinu kapitoly venuje doslovnému uvedeniu časti rozhovoru J. Ratzingera s Petrom Seewaldom ohľadom dôvodov úspešnosti kresťanskej misie (s. 13 – 15).

Štvrtá kapitola (s. 16 – 19) sa zaoberá evanjeliovými a teologickými základmi ohlasovania evanjelia tým, ktorí ho ešte nepoznajú. Profesor Jozef Krupa v nej zdôrazňuje nevyhnutnosť a aktuálnosť misijnej činnosti Cirkvi aj na základe uvedenia štatistických údajov. Škoda, že nie sú aktuálnejšie (pochádzajú z roku 2006).

Piata kapitola (s. 20 – 22) má názov „Misiológia“ a skladá sa z dvoch podkapitol. V prvej autor približuje chápanie misiológie ako teologickej disciplíny, v druhej s názvom „Všeobecné úvahy“ prináša terminologické objasnenie pojmov „misie ad gentes“, „evanjelizácia“ a „nová evanjelizácia“.

Šiesta kapitola (s. 23 – 25) je venovaná encyklike *Fidei Donum* Pia XII. Autor v nej správne konštatuje, že táto encyklika „naznačila nový pohyb v misijnom úsilí Katolíckej cirkvi“ (s. 23). Napriek nespornému významu tohto pápežského dokumentu, možno uvažovať o tom, či bolo adekvátne zaradenie tejto kapitoly do publikácie, ktorá sa – podľa jej názvu – zaoberá misiami *ad gentes* po Druhom vatikánskom koncile.

Siedma kapitola (s. 26 – 34) približuje koncilové dokumenty, ktoré sa vo väčšej či menšej miere venujú misijnej činnosti Cirkvi. Po doslovnom uvedení textov z *Lumen gentium*, *Gaudium et spes*, *Presbyterorum ordinis*, *Unitatis redintegratio* a po zmienke o deklarácii *Nostra aetate* sa pozornosť autora sústreďuje na najdôležitejší koncilový dokument, ktorý sa priamo zaoberá misijnou činnosťou Cirkvi, a síce na dekrét *Ad gentes*.

Najrozsiahlejšia kapitola (s. 35 – 54) recenzovanej publikácie sa zaoberá učením jednotlivých pápežov o misiách. V prípade Pavla VI., Benedikta XVI. a Františka ide vlastne o uvedenie doslovných citátov z ich encyklik alebo exhortácií. Nie je pritom jasné, na základe akého kritéria autor uvádza práve tieto dokumenty, keďže spomenutí pápeži sa téme misií venovali aj v iných relevantných dokumentoch. Jadro kapitoly tvorí prezentácia obsahu encykliky *Redemptoris missio* Jána Pavla II.

Deviata kapitola (s. 55 – 59) sa zhodne so svojím názvom zaoberá učením Katechizmu Katolíckej cirkvi o misiách. Autor v nej uvádza doslovné znenia príslušných bodov tohto dokumentu. Rovnaký prístup zvolil aj pri spracovaní desiatej kapitoly (s. 60 – 61), v ktorej uvádza príslušné citáty z jednej vieroučnej nóty Kongregácie pre učenie viery a z obežníka Kongregácie pre klerikov.

Jedenásta kapitola (s. 62 – 65) má názov „Kardinál Joseph Ratzinger“. Autor v nej predstavuje zväčša doslovné odpovede nemeckého kardinála na vybrané otázky, ktoré sa týkajú misijnej činnosti a ktoré boli položené buď Petrom Seewaldom, alebo pochádzajú z diela J. Vrableca, spracovaného podľa prednášok kardinála Ratzingera a vydaného pod názvom *O otázkach viery* v roku 1992.

Predposledná dvanásta kapitola (s. 66 – 68) sa stručne venuje pápežským misijným dielam. Záverečná kapitola (s. 69 – 70) sa zase zaoberá niekoľkými súčasnými názormi na misijnú činnosť, ktoré Katolícka cirkev pokladá za mylné.

Výsledky autorovho bádania sú zhrnuté v závere. Vyplýva z nich, že v otázke misijnej činnosti Cirkvi „všetci pokonciloví pápeži zastávajú koncilom načrtnutú líniu, a tá nadväzuje na dvojtisícročnú prax“ (s. 77). V súvislosti s predkladanou publikáciou sa rodia viaceré otázky tak meritórneho, ako aj metodologického charakteru, napr. na základe akého kritéria autor urobil výber prameňov pre „oficiálne stanovisko Katolíckej cirkvi“ a či je ním urobený výber dostatočne reprezentatívny; či zvolená štruktúra publikácie zodpovedá jej názvu a či je adekvátne. Vzťahuje sa to aj na názvy, dĺžku a zvolený spôsob spracovania jednotlivých kapitol.

Profesor Jozef Krupa je známym slovenským dogmatickým teológom. Jeho séria učebníc dogmatickej teológie pomáha čitateľom, ku ktorým patria predovšetkým študenti katolíckej teológie a učiteľstva náboženskej výchovy, hlbšie poznať pravdy viery a uče-

nie Katolíckej cirkvi. Recenzovanou publikáciou z misiológie, podobne ako v tom istom roku vydanou prácou z ekumenizmu, Jozef Krupa vykročil z jemu dôverne známeho priestoru dogmatiky na terén iných teologických disciplín, ktoré sú mu pravdepodobne osobne blízke a vo všeobecnosti obsahovo dôležité. Je na každom čitateľovi, aby posúdil, do akej miery sa mu tento počín vydaril. Podľa názoru recenzentky samotná dogmatická teológia poskytuje dostatočný priestor na nájdenie zaujímavých a aktuálnych tém hodných toho, aby boli spracované. Navyše dogmatická teológia je natoľko krásna a hlboká, že stojí za to, aby jej autor venoval celú svoju pozornosť.

ANOTÁCIE

Veronika Pétiová

Medzinárodná vedecká konferencia: „Fatimské zjavenia – ich história, poslanstvo a aktuálnosť“

V Kňazskom seminári sv. Františka Xaverského v Badíne sa 27. apríla 2017 uskutočnila vedecká konferencia pri príležitosti stého výročia zjavení Panny Márie vo Fatime. Spoluorganizátormi konferencie boli: Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského, Teologická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave so sídlom v Bratislave, Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Slovenská spoločnosť pre katolícku teológiu, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie a Subkomisia pre náuku viery Konferencie biskupov. Zámerom konferencie boli ďalšie smery, v ktorých je potrebné prehĺbiť poslanie, ktoré vzhľadom na svoj bohatý obsah ponúka fatimské poslanstvo nádeje pre súčasný svet a Cirkev. Na konferencii predniesli svoje príspevky viacerí významní odborníci zo Slovenska i zahraničia.

Kardinálovi Kurtovi Kochovi bola udelená Zlatá medaila Univerzity Komenského

Univerzita Komenského udelila Zlatú medailu J. Em. Kurtovi kardinálovi Kochovi za osobný prínos k rozvoju katolíckej teológie, medzinárodne významnú publikačnú činnosť a vynikajúci osobný vklad pri prehĺbovaní dialógu medzi národnými a stúpenkami rozličných náboženských tradícií. Toto podujatie sa uskutočnilo 2. októbra 2017 v Rektorskej sieni UK. Slávnostná ceremónia na pôde UK sa uskutočnila počas návštevy Slovenska, ktorú kardinál absolvoval v dňoch 1. až 3. októbra 2017. Jej súčasťou bola účasť a vystúpenie na XIII. NAPS Medzinárodnom ekumenickom koncerte 2017 v Bratislave, stretnutie s viacerými ústavnými činiteľmi, cirkevnými hodnosťami, návšteva najväčšieho gréckokatolíckeho pútnického miesta na Slovensku – Lutiny, ako i návšteva Prešova. Kardinál Koch je od roku 2010 Predsedom Pápežskej rady pre napomáhanie jednotu kresťanov.

Prezentácia knihy o bl. Titusovi Zemanovi „Neodpočívaj, pomáhaj“

Slovenská cirkev dostala 30. Septembra 2017 veľký dar a bolo ním blahorečenie saleziána Don Titusa Zemana. Pri tejto príležitosti vyšla aj kniha o novom blahoslavenom

s názvom Neodpočívaj, pomáhaj. Nad hrobom zosnulého sa zvykne hovoriť: „Odpočívaj v pokoji.“ Nad hrobom zosnulého saleziána Titusa Zemana však v januári roku 1969 jeho provinciál nepovedal tieto zvyčajné slová, ale ich pravý opak: „Neodpočívaj, pomáhaj!“ Prezentácia knihy sa uskutočnila 5. októbra 2017 v Aule Benedikta XVI. na pôde RKCMBF UK. Pri prezentácii zazneli príspevky aj viacerých pedagógov našej fakulty.

Prezentácia publikácie *Eros a jeho poslanie*

Publikácia *Eros a jeho poslanie* bola vydaná v preklade do slovenčiny. Slávnostnej prezentácie tejto publikácie, ktorá sa udiala 19. októbra 2017 v Aule Benedikta XVI. sa zúčastnil aj jej autor Prof. José Noriega Bastos, DCJM, katolícky kňaz, predstavený rehoľného inštitútu Učenikov srdc Ježiša a Márie a profesor špeciálnej morálnej teológie na Pápežskom teologickom inštitúte Jána Pavla II. pre vedy o manželstve a rodine v Ríme, na ktorom tiež obhájil doktorát z teológie. Vo svojich knihách sa venuje otázkam morálnej teológie, manželstva, rodiny, sexuality a výchovy. V prezentovanom diele *Eros a jeho poslanie* vychádza z uvažovania nad ľudskou skúsenosťou lásky vo svetle Božieho zjavenia a ľudského rozumu v celej jej šírke, hĺbke aj poslaní. Nebojí sa citlivých otázok a integruje poznatky z filozofie, teológie, psychológie i umenia. Fundovaným a plastickým spôsobom vysvetľuje učenie Katolíckej cirkvi o manželstve, láske a plodnosti. Táto publikácia je určená kňazom, katechétom, pastoračným spolupracovníkom, snúbencom, ktorí sa pripravujú na manželstvo ako i manželom samotným. Je zároveň tiež výbornou pomôckou pre všetkých, ktorí sa s danou témou odborne, ale i laicky zaoberajú.

AUTORI PRÍSPEVKOV

PROF. THDR. ANTON ADAM, PHD., Teologický inštitút RKCMBF UK pri Kňazskom seminári sv. Františka Xaverského v Banskej Bystrici – Baďáne, Banská 28, 976 32 Baďán, Anton.Adam@frcth.uniba.sk

DOC. PHDR. EMÍLIA FULKOVÁ, CSC., Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, Emilia.Fulkova@frcth.uniba.sk

PROF. THDR. JOZEF HALKO, PHD., Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, Jozef.Halko@frcth.uniba.sk

ING. MARTIN HIBKÝ, PHD., Piešťanská 2262/80, 91501 Nové Mesto nad Váhom, martinhibky@gmail.com

PROF. DR. PHIL. EMÍLIA HRABOVEC, Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, Emilia.Hrabovec@frcth.uniba.sk

KPT. THLIC. PHDR. PAEDDR. TOMÁŠ HUĎA SCHP, Gaboltov 36, 086 02, tohu@centrum.sk

PHDR. OLGA GAVENDOVÁ, PHD., Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, Olga.Gavendova@frcth.uniba.sk

PROF. THDR. JANA MORICOVÁ, PHD., Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, Hrabovská cesta 1B, 034 01 Ružomberok, jana.moricova@ku.sk

THDR. JUDR. ICLIC. VERONIKA PÉTIOVÁ, Teologický inštitút RKCMBF UK pri Kňazskom seminári sv. Gorazda v Nitre, Samova 14, 949 01 Nitra, veronika.petiova@gmail.com

THDR. TIBOR REIMER, PHD., Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, Tibor.Reimer@frcth.uniba.sk

DOC. ING. ĽUBOŠ ROJKA, PHD., Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Filozofická fakulta Univerzity Gregoriana, Piazza della Pilotta 4, 00187 Roma, Taliansko, lubosrojka@gmail.com

PROF. THDR. MARIAN ŠURÁB, PHD., Teologický inštitút RKCMBF UK pri Kňazskom seminári sv. Gorazda v Nitre, Samova 14, 949 01 Nitra, Marian.Surab@frcth.uniba.sk

THDR. MICHAL VIVODA, Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, vivom@pobox.sk